

Szépirodalom

Borsodi L. László versei	5
Dimény H. Árpád versei	7
Gyarmati Dominik versei	11
Mátyus Melinda: Szent Habakuk	14
Nagy Attila versei	41
Szikra János versei	45
Falusi Márton: A haditudósító nem tudósít	49
Zentai Adél: Unikornisdaráló	54
Mánya Kristóf: Spontán utópia	71
Debreczeny György: Reggel beszélnek az uszadékfák	74
Keszthelyi György versei	76
Kántor Zsolt: A nyelv a szánkban van – A beszéd a szívből jön	79

Pályakép

„Soha nem kedvetlenedtem el, több pászmán haladva végeztem mindig a munkámat” (Simó Márton beszélgetése a 85 éves Ráduly Jánossal)	81
--	----

Literata Hungarica

Turiákné Komsa Gabriella: Egységes alakulástörténet és poétikai jellemzők Kányádi Sándor gyermek- és felnőttköltészetében	97
--	----

Ködoszlás

Kolombán-Antal József: Hol lehetett Feketig? (Egy 12. századi határleírás rekonstrukciója)	109
---	-----

Irtattár

László Attila: Az erdélyi magyar régészet/regészek reprezentációja a román(iai) történetírás új enciklopédiájában	121
--	-----

Kelet Népe

Magyar Zoltán: Moldvai csángó apokrifek nemzetközi kontextusban	149
---	-----

Szemle

Márkus Béla: „...elmúlik a világ reumája” (Böloni Domokos kisprózáiról)	158
Zsidó Ferenc: Monológok párbeszéde (Borsodi L. László: Estére megöregszel)	167
Gidó Attila: Evkönyv Erdély oktatástörténeti múltjáról	172
Fekete J. József: Ördögök és halottak időkapuja (Fehér Béla: Ördögcérna)	177
Előfizetők névsora	181

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Magic Print, Ónfalva
FELELŐS VEZETŐ: Dohotaru Maria

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Borsodi L. László

AZ UTOLSÓ FA

Vasárnap halt meg édesanyám.
Március volt. Erőlködött erdő, rét.
Vasárnap halt meg édesapám.
Július volt. Tombolt lomb, virág.
Udvarunkon kiszáradt az utolsó fa.
Az ágyások helyén hófoltok.
Idegen árnyak botladoznak felém.

HA MEGÉRKEZNÉK DÉLUTÁNRA

A kapud előtt a faleveleket seperd össze,
udvarodról a padokat tedd be a fészerbe,
ásd fel a zöldség- és virágágyásokat,
az alma- és körtefákat metszd vissza,
de ne bánkódj a megromlott gyümölcsökért!
A pinceajtót éjszakára ne hagyd nyitva,
a kapukulcsot mindig tartsd magadnál,
a lépcsőt gondosan mosd le, a kerti cipőket
rendszeresen hagyd az ajtó előtt,
s az ablakból vess egy pillantást a farakásra!
Házadban a hőmérséklet legyen ideális,
de ne törekedj kínos rendre,
ne rakj élére nadrágot, szoknyát,
vigyázz, mosás, mosogatás ne fájjon,
a rendszeres ágyvetéstől kíméld magad!
Hűtődben legyen sajt, kevés felvágott,
kamrádban kenyér, bor, esetleg kávé,
s ha egy délután bekopognék hozzád,
adj papucsot, ne kérdezz semmit,
készíts kettőnknek uzsonnát!

A HÁZON ÁT, LEFELÉ

Az ablak előtt zongora, oldalt szekrény.
A polcokon könyvek, kicsi szobrok.
Az asztal csupasz. Ágyadon puha párnák.
Töretlen csend, a tárgyak élet hallani.
Éjszaka van. Idegen testünk összekoccan.
Az ajtó, amelyen bejöttünk, nincs már.
Helyén fal, csupasz falak. Repedés sehol.
S hiába, hogy csak pincébe vezet lépcső,
ami volt, ami van, nem tudjuk letagadni.

A FALAKON TÚL

Itt szeretnék majd ülni veled.
Ebben a szobában, ebben a szóban.
Vagy abban a templomban,
ahol mindig. Valahol hátul.
Mindenképp ketten.
Hagyjuk, dőljön ránk a csend,
szakadjon ránk a szent ige,
de ne kérjünk senkitől semmit,
egymástól se, egymásnak se.
S ha marad is a tükör homálya,
lehet, a sejtés lesz mindenünk,
hogy évek, évszázadok óta
valaki mégis hallgat a falakon túl.

Dimény H. Árpád
ERDŐ-FORRÁS-TÓ

valahol egy erdő mélyén forrás fakad
olyan mint egy száj
mely nem kiengedi
hanem magába nyeli a vizet
és vele együtt azok titkát
akiknek sikerül megmosakodni benne
ezt a forrást kellene megtalálni

tudom hogy nincs két
egyforma fa vagy ág vagy levél
de ez a tudás most mégsem segít
hallgathatom az erdőt lélegezni
inkább zihál
talán épp az a baj
hogy az Ittben vagyok
fák bokrok fák bokrok
folyamatosan bontakozik ki előttem
az erdő valamiféle oszladozó homályból
akár a múlt
talán csak a napfény segíthet
mely át- meg átszúrja a fák
a bokrok testét

igen ez ugyanaz a fény
amely meleggé színezi a vizet
mondjuk azt a tavat
amit így hívtunk a Tó
egyébként dermesztően hideg volt a vize
még a szúnyogcsípések is libabőrösek lettek
a fenekeden amit alig takart a fürdőruhád
reszkettünk de beúsztuk mélyre
nem féltünk egymáshoz érni

pedig a napégette bőr tud fájni
még azután is

ezt a tavat kellene újból megtalálni
talán még ott vársz a partján
felhevült bőröddel

vagy legalább azt a forrást
és belemeríteni az arcunkat
hadd szívja ki belőlünk
szívjon ki mindent

TIZENHAT ÉV HÁZASSÁG

magunk mögött hagytuk a bozótost és
nekiiramodtunk a poros mezei úton,
ahhoz a mezőgazdászok által ásott rejtett kis tóhoz,
amit egy korábbi utunk során fedeztünk fel.

A talaj eléggé ingoványos volt,
és furán zümmögött, mint amikor
magasfeszültségű oszlopok alatt haladsz el.
Sűrűn volt a gyom, cuppogott az iszap.
Nem egy olyan tó volt,
amiben bárki szívesen úszna,
de mi megtettük, téptük a sást,
átlépkedtünk a zöld békanyál-szigeteken,
a zümmögő mocsáron és darazsakon.
Hirtelen mindenhol ott voltak,
belekapaszkodtak a hajunkba,
miközben mi csapdostuk a vizet
a partról felröppenő
ijedt fürjek csodálkozására.

Tizenhat év házasság után
nem azon kell csodálkozni,
hogy mennyire otthonosan
mozogtunk ezen a korántsem
szokványos helyen,
az ingoványos talajon,
hogy milyen tökéletes összhangban
szeltük a vizet, és priccoltuk egymás fejére,
távol tartva az ideges rovarokat.
Hanem hogy ott vacogtunk
a hideg vízben, alá-alámerülve,
és nem mertünk kijönni,
mert tudtuk, hogy ott várnak a darazsak.
A sok-sok darázs.

VELED TAVASZODOM

engedd a fényt bekúszni az istálló résein
hadd kapaszkodjon a bálák tetejére
gyerek még ki a nappal is versenyre kelne

engedd a harmatnak a füveken pihenni
már készülnek mosakodni
a korán kelő tücskök méhek

nézd a rókát most ássa ki magát a fövény alól
a lyukba is jut a fényből
kicsalogatja a meleg párát
az árokban egy üveg
azon csillog és felkelti a szelet
hadd vegyek én is egy mély levegőt
magamba szívom a színt a fényt

új nevet kap minden ébredő
a hasadó rügyek vörösen izzanak

lila fény mint a méhek násza
a vágy csorgó méze
érezem az ízt amit a számban hagytál
vér amit nyelvedből szoptam
mint éhes csecsemő
újra és újra beszívott forró pára
bőrön felfőtt levegő
a feszülő erő testedben homorít
őrült nagy birkózás ez a tavasz
nem ezt látod
ha kinézel az ablakon?

A TAVASZI ESŐKRŐL

Langston Hughes után szabadon

Eső, ha csókol, arcommal izsom fel
fénylő cseppjeit. Íze akár a szelíd könnyeké,
melyet vigasztaló ajkam elmaszatoz.
Mindig a halkuló-távolodó szívdobbanásaink
ritmusát hallom.

Amint elszakad az ezüsfonál,
csillogó védőhártyaként fedi be
az út sebeit. Csak ennyi marad.
A többi elszalad. Árkokban, lefolyókban menekül.

Ez jut eszembe valahányszor esik.
Mintha te kopognál,
kéredzkednél be. Vissza.
Ezért szeretem az esőt.

Gyarmati Dominik

MESSZI MESTERSÉG

Péntekente a tesóm jött értem.
Az óvodától hazáig virágba borult
utca, a menzás kifli maradékát az
egyik megszimogatott kutya kapja
ki a kezemből. Nevetünk, otthon
majd lesz zsír vagy parizer, lehet
májkrem is. Úgy teszek, mintha
nem venném észre, hogy néha sír.
Kutyázok, ugrálok, énekelek.

Énekes akar lenni. Itt még nem
tudom, hogy én is az leszek. Itt
még a *fúj lányok*, otthon meg
a többiek hangosan beszélgetnek.
Itt még virágoznak a növények,
szelídek a kutyák, templomba járunk.
Tilos az édesség, kivéve, mikor
tesómmal anyának tanulni kell.
Akkor lehet, amíg ők hangos zene
mellett jó hangosan beszélgetnek.

Nem tudom, hány éves voltam
azon a pénteken. Nem ő jött értem.
Anya olyan gyorsan ment, egy
kutyát se tudtam megszimogatni.
Apa a konyhakövön ült, piros
szemek, piros színű ásványvíz.
A *hol van* kérdésre csak krákogott,
aztán anya bevallotta, hogy *elment*
Kukutyinba zabot hegyezni.
De Kukutyin olyan messze van,
hogy tizennégy éve nem ért haza.

MASZKULIN LÉPTÉK

Ha eléri az általános iskolás kort,
újabb beavatások következnek.
Belenyálhatnak a pálinkába,
nézhetik a *Barátok közt* vagy
a meccs első felét, finghatnak
az asztalnál. Lakáson túlra bővül
a hatáskörük. Lophatnak gazdag,
kertesházás szomszédok fáiról
és megtanulnak majdnem ölni.

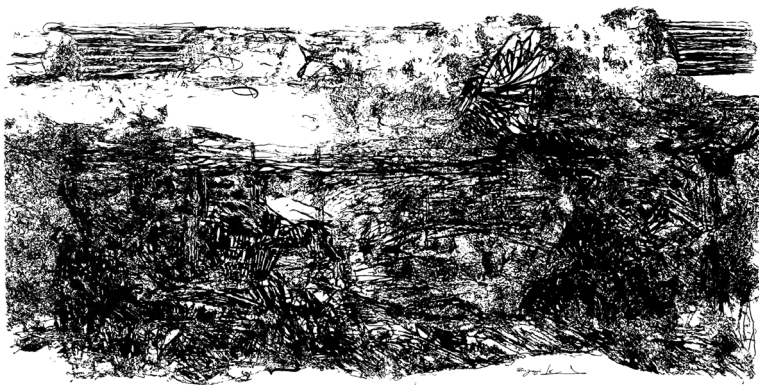
A kóbor macskák összeszarnak
mindent, igaz? Na, akkor el kell
kergetni mindet, ugye? Nem elég
kiabálni. Úgy visszajárnak, érted?
Dobálni kell, rúgni, ha sikerül.
Anyá ne lássa, és akkor szabad.

Bólogatnak nekibátorodva
a frissen felkentek. Az apukák
borozva figyelik a szombati
rítusokat. A vadászok hétről
hétre tapasztaltabbak, terveznek,
tanulnak. A dufart felé kell úzni,
ha addig nem megy át a kerítésen,
ott, a túlvégén előugrik a szomszéd
kisfiú, és akkor a szaros dög futhat
erről vagy arról, valamelyik tegnap
turizott cipő seggbe vagy bordán
fogja kapni. Ha utóbbi, akkor
a falhoz csapódik, nagyobb
nyekken és jobban nyávog.
Mikor sántítva menekül, van ideje
a szörnyeknek kavicsért nyúlni,

és lehet, csak fél szemmel ússza
meg, hogy ma is enni akart.

ASZTRONAUTÁK

A szerelőaknában tilos játszani,
ilyen hülyeségeket beszélnek
az apák, aztán a kocsmába,
vagyis boltba mennek, és a két
fiú mászik is le az úrsötétbe.
Idegen életet, új bolygókat
keresnek. Elromlott háztartási
gépekkel próbálnak jelet fogni,
de az egyetlen, amit sikerül,
nem egy másik humanoid
fajtól való. A penészből bújva
irányítja őket a mélybe,
majd megint le, hogy aztán
az egyiket nyár végére tényleg
a csillagok közé küldje.

*Nagy tervek, 2018
(24 x 48 cm, tollrajz)*

Mátyus Melinda

SZENT HABAKUK

1.

Rajtam a sor, úgyhogy én hívom. Drága, mondom, az én Bözsikém készülődik. Csak fekszik a hencseren, csatakos veréb.

Akkor hagyjuk el máról, mondja Melinda. De én nem szeretném. Akkor eljövök, mondja. De én nem szeretném. Legyen a szokásos. A mai nap és rögtön az Ige. És kezdem is, ma két dolog, rendeltem egy kézfertőtlenítőt és a nagy terembe vitettem. Ezenkívül két vastag papírtekerceset.

És még valami, ma ketten telefonáltak, még mindig az onlájnn. Hogy minden lelkész palástban, szépen fent a szószéken, a végén imádkoznak, jönnek a hirdetések és áldott hetet kívánnak, ahogy máskor. A felvételeken templom, szószék, csillár. A mi lelkészünk miért nem így, kérdezik. És még nő is. Csak ül egy műanyag széken és kipakolja a térdeit, mintha kirakatban volna, szép térdei vannak, de mégiscsak lelkész. Mint egy eszement, mondják. Az ortodoxok rajtunk szórakoznak, mondják. És nem a templomban veszi fel a prédikációt. Prédikáció után nem imádkozik. Nem egyenes adás.

Kik telefonáltak, kérdezi Melinda, akik máskor, mondom. De miért nem engem hívnak, kérdezi.

Sír. Drága, mondom, én csak elmondtam. De nem olyan fontos.

De mégis, mi a véleményem, kérdezi. Szerintem teljesen mindegy, mondom, én megértem magát. Elképzeltem az üres padokat, hogy maga palástban a padok előtt, egyszerl egyedül, ahogy tegnap mondta, kész színház. De alakulni fog.

Nem fog, mondja, őt is sokan hívják, de nem azért. Őt a temetések miatt, és nem is csoda, ezen a héten is nyolcan haltak meg. És milyen régóta tart.

Nagy baj, hogy a halottak láthatatlanok, hogy zsákokban hozzák őket. Ki a kocsiból és zsupp a gödörbe, a hozzátartozók persze hogy őrvöngenek, nem is ő volt, ez nem az övék, a zsák túl rövid, túl hosszú, keskeny.

Azt mondják, pont mint harminc éve. A forradalomkor. Mikor csordákban menekültek a városban, megiramodtak és egytől egyig a kórházban kötöttek ki. De kettenhárman egy ágyban. És reggelre a szekusok szinte mindenkit agyonlőttek. Éjszaka vitték a holttesteket, csak úgy, se név, se ruha, ki a feneketlen gödörbe. És nem hagyta abba a férfi, csak mondta, mondta, Melinda nem tudta lerázni. Valahogy egyben beszélt. Nem volt rés a mondatok között, úgy képzeljem el, nem volt hová belekapni. Még annyit sem, hogy igen, nem, gödörből jött a hangja és mindent ráömlesztett, mélyen beszélt és a visszhang még mélyebbre fűrődött, mint a régi besúgós világban, ordította, pont úgy élünk, hajszára, de ki mondta ezeket, kérdezem Melindától, ez az utolsó telefonáló, mondja.

Hogy a besúgás és a vírus egy töről fakad, egy töről, egytöről, ezt ismételte, saját maga is belegabalyodott, a párhuzam elvékonyodott, a vírus, a vírus, a szekus, veszélyes és alattomos, a szekus, valamint a vírus, azzal lecsapta. De mire Melinda megkönnyebbült volna, a férfi visszahívta, és kezdte előlről, a vírus hirtelen tör ránk, a vírus rohadt patkány, ragadós takony, hiéna, az. Mint a szekus, és végleg letette.

De ki volt, kérdezem Melindától, aki az utolsó házban lakik, magyarázza, aki egy héten keresztül vigyorog, aztán jó hosszú időre eltűnik.

Tudom már, mondom, ne törődjön vele. És tovább biztatom, maga szépen foglalkozik velünk és közvetlen, a nők Melindának szólíthatják. Ez sokat jelent nekünk, leginkább a nőknek, vasárnap délután a mondatait ismételve, leutánozzák a frizuráját. Ezt észrevette, mondja.

És maga mit válaszolt neki, kérdezem.

Hogy ne keverje a dolgokat. És tartson be minden szabályt, zárkózzon be, ötpercenként mosson kezet. És akkor megmenekül. Erre ordítani kezdett, bassza meg a kézmosását, a bezárkózását, de még a templomát is, és saját magának dugja fel, ezeket mikor, kérdezem Melindától, ezt a sok méltatlan beszédet, úgy a közepe felé, mondja Melinda, mikor a kórházi ágyakhoz visszatért.

Hogy ketten egy ágyban, még többen is, és innen újból a régi világra ugrott, hogy a mentősök mindenkit a kocsira fel, a szekusok mindenkit le, és irány a feneketlen gödörhöz, bassza meg az egészet tiszteletesszony, úgyis mind oda kerülünk. Bözsike a hencserről mutogat, hangosítsam ki.

Kihangosítom, és a telefont a mellére teszem, a temetések érdeklik Bözsikét, hogy mi a szabály.

Az naponként változik, mondja Melinda. Most éppen tizenhat. De pappalkántorral, kérdezi Bözsike, azt nem mondták. Csak hogy tizenhat és maszkkal. Már mindenki fuserál, törvényhozók és halottszállítók, mindenki, a szállítók a holttesteket kiemelik a kocsiból, a zsákot a sír mellé húzzák és zsupp a gödörbe.

Legutóbb is sárban álldogált, még Pált se mondta végig. És pont a Hiszekegy maradt el, pedig ez a gyengéje.

A zsák pedig túl vékony, erre a célra teljesen alkalmatlan, az ember nézini és mindent lát. Ráadásul nem kötözik át, pedig nagyon fontos volna, nyaktól bokáig kellene. De ők, nem és nem, ők csak a száját.

Ez itt szeles vidék, ez alföld. A zsákot sercegteti a szél és a nájlón persze hogy mozgolódik, a rokonok körbeállják és vizslatják, most akkor feltámad vagy nem. Miafene, ez belülről mozog, mondják.

Közbe kellene szólnom, hogy Melinda drága fejezze be, mert az én Bözsikém is hamarosan, ő is egy lesz közülük. Egy nap, két nap, ki tudja. Mégsem szólok. Múlt héten valaki megháborodott, mondja Melinda, ki volt, suttogja Bözsike, a halott özvegye volt, csak énekelgetett, de hol, kérdezi Bözsike, az én Bözsikém még most is kíváncsi, de mit énekelt.

Na képzeljük, nem egyházi éneket, mondja Melinda. Hanem valami nótát. Hogy Piros rózsák beszélgetnek, éktelenül hangosan és gyors ritmusban. Bözsike végleg átveszi a szót, de végig énekelte, kérdezi, Melinda nem tudja, a nótákat nem ismeri, egy szakaszt hallott, hogy bólintgatnak, úgy felelnek, erre Bözsike végigmondja a szöveget, szegény vagyok, semmim sincsen, a száz rózsza minden kincsem, add érte a szívem, és még hozzáteszi, milyen szép.

Melinda folytatja, az özvegy néztenézte a zsákot, és az alját kapirgálni kezdte, erre ő vette a palástját, és futott. De az éneket száz méterről is hallotta.

És mi lett. Azt nem tudja, mert végleg megiramodott. Állandóan temetni kell, amennyire lehet, távol tartja magát. Leteperi a vírus és mi lesz, kámpec a temetéseknek. A temetőgondnok is átszervezte a munkát. Reggel kimegy, amikor minden üres, és rendesen gondolkozni tud. Jó sok helyet kimér, tízet is, a téglalapok közepébe botokat szúr, és mindegyikre piros szalagot, és a szalagok messziről lobognak. Mutatják az utat. Az ösvényeket megszámozza, kicsi kék táblákkal rakta

meg a temetőt, neki tetszik, mondja Melinda. Mint egy jól megszervezett túra, egyes, kettes, hármas ösvény. És telefonon keresztül dirigálja az egészet.

A mienk a hányadik ösvény, kérdezi tőlem Bözsike, drága, térjünk a közös dolgainkra, mindegy, hányadik ösvény.

Nem értem, miért szólok rá. Mi nem vagyunk langymelegek, mi az Úrjézus beszéde szerint élünk, bárcsak forró volnál, mondta az Úr a laodiceaiaknak, vagy legalább hideg, csak ez a langymelegség, ez ne volna. Mert a langymeleg nem mozdul, csak eszik és bólogat.

Lángolj, lángolj, szólt ránk az Úr, és mi Bözsikével lángoltunk, mi lent a földön, ők fent a mennyben, mi is ketten, ők is ketten, a Drágaúrjézus a Szentlélekkel.

Szóval nincs félnivalónk. Mindenünk lángol, de leginkább a szívünk, az Úrjézushoz érkezünk és kész. Éppenséggel beszélhetnénk halálról, temetésről is. Csak ez a nájlonzsák. Ezek a mostani körülmények. Mi lesz velem, ha Bözsikét nájlonzsákba dugják.

Nem mondom hangosan, hangosan csakis a nyilvánvalókat. Hogy a sírba csak a romlandó test, de mi nem erre, mi a romolhatatlanra. A fényességes mennyei testre figyelünk.

Az milyen lesz, sottogja Bözsike, most mondtam, mondom neki, romolhatatlan, és még milyen, ahogy mondtam, fényességes, és még, kérdezi, lelkes és gyönyörűséges, mondom.

Melléfekszem. A hencser keskeny, úgyhogy felemelem Bözsikét és oldalra fektetem. És én hátulról. Átölelem. Simogatom a púpját, Isten olyan testet ad, amilyent csak akar, mondom, haltestet, csillagtestet, embertestet, nekem púposat, sottogja Bözsike, drágadrága, sottogom vissza, bele a nyaka közepébe, a te púpod is feloldódik, meglásd. Fényes gödörré változik, aztán fénylő pont lesz belőle. És a legeslegvégén az is feloldódik. Voltnincs púp.

A púp helye forró lesz és illatos. Mint mondjuk a forró csokoládé.

Mikor kezdődik, kérdezi, az utolsó harsonaszónál, mondom neki, amikor a harsonaszó is vékonyodni kezd.

Aztán a harsonaszó is bele a Lélekbe, magyarázom, egyszerűen beleömlik, az mikor, kérdezi az én drágám, amikor kifordul magából az idő. És a Lélekbe bukfencezik. Bözsike öklendezni kezd, inkább tegyük le, mondja Melinda, és visszahív, de Bözsike nem akarja, Bözsike a mai Igét, melyik a mai, kérdezi.

A Lukácsi tizenkettő, mondja Melinda. Amelyben előbb az az intés, hogy legyen derekatok felővezve, és lámpásotokban olaj. Szeretem Melinda hangját, kicsit érdes. Nem mozdulok Bözsike hátából, tovább hallgatom. Úgyis Melinda a soros.

Egy hete csináljuk. Egyik nap én hívom, és ő mondja, másik nap fordítunk. A vírus előtt minden gyorsabb volt, pikpakk bevágta magát az autóba, megérkezett és kezdtük, gyülekezeti dolgok, és legvégén az Ige. Nyugodtan feküdtünk le. Bözsikével kikísértük és nyugtattuk, Bözsike fogta a kezét, ne keseregen, kemény emberek ezek. Dobja hátra a sok gonosz beszédet, de hová hátra, a háta mögé, mondtuk Bözsikével. Reggelre odalesz.

Régóta figyelem Melindát. Mi lehet a baj. Nem az, hogy nő, az én Bözsikém például sziklaszilárd.

A gyülekezetben mindenfélét mondanak, kinyitják a Bibliát és mutatják, a nő hallgasson a gyülekezetben, fogja be a száját, végighúzzák a soron az ujjukat, egymás után többször, kösse be a fejét, ordenáré dolgokkal is jönnek, hogy hallgatni is nehéz, hogy legszívesebben a szoknyájába költöznének, oda. És reggelig ki se bújnának belőle.

Jól prédikál, mondom ilyenkor.

Egyszer hallgassák meg. Csak egyetlenegyszer. De nem, ezek nem és nem, a saját bátyám is ezzel jön, mit csináljon, meglátja és nem tud másra gondolni. Bözsike ilyenkor azt mondja, csak nézzenek rá. Milyen gyönyörű, milyen okos. És milyen boldog az anyja.

Te honnan tudod, vágják rá, te sem ismered. Nem tudunk semmit róla. Legyen derekatok felővezve és lámpásotokban olaj, olvassa tovább Melinda, és olyanok legyenek, mint az emberek, akik állandóan várják, mikor tér vissza a Messiás. Ha megérkezik, és zörget, rögtön nyissanak ajtót, és az úr felszolgál nekik. És megvacsoráznak.

Ott vannak, kérdezi, halló. Itt vagyunk, mondom. A folytatást várjuk.

A zörgetésből a megérkezést emelné ki, szerencsére megérkezik.

A Jelenések Könyvében bezzeg soha. A Jelenésekben csak áll az ajtó előtt, mint aki megkukult, nem mozdul, nem beszél. Csak zörget. Olyan halkan, hogy csak Ő maga hallja. Szóval direkt becsapós.

Ejha, mondom.

Régre a Jelenések Könyvében képzelte magát, abban a zörgetős jelenetben. Babázott és Jézusról ábrándozott.

A babáját gyönyörű babaházba költöztette, más szófogadó babákkal. Óriás trónusszéken ültek, és óriásasztalnál, rózsaszínű ruhában.

Hatalmas reneszánsz babaszoba. Végül elfáradtak, az asztalra borultak, jaj, miért tűnt el Jézus, és vajon mikor jön vissza, a szünetekben táncoltak, de valahogy örülten, és legeslegeslegvégén egytől egyig a bútorzatba fúltak. Arccal az asztalba.

Intarziák lettetek, mondta nekik Jézus. Rajtatok reggelizek és vacsorázom. De a Lukácstizenkettő más. Elolvassa, és azonnal színpadon látja.

Először a búcsú, hogy az Úr elmegy, és a szolgák maradnak, és rögtön utána a várakozás. A szolgák végig asztal mellett, és évek, hónapok. Mind éjszakák. Örváltások, az első, a második és a harmadik örváltás. De semmi.

És akkor berobban a harmadik szín, amelyben az Úr visszatér és átváltozik, a szolgák felröppennek, és Istenfia visszanyomja őket, maradjatok, ne mozduljatok, és mindenkit a székpárnához ragaszt. Itt a lakoma ideje, semmi mozgás, tüsténkedés. És hordja a finomságokat, szőlő, bor, mézeskalács, legvégén a fejükre lötytyinti az olajat. Az olaj csorog lefelé, végül mindenki levetkőzik. Így praktikus.

Töröljük fel a padlót, kérdezik a szolgák, mert lucskos és csúszós, dehogy, válaszolja Istenfia, most van fontosabb dolgunk.

És akkor tárátáttáttá, trombitaszó, és Istenfia felkiált, valamit tenni kell, gyorsan valamit, a szolgák leszaladnak a színpadról és összeölelkeznek a nézőkkel, Istenfia is befejel közéjük, ezzel felrázza a hangulatot.

A teljes nézősereget meglebegteti, ide hozzám mindenki, rikkantja, és letépi fejről a sapkát, én vagyok az, mondja.

Persze mindenki tudta már.

Ezt az egyet utálom. Miért nem lett színész, ha mindenből színházat csinál. Bözsike elaludt. Pedig a behatoláson gondolkoztam. Tizenöt éve nem voltam az én Bözsikémben.

Elaludt Bözsike, mondom Melindának, most búcsúzzunk, drága.

2.

Már másodszor csenget, miért nem válaszoltam.

Mert nagyobb a baj, mondom, lemostam a testét, vécéztettem, újból lemostam, hol van most, kérdezi Melinda, a hencseren, hívjunk mentőt,

hívjunk mentőt, ismétелgeti. Én nem akarom. De nem szabályos, mondja.

Én tudom. De akkor sem. Mindent, ahogy megbeszéltük, csak az Úr és mi ketten Bözsikével, és maga telefonon.

Mert semmi nem változott, nézem a híreket. Maga nézi, kérdezem, nem nézi, mondja. Naugye. Én halálkíségítő voltam, tizenkét kerek évig. Bözsikét is én akarom. Az mikor kezdődött, kérdezi.

Tizenkét éve. Mikor nem volt lelkészünk, és én mentem, gyere, segíts, mondták, nem tud meghalni. Régi katonabarátod.

És mióta ő a lelkész, azóta is hívnak, kérdezi, igen, mondom, de hányszor. Pontosan hétszer. Naplót vezetek. Váltig könyörögtek, nem tud meghalni. Félúton megakad és se előre, se hátra. Gyere el.

Mit szólnék a fésztaíjhoz, kérdezi Melinda, látni szeretné Bözsikét.

Ez Bözsikétől függ, mondom, de szerintem jó volna. Bözsike tegnap-tól bűdösebb. Maga sokat lát mostanában, mondom, ránézne, és rögtön látná. Vírus vagy nem vírus. Bözsike inti, hogy jó, lehet fésztaíj. Pedig Bözsike szégyenlős, jól döntöttél, mondom neki.

Melinda utasítgat. A telefont tartsam távolabb, közelebb, fél méterre, és középre. Ő már bekapcsolta.

Namost. Mit most, kérdezem, most kapcsoljam be, fent, bal felső sarok, többször mutatta. Hiába mutatta, nekem nem megy, mondom Melindának, nem megy és kész, erre Bözsike odanyúl, ahová kell, mutatja, hogy ott és hosszan.

Megcsinálom. Még mindig nem jó. A kredencet és a házi áldást látja, nem minket. Az esküvői képeket a falon. Az esküvői fátlyat.

És most, kérdezem, most sem, lent és jobbra, ahol az az ovális szem, ott nyomjam, de nincs olyan, mondom, egyáltalán nincs, végül Bözsike megmutatja, és megcsinálom. Látjuk egymást.

De valami furcsa, mondom is Melindának, nagyon furcsa, mi furcsa, kérdezi, Bözsike nem mukkan, csak sír. Valahogy minden. Például az arca. Sokkal vékonyabb lett. És a lelkészi munkanapló, az is furcsa, zsíroskenyér van rajta és körömlakk. Nem csoda, hogy pecsétés.

És a feje megrakva, mi van a fejével, drága.

Színes hajcsavarok. Szereti a színeket.

És a háta mögött az a kép, kérdezem, azt most látom először, mi az a kép. Csak repró, mondja. Csak egyszerű plakát, Willy Verginer.

Akkor is furcsa, mondom neki, ha plakát, mert mi van rajta. Egy nő hátulról egy másik nőt ölel, és ujjából virágok nőnek. Micsoda trehányság. És a nő lila, nem fehér, az arca és mindene lila, ezek ketten csak szobrok, kérdezem.

Persze, női szobrok és lefényképezték, de mikor, egy régi kiállításon, és mikor volt az a kiállítás, kérdezem, hát régecske, legalább tíz éve.

Egy másikat is feltett, az hátha jobban tetszik, és mutatja, egy kislány, az is szobor. Kiráz a hideg. A kislány mellig csokoládébarna és felfele fehér, a feje búbjáig, vagyis szeme, haja, nyaka, mindene. És a feje egy lapos óriástányérban. Mint egy napraforgó. Vagy szentkép.

Tányér az ott vagy glória, kérdezem Melindától. Mert ez mégiscsak református parókia. Szóval nem tetszik, kérdezi. Nem tetszik, mondom.

Bözsike integetni akar. Felemelem a kezét, mozgatja az ujjait és mosolyog, ekkor észbe kapok, nem ezért hívtuk egymást, hogy képeket nézegessünk és vitatkozzak vele, itt vagyunk, mondom Melindának.

Itt van az én drágám.

Mutatjuk is, hol a baj.

Szétnyitom Bözsike jobb szemét. Először is a pupilla. Óriási lett, egy óriásgolyó. Mellette a szemölcs is nagyon megnőtt. És úgy általában is baj van, mindene bevörösödött.

Mi az a minden, kérdezi, az egész teste, mondom, de foltos vagy egyenletes, kérdezi, azt nem tudom, akkor mutassam.

Bözsike elfordul, nem, nem, mondja a testével, megmutatjuk, kérdezem tőle, Bözsike nem mozdul.

Megmutatjuk, mondom Melindának. A telefont az asztalra teszem, a Bibliámmal megtámasztom, lát minket, kérdezem, lát, és legeslegelőször Bözsike száját nézné meg. A sajátját mutatja, a saját felső ajkát, hogy Bözsikének is ezt, megérttem és mutatom Bözsike felső ajkát, nagyon száraz, mondja Melinda, rendszeresen masszírozni kell.

Megbánom az egészet, valahogy más ez a képernyős nő. Soha nem láttam így kimázolva. A száján sötétvörös rúzs, hát ezaz, ezaz, és a szeme dupla méretű, körbekörbe kék és fekete.

Most az alsót, mondja, az alsó ajkat, én Bözsike szájához irányítom a telefont, és mutatom, a házban valami olaj, kérdezi Melinda, például testolaj.

Nálunk csak extraszűz olíva.

Jó lesz. Zsebkendővel masszírozom, finoman. Mártsam bele és úgy. Bözsike öklendezik, erősen ellenáll, nem, nem, a telefont újból kitámasztom és közben nyugtatom Bözsikét, szép lassan kibontom, bontogatom a kicsi testét, szvetter, mellény, blúz, mindent le, mint egy kicsibabát, és végig simogatom, nyak, váll, hónalj. Foltos, mondja Melinda, az egész teste befoltosodott. Szól egy orvosnak, rendes, jól ismeri. Mostanában szinte csak képernyőn keresztül vizsgál. Nagyon egyszerű megoldani, bejelölöm fészbukon, és mindent ugyanúgy, ahogy mi most, jobbra lent megnyomom az ovális szemet és kész az összeköttetés. Kedves, szakállas férfi, és ért magyarul.

De Bözsike nem. Inti a fejével, hogy nem. Csak maga vizsgálgassa, mondom Melindának. Ő erősködik, ide orvos kell. Őt is kivizsgálta.

És mivel vizsgálta.

Menstruációs zavarokkal.

Bözsike egészen hátraengedi magát, hanyatt fekszik a hencseren. Semmi nem látszik Bözsikéből, látom Melinda arcán, hogy semmi, a telefont a felső polcra teszem, és Bözsikét felpárnázom, kész, mondom.

A mellét akarja látni, Bözsike mellét. A telefont oda irányítom, itt van, mondom, de Melinda arca megkövül, de nincs melle, mondja, dehogy nincs, és mutatom, itt és itt, ez a két szép kör, és alatta a gyönyörű hasa.

Valami közbejött, azonnal le kell tennie, de ilyen hirtelen, kérdezem. Öltöztessen vissza Bözsikét. Visszahív, amint lehet.

3.

Későn hív, egy óra is eltelhetett.

És nem Bözsikéről kérdez, azt mondja, a kinti változásokat mondaná, mert egyszer csak végetér az egész, és fogalmunk sem lesz, milyen kint, hogy hová érkezünk vissza.

Például délután megrohamozták a temetőkocsit, a halottat akarták, mindenképpen a halottat, kicsomagolni a nájlonszákból, megnézni az arcot, megérinteni, ordítoztak, nem a mienk, a mienk sokkal kisebb, nézzük meg az arcát.

Elértek a zsákig, a madzagig és téptékvágták, készültek, kést, ollót hoztak otthonról, de a zsák szája zárva maradt, semmi nem vágta, mi ez a baszás mi ez mi ez, kaszaboltak tovább.

A temetőkocsit két hónapja fegyveres rendőrök kísérik, észrevették őket és futni kezdtek, állj, ordították, állj, és ne mozdulj, te büdös picca, te, az özvegynek ordították, nem nekem, mondja Melinda, de a rokonok, mint a süketnémák, tovább kaszaboltak. A gyülekezetben bizony hetek óta semmi rend.

Ekkor a rendőrök a fegyverhez nyúltak, állj, állj, vagy lövök, erre mindenki menekült, sírásók, rokonok.

És a halottat ott hagyták, suhogó egyedül. A földön.

Nem is neki való ez az egész, gondolom magamban, ha nem nézzük a palástot, csak egy sovány, kicsi nő.

Ráadásul egész télen marad az onlájnn, istentisztelet, bibliaórák, minden onlájnn. Tegnap kapták a körlevelet, hogy minden marad. De neki nem megy az onlájnn, az imádság pláne nem. Kiszökik tőle a pupillája, bele a képernyőbe és a belső szervei utána. Az anyagcseréje is odalesz.

Biztatom, drága, ez másoknál is ilyen. A Lélek a sok dróton fennakad, mert a Lélek mindig húsból húsbá, először a Drágajóisten égi húzából bele az emberi húsbá, és aztán emberből emberbe. A Lélek nem szereti a drótokat.

De mit lehet ilyenkor, kérdezi.

Semmit, mondom, egyedül a türelem. Nézze ezt a *Habakuk kettőgyhármát*, a mai igét.

Hogy őrhelyemen állok. Odaállok a bástyára, és figyelek, figyelek, várok és fülelek, mit szól hozzám, vajon mit felel panaszomra.

Ma értettem meg, drága. Az Úr küldte magát, a *Habakuk kettőgyhárom* magáról szól. Szépen áll az őrhelyén vagy a bástyán vagy hol, és fülel. Egész délután lótfut a temetőben.

Az Ige folytatódik, hamarosan célhoz ér, ezt írja Habakuk, ugye érti, mit jelent, kérdezem.

Nem várok, én magam megválaszolom, hogy az Úr beszéde beteljesedik, ezt jelenti. Csak nyúljon ki az ablakon, mit érez, kérdezem, semmit, mondja. Hideget. Naugye. Mert az utolsó időkben vagyunk.

A *Habakuk kettőgyhárom* pontosan elmondja, bekövetkezik, nem marad el, és ez most van. Látja, se víz, se gyülekezet, a percek szétbomlanak, és szemünk láttára szétfolyik a világ.

Na ennyi, mondom. És még kicsi magyarázat.

Az Ige türelemre int. A szerelmes leány sem ölelkezik fél szóra, na ugyanígy a Lélek sem. Kipuhatolja, kivel van dolga.

Én is ezt csináltam az első hetekben, állandóan, hogy miért jött ide és honnan. Mert mi alföldiek vagyunk.

És a második hónapban eljött az anyja, és én ápertén megkérdeztem, miért választott minket a lánya. Vajon a Lélek volt. Vagy nem volt más választása. Évfolyamelső volt és nagyon tehetséges, és mégis idejött, mondta az anyja.

De nem a lánya.

Megérkezett és a bodros hajával felszaladt a szószékre, huss, felrepült. Csak hümmögtünk a padokban. És az a magas hangja, hogy drágatestvérek ígymegúgy, és énekel és utána példázatokot költ. És a végére mégis összerántja az egészet, éneket, Igét, mutatóvázolást, és gyorsan leszalad.

És a furcsa ruhái. A nők egytől egyig utánózzák. Kilenc éve imádkozunk magáért, drága, meresztjük a szemünket, mi lehet a baj és hol segíthetnénk.

És mostmost üzent a Drágajóisten, az orrom előtt. Hogy Ő volt, Ő vezérelte ide magát, a szép fenekét felénk taszigálta.

Vésd táblákra és hirdesd fennhangon, szolt, és maga végrehajtotta. Ezzel a Habakuk kettőegyhárommal üzent végérvényesen.

Mikor a világ végső gyorsulásba kezdett, és a Drágajóisten már száguldozik és angyalokkal, szentekkel ütközik, vésd táblákra, ahogy tudod, mondta magának, csak könnyen el tudják olvasni, és gyorsan, és maga még mindig, még most is, szépen mutatja a táblákat és kapaszkodik. Csüng rajta, mint egy ejtőernyős, nahát.

Bocsánat, hogy ilyen hosszú voltam.

Bözsike kérdezni akar. Kérdezzél drága. Kihangosítom.

Akkor mit csinált maga, suttogja Melindának, mikor mit csinált, kérdzem Bözsikétől, erre Bözsike a temetőt mutatja.

Hangosan megismétlem, akkor mit csinált, a temetőben, mikor mindenki menekült. Semmit. A holttestet a gödörbe tolt. Lábbal.

Megint Bözsike akar, az imádságos füzetét kéri, az utolsó oldalt, a csillagozott sorokat. Olvassam. Olvasom.

Első csillagozott sor: A temetésemen sminkelje ki magát, finom színekkel. Legyen szép.

Második csillagozott sor: Rövid szoknyát húzzon. Magának szép lába van. Harmadik: Az Uram Jézus jövőket énekeljék, egymás után sokszor, ahányszor kell. Negyedik: Nem választok Igét, maga válasszon. Az utolsó ítéletről valamit, prófétát vagy példázatot.

Ötödik: Bocsásson meg. Én sem ítélekem.

Jöjjön el, suttogja Bözsike, de nem lehet, mondom, vírusos vagy, drága, de jöjjönel jöjjönel.

Térj észhez, mondom, Bözsike az ablakot mutatja, csak odáig.

Jöjjön el, kérdezi Melinda, persze mindent hallott, esetleg hozzon almát, kenyeret, valami húst.

Jó, az ablakig, mondom nekik.

A hencsert az ablakhoz tolom, és felültetem Bözsikét, szépen megfésülöm, ölében a fehér tálca és az imádságoskönyve.

Folynak a nedvek az én szerelmemből.

4.

Drága, mondom, serkenj, látod, eljött hozzád. Meresztjük a szemünket Bözsikével, Melinda kintről az üveget kopogtatja és integet, kihangosítottam, kérdezi, persze, mondom, arccal az üvegre tapad, az orra kilapul, fehér néger, mondom, és kacagok, kicsi jókedvet csempésznék a szobába.

Egyszerre mondjuk, én belülről, Melinda kívülről, hogy drágadrága Bözsike. Bözsike még közelebb akar, jó, hencserestől közelebb húzom, mutatja, hogy még közelebb, még, de nem lehet, mondom. Látod, a szegélyléc. A testében már semmi élet, egy icipici a bal mutatóujjában.

A hencsert eltolom, gyorsan egy széket a helyére, és ölbe veszem Bözsikét, tartom, tartom, az ujjá még mindig fölfelé mutat, a púpja és teste utána indul. Újból egyben van Bözsike, a teste a mutatóujját követi, Édesistenem mi lesz. A rendőrautó most ér az utcánkba, tádáám, tádáám, két hete ezzel élünk, mindenhol hangosbemondó, éjszaka is óránként tádáám, nem szabad, nyolc után nem szabad, csak otthon, maradjanak otthon, otthonotthonotthon, miattunk ismételik ennyiszor, az öregek miatt, mondta Bözsike tegnapelőtt, akkor még jól beszélt, de nem vagyunk hülyék, az autó a házunkhoz érkezik, otthon, otthon, bömbölik.

Melindát a temetőből ismerik, és szerencsére minket is, úgyhogy nem kötnek belénk, nem állnak meg a házunk előtt, azt gondolják,

valami hivatalos, végül is lelkész és gondnok, és csak az ablakig jött, elhaladnak a ház előtt és távolodnak, popicá, így nevezik a háta mögött, papnőcske, a papnőcskétek, a ti popicátok ígymegúgy, erre röhécselnek, tiszta jó vallás ez a református, egy ilyen fiatal popica.

Engem bánt. Már azt is kérdezték, mikor mehetnek éjszakára hozzá, a popicához, adjam meg a telefonszámát. Vagy közvetítsek.

Naponként megállítják szegényt, ellenőrzik az iratait, autóba ül és rögtön, actele vă rog, az iratokat, azonnal, és a kezüket az autóban tartják, a Melinda autójában. Egyszerűen nem húzzák vissza. Egyszer temetésről is elkésett.

Melinda szájjal rajzol az üvegre, egy szív és még egy, vörösrúzsos szívek. Olvastam egy nyomorék nőről, aki a szájával rajzolt. De nem ilyen egyszerű dolgokat, az a nő rendesen festett, olyan erdőt, mintha fénykép volna, és tengert, állatokat, mert mi ketten az Úrjézussal élünk ebben a tolószékben, ezt nyilatkozta.

Merrinek hívták.

Az ablaküvegre még egy rúzsos szív kerül, és még egy, a kicsiket nagyobbak ölelik, mígnem a legkülső átöleli az összes többit, halló, mondja, látja, Bözsike, én mindent mindent betartok.

De Bözsike csúszik. Melinda látja és énekelni kezd, *Amint vagyok sok bűn alatt de hallva hívó hangodat.*

Tartom Bözsikét.

Ki értem áldozád magad UramJézus jövök jövök.

Bözsike nyögésbe kezd, nem szájjal, és nem is belülről, fogalmam sincs, honnan érkezik, agyonszorítom szegénykét, szorítom szorítom, de csúszik tovább, lefelé, nekem ágaskodni kezd, tizenöt év óta először, ez is égi jel.

Amintamint vagyok kívül harc bennem félelem uram Jézus jövök-jövökjövök, Melinda belegabalyodott, derüljön éjszakámráfény, uram-jézusjövök.

Nincs szív az én drágámban, csak folyadék, szájban, orrban, a lába között, *Amintvagyok nincs semmigát hadd bízza lelkemrádmagát UramJézus jövök.* Leereszkedek Bözsikével és magamra húzom, puló-verestől, kardigánostól, az ajkát az ajkamra, a lábát a lábamra, összeforrósodunk a végső nedvekben. Jajistenembözsike. Melinda kopogtat, hol vagyunk, nem lát.

Az első pillanatokban vagyunk, mondom, még recsegnek a gerendák. Nem csukom le a szemét.

5.

Ma én hívom.

Örül, mondja, de minek örül, hogy így tartom magam.

Gyorsan kijavítom, hogy nemnem, a Drágajóisten tart engem. Jó helyre költöztette Bözsikét.

Beszámolhat, kérdezi, amilyen részletesen csak lehet, mondom neki. Kezdje az elején. Az utca túloldalán várakozott. Két órától volt szó, de mindig késnek. Ilyenkor még nem vesz palástot, fél órát is késnek, mikor már hallja a szirénázást, és a halottaskocsi befordul a halottas utcába, csak akkor. A palástot gyorsan fel, és kézzel jelzi a szabályokat, a halottaskocsi elől, a lelkész utána, és saját kocsival.

Ez a sorrend máskor is, halott, lelkész, rokonok.

De tegnap mindent másképp csinált. Először is pontban kettőkor beöltözött, palást és minden.

Bözsike a ház előtt a ládában, és ő az utca túloldalán.

Onnan is látszott, a ládából kikandikált egy fehér tülldarab, mit keres az ott, Melinda elment az utca közepéig, ha az ott tülldarab, akkor az nem Bözsike. De Bözsike volt, a teljes neve a ládára pingálva, csupa nagybetűvel, KOROM ERZSÉBET BÖZSIKE.

Melinda rövid szoknyában és túsarkúban álldogált, ahogy Bözsike kérte, éjszaka haját festett, és manikűr, vörös rúzs, zöldeskék szem, kicsit füstös, plusz az a különleges fénypúder, azt rá az alapozóra.

A láda mellé állt, Bözsike szerencsére nem szaglott, még közelebb és még, a palástot elhúzta és jobb vádlijával megérintette a ládát. Még közelebb. A ládához nyomult. Mint az óriás tornalabdájához.

Megjöttek a kutyák, körbekörbe ugrálták Bözsikét, ezt ne mondja, ezt láttam, mondom neki. Direkt úgy állítottam be mindent, hogy lássam, ahogy teszükveszik, és végleg felteszik. A nézésemmel dédelgetni akartam.

Hol csináltattam ilyen rövid idő alatt, kérdezi, mindenki panaszkodik, a legelső pillanatban megrendelik, mégsem készül el. A koporsócégek egyszerűen nem győzik a tempót. Már nem kérnek bocsánatot, egyből visszavágnak, nem mindegy, úgylis nájlonszátkba kerül. Úgysem lehet

rendesen. De az udvaron jól elfér, replikáznak a rokonok. És egyszer még ki tudja.

Nem most csináltattam, mondom Melindának, apám gabonásládája volt. Előrehoztam és kipróbáltam. Bözsike pont belefért. A fejét apám nevéhez simítottam, a fülét a dátumhoz, hogy 1952.

Bocsássatok meg végre egymásnak, és lezártam a ládát.

A szállítók szirénázva érkeztek, Melinda az órájára nézett, harminc perc késés. A késést hetenként növelik, a rokonok agyonfagynak, és mire megérkeznek, már édesmindegy, hogy bánnak a halottal, dobálják vagy a fejénél fogva húzzák a kociig, vagy jó sokáig a földön hagyják, ha, mondjuk, az utcában több halott van. Senkire nincsenek tekintettel, az ortodoxokra sem.

Hipp-hopp kiugrottak az autóból és megvizsgálták a ládát. Bözsikét kirántották belőle, fogták a jobb karját, a jobb lábát és kint is volt. Melinda követelte, vigyék ládástól, tegyék fel ládástól és a sírnál szépen átpakolják, nem lehet, mondták, de miért nem, miértmiért mondták, ez a szabály és kész, és Bözsikét bele a zsákba.

De engem más érdekel, mondom neki, ezeket mind láttam. Az ablak elé tettem Bözsikét.

Hogy tetszett-e Bözsike öltözete, engem ez érdekel. A hófehér arcán a hófehér fátyol. Gyönyörű volt, mondja Melinda, Krisztus legszebb menyasszonya.

De miért hagytam mackónadrágban. És mezítláb.

Mert eldadt a lába, mondom, mert semmi normális dolog nem ment rá. Én megtettem, amit lehetett.

A kutyák vicsorogtak és ugattak, folytatja, semmi pénzért nem mozdultak volna, *cepulamea*, ordított a sofőr, *ce nenorocire*, erre a legkisebb kutya a sofőr nadrágjába kapott, és Bözsike le az aszfaltra, a feje szinte kilocsant, a kutyák a fátylat elkapták és futottak vele.

Bözsike csupasz fejfel került a zsákba.

Elindultak a temető felé, Melinda elől, saját kocsival, a halottas kocsi utána, az utcában még lassan, normális tempóban, de ezekkel nem lehetett, hátulról hisztériáztak, dudáltak, hogy gyorsabban, Melinda szinte száguldozott, de akkor is, még gyorsabban, erre énekelni kezdett, hogy legyen valami szép is.

Mit énekelt, kérdezem, mindenfélét, esküvőit is, de leginkább hallelujást, *Az Úr csodásan működik, Mostmost még ifjúkorodban*, ilyesmiket, ami eszébe jutott. Kicsit összezavarodott.

És utána, kérdezem, utána a szokásos, kiszállt a kocsiból és a szokásos. De mondja el ezt is. Már nem tudom, milyen a szokásos. Mondja el, hogy került Bözsike a földbe.

Behajtottak a temetőkapun, a szállítók kikapták Bözsikét a kocsiból, gyorsan a gödörhöz, és letették a földre, akkor Melindára néztek és indultak vissza a kocsinhoz, mit csinálnak, kérdezte Melinda, maguk teljesen megbolondultak.

Nagyon sietnek, mondták, Melindára hagyják, mert megbíznak benne. Még nyolc temetés van, számolja csak ki, hányra végeznek, és ott hagyták.

Elkezdte a liturgiát. Egy szakasz az *Uramjézusjövökből*, utána ima, másik szakasz az *Uramjézusjövökből*, megint ima, és akkor egy rendes temetési Ige. Olvasni kezdte. De mire felolvasta, meggondolta magát, a lapokat átforgatta és egy menyasszonyosra talált. Az Énekek énekéből. Valahogy jelzett neki a Lélek. A lapok zizegtek, izegtekmozogtak, és ő olvasni kezdte, *tégy engem mint egy pecsétet a szívedre. A te szívedre.*

Bántja, hogy éppen Bözsikével csinálta, mégiscsak temetés. És temetésen egy ilyen esküvőset. Nem tudja, mi ütött belé. Felzaklatta a fátyol. És hogy Bözsike a nájlonsákban, ámen, mondta a prédikáció végén, a sírásó lapátolni kezdett, ő énekelni, de nem haladtak, egyetlenegy sírásó volt, legalább hetvenéves, alig lapátolt, éppen csak, Melinda hozzá igazodott, lassú ritmusban énekelgetett, ugye nem beteg, kérdezte a sírásótól, mert gyanút fogott, esetleg vírusos, a sírásó rávigyorgott, semmi baja, csak fáradt, Melinda tovább énekelt, végig énekelt minden szakaszt, és kezdte előlről, de semmi, a gödör nem telt, a zsák még mindig látszott, mi lesz így, a sírásóra nézett, rossz volt ránézni, és hirtelen elkapta a lapátot.

Most én, mondta a sírásónak.

Jobban haladt. És egészen átmelegedett, halleluja, mondta, Drágajó-istenem, hogy Te mindig jobban tudod, mi jó nekem, eltámolygott az autóhoz és otthon be a fürdőkádba. Ennyi volt, mondja.

Nem hiszek a fülemnek, meg is mondom neki, nem hiszek a fülemnek. Hogy éppen menyegzőset, szóval menyasszonyosat.

Bocsássak meg, zokog a telefonban, de nincs mit megbocsátani, egyáltalán nincs, mondom neki, teljesen félreértett. Mert nagy jót tett velünk ezzel a menyegzős temetéssel. Nekünk nem volt menyegzőnk.

Ez volt az. Amit maga celebrált.

De két esküvői kép lóg a falon, mondja Melinda, ott a hencser fölött, és mindkettőn én és Bözsike, Bözsike fátyolos menyasszony és én fiatal vőlegény, mi ez az egész. Most nem mondom el részletesen, elmentünk a községházára és egybekeltünk. Két év múlva felültünk a buszra és be a városba, a színházból ruhákat kölcsönöztük, felpробáltuk, minden jó volt, mire kell, kérdezték, ahhoz maguknak semmi közük, vágott vissza Bözsike. A fényképészen átöltöztünk és lefényképeztettük magunkat.

Látja, mindennek eljön az ideje.

6.

Felveszem, pedig mindegy.

Nem szeretnék beszélni, mondom, tartsunk kicsi szünetet.

De nem tarthatunk, mondja Melinda. Nem tenne jót nekem. Inkább rosszat tenne. Bevásárolt már, gyümölcs, péksütemény, ilyesmi. Elhozza a kapuig.

Ne hozza, mondom. Olyan nehéz az arcom. Szóval egyáltalán nem mozog, nem mozgatja a számát.

Melinda bátorít, hogy menni fog, de gyakorlás, gyakorlás, a hasizom sem magától alakul.

Most a mai Igét mondaná, mondhatja, kérdezi, elkezdi és szóljak, ha terhemre van. Ha nem változnak az érzéseim, ha a szívem nem kalapál. Okvetlenül szóljak. Rázkódom, a hencser nyikorog, és beindul Bözsike rádiója. Két éve beállította, nálunk ő volt a reperáló, ne félj tőle, mondta, ez a nyitja.

Ma is Habakuk, mondja Melinda, mit szólok hozzá.

Az égvilágon semmit, mondom, tudnivaló, hogy a világ szélén vagyunk és indulunk. Én Bözsikéhez.

Most mit csinálok, kérdezi, semmit, de ülök vagy fekszem, fekszem, mondom. Akkor üljek fel. Most felült, kérdezi, nem ültem. De kérem-szépen. Üljönfel.

Így rosszabb, mondom, így jobban rázkódom. A hencser is bűdös.

Jó, hagyjuk Habakukot. Inkább mesél nekem. Elmondja Jeruzsálemet. Mikor Bözsikével elmentünk Jeruzsálembe, hazajöttünk és egy évig meg se nyekkentünk, hiába kérdeztetek. Már azt hitték, megkultunk.

Aztán egy vasárnap mégiscsak, kiálltunk az úrasztalához, és tövéről hegyére elmondtuk, utána bibliaórákon is, csak mondtukmondtuk Jeruzsálemet, bármi volt az Ige, mi csak Jeruzsálemet.

Szeretném most is Jeruzsálemet, kérdezi, én nem válaszolok, és elkezd. Hogy felmásztunk a Sinaira. Bözsike elől, és én utána, tiszta bolondok, lamentálta az egész busz, vén hülyék, leginkább Bözsike. A púpjának külön szék kell, és mászkálni akar, értse meg, ez nehéz túra. Egész napos. Üljenek a seggükön és nézzék a tájat. Ez találkozás, mondta Bözsike, ez felemeltetés, mondtam én.

Az idegenvezető nem segített, egyenesen bojkottálta a zárandoklást. Eltűntette például Bözsike vizét. És állította, hogy ezer márkába kerül egy beduin. De Bözsike más, ő hipp-hopp a beduinoknál termett, megsimogatta a legfeketébbet, és száz márkát a markába nyomott. Ó. A beduin nézzenézte Bözsikét, nagyon megszerette. Száz márka nagy pénz, és bedobta magát, egy teve, két teve, cserét is lehet, kérdezte Bözsike, mármint azokkal a tevékkel ott, és a tevecsordára mutogatott, jaj, azokkal nem, mondta a beduin, csak ezt a kettőt lehet csereberélni, ha az egyik teve vágja a seggét, kipróbálhatja a másikat, végig jelbeszédet használtak és emellett erős pillantásokat, a beduin végül a két tevét mutatta és saját magát, bizony mindkét teve az övé. Nem hiába élt.

A poncsót is könnyen intézték, a beduin a saját köntösét mutatta, hosszú volt, hajszára, mint a Jézusé, és a dereka is felővezve, Bözsike két ujjal megfogta, hogy ő is olyant, de olyan nincs, mondta a beduin, csak poncsó van, piros csíkos és háromszögű poncsó, mi megvásároltuk és felpróbáltuk, nem jó, nem jó, földig ér, sipítozott Bözsike, megbotlunk benne, erre a beduin huss lenyisszantotta a rojtokat a poncsók aljáról, és indultunk a hegynek.

Melinda kuncogni kezd, fuldoklik, hogy emlékszem, amikor bibliaórán, amikor ki tudja hányadszorra elmeséltem az egész Jeruzsálemet, hogy elindultunk és megérkeztünk, mert ami az Úrtól van, annak meg kell lennie.

És ő elképzelte a poncsót, hogy mi Bözsikével csíkos poncsóban, állunk, fogjuk egymás kezét, és éppen a Sinain, emlékszem, kérdezi, persze hogy emlékszem, mondom neki, nem bírt magával, kacarászott, még a könnyei is potyogtak, és mindenkire áterjedt. Mind a tizenketten fuldokoltunk és nuku bibliaóra.

Milyen jólesik most az ismétlés, folytassa, mondom Melindának, egészen belejöttem, a szívem is kalimpál.

Beleszólok és én folytatom.

Elindultunk és megérkeztünk, mert ami az Úrtól van, annak meg kell lennie, azt semmi nem szakíthatja el a Drágaúrjézus szerelmétől, sem fejedelemségek, sem nyomorúság, sem magasság, sem mélység, még az emberi szerelem sem.

Felmentünk a tevékkel, a tevék bűdösek voltak, az út meredek és sziklás, nem szabad lenézni, mondta a beduin, azt egyáltalán nem, az Úr előttünk volt és a beduin végig velünk, így is kikészültünk, én a tevét lepisiltem, súlyos prosztatás vagyok.

De fényes párába érkeztünk, és ez mindent megért, a tetőn megnyílt az ég, fény és pára szállt alá, az Úr lakóhelye ez, mondta Bözsike, bizony az, mondtam, a hegy tetején egy márvány emelvény állt, a beduin leemelt a tevéről, és felpakolt az emelvényre. Egymás mellett álltunk Bözsikével.

Ez a szövetség hegye, sírtunk Bözsikével, én prédikálni kezdtem és énekelni, *Úr lesz a Jézus mindenütt*, zengedeztem, ez nem jó, mondta Bözsike, most ne Jézusról, most a Nagyistenről, és elkezdtünk egymásikat, a *Nagy vagy te Istent*, hogy *világteremtő a te szózatod*, a párából emberfejek bukkantak elő és az emelvényhez tartottak, kapaszkodtak, térdepeltek, mind eggyé váltunk a párában. De a beduin hogy indulás, indulás, mert a lefele út sokkal nehezebb.

Milyen jót beszélgettünk, mondja Melinda.

Bizony jót, mondom én is, elbúcsúzunk, és egész este a poncsóra gondolkodom.

7.

Csenget, pedig még nincs este, mi nem ilyenkor szoktunk.

Minden felborult.

Most mit csinálok, kérdezi. Csak olvasok. Mit olvasok. Bözsike imádságoskönyvét. Úgy hallja, jobb a hangom, mert Bözsike vár,

mondom, azért. Beszámolna a gyülekezeti dolgokról, ugye beszámolhat, nem, nem szeretném, mondom. De röviden, mégiscsak én vagyok a gondnok.

Igaza van. Beleegyezem.

A helyzet egyre jobb. Végre a seggén ül mindenki, a rendőrség hordja a vizet, a nőszövecség a kenyeret és sok gyümölcsöt. Ő is program szerint dolgozik, kilenctől tizenkettőig telefonálás, főleg idősekkel, déltől ötig temet és este filmnézés. Közben hősugárázóval sütteti a lábát.

Nem is volt a templomban azóta, minden onlajn megy, és az onlajn a parókiáról. Megszűntek az onlajnos panaszok is, sok a lāj, a megosztás.

Tegnap csoportosan mondtak köszönetet neki, ha ő nem volna, a halottak szanaszét hevernének. Valaki Torontóból írt, köszönjük, drágadrága Melinda, a messzi távolból Torontóból, maga hűséges és prima nő.

És sokan érdeklődnek felőlem. Hogy van a gondnok, hogy alszik, mit csinál, mit eszik, ki vásárol be neki és mivel tölti az idejét. Mikor szándékozik visszatérni. Végül is már tíz napja.

Nem mernek hívni, vajon hívhatjuk, kérdezik Melindától.

Mit válaszoljon.

De miért hívnának, kérdezem, temetésre rég nem kell menni, a beszerzés rendeléssel megy és minden program onlajn.

A halottkiszegítés, mondja. Az nagyon kellene. És azt mondják, lehetne telefonon. Azt mondják, ha valaki nem tudott meghalni, hívták engem, és minden megoldódott. Panaszkodnak, miért hagytam abba. Most van a legnagyobb szükség rám. Részletesen beszámoltak neki a műveletről.

Hogy elmondtam a sajátomat, hogy kilenc éve meghaltam és feltámadtam, hogy bevitt a mentő, mert szívstop a végsőkéig, a mennyország széléig, ott szarszag és minden rossz, neonfény, kattogás, de csak az elején, mert utána pikpakk laskává gyúródtam, a testem teljesen feldolgozódott, egyik végét passzírozták, a másik vége magától felszámolódtott, ez boldogság volt, boldogság, a testem zsugorodott és a lelkem nőtt. Isten ölében kötöttem ki.

És a végén még a beszéd is, hogy szeretsze engem szeretsze szeretsze. Ezzel befejeztem a sajátomat, megfogtam a haldokló kezét és összegeztem, ez a lényeg, mondtam a haldoklónak, hogy szeresd Őt, mert Ő

téged nagyon, a haldokló bólított, és én mindent felmasszíroztam a mellkasba, a fejbe, a legvégén pedig bele a homlokba, és a Lélek füstölgött. A homlokot sebtapasszal leragasztottam, ez a te pecsédet, indulj.

A pecsétre vizes zsebkendőt tettem, a bretonos halottra azt sem, csak bevizeztem kicsit a bretont és eligazítottam, mint egy igazi fodrász, már jó helyen vagy, mondtam. Így csináltam, kérdezi Melinda, pont így, mondom.

Szóval telefonon is lehetne, ez a közvélemény.

De én hencserről nem tudok.

Azért megpróbálhatnám, véli, elmondanám a sajátomat, a mennyországot és hogy nem fáj, ez nagyon fontos. És képernyőn keresztül mutogatnám.

Nekünk is lenne hoszpisszünk, telefonos hoszpissz. Miért minden a katolikusoknak. Nekem a halottkisegítő tetszik, mondom neki, nekem nem a hoszpissz. De most tegyük le, elfáradtam.

Még elmondaná a mai Igét, elmondhatja. Nemnem, holnap. De tegnap sem akartam, mi van velem.

Mit csináljak, mondom, elővett a kétségbeesés.

Kora reggel Bözsikébe bújok, bele a betűkbe. Rögtön látom, Bözsike imádságoskönyve nem imádságoskönyv.

Egy történet, egy ima, egy történet, egy ima. Kicsirövid imák, hogy *Óuram légyáldott. És Drágaúrjézus segíts.* Pedig élőben hosszan imádkozott.

8.

Hív, már aggódott, szinte dél van. Harmadszor csenget vagy negyedszer, miért nem válaszoltam.

És gondolkoztam-e a halottkisegítésen.

Ez rég lejárt, mondom, drága én lefele megyek. Az állkapcsom lefele mozog. Ma is Habakuk folytatódik, mondja, mára a *Habakukhárom egykettő*, de én mást olvasok, mondom neki. Én Bözsike imádságoskönyvét. Nem lehet letenni. Cselekvéssel bélelte ki a szót, olvasom és remeg a kezemben.

És van valami más is, de erről este. Hívjon temetések után.

Valami baj, kérdezi, nem hiszem, mondom. Majd este. Temetések után. Most inkább a maga délutánjáról. Hány temetés lesz.

Képzelm, végre csak kettő. Ráadásul férjfeleség, úgyhogy szépen egybeveszi. Hogyhogy férjfeleség, egyszerűen, mondja, a két zsákot egy időpontra kérte, és beleegyeztek.

Kezdte a feleség, és két nap múlva egymás mellett feküdtek. Mint két töltött káposzta, csak lihegtek és pisiltek.

Olyan tíz nap a lefutása.

Kik azok. Farkasék, mondja. A szomszéd utcából, Farkasék. Nem jártak templomba. Ó, Farkasék.

Olvasnék egy oldalt Bözsike imádságoskönyvéből, kérdezi.

A magáé lesz, mondom neki, Bözsike magára hagyta. De ahogy mondtam, nem imádságoskönyv. Temetés után. Most nem zaklatom fel.

Nem érti, mikor megkérdezte, hogy valami baj, én azt mondtam, nem hiszem. Szó szerint. Hogy nem hiszem.

Igaza van, mondom.

Szóval mégis valami baj, kérdezi.

Ne kérdezzen, nem akarom temetés előtt.

9.

Pontban hatkor hív.

Érdeklődöm, milyen volt a temetés, aggódok magáért, mondom, már csak az a sok álldogálás a liturgia alatt.

Bevezethetné az üldögélést. Hat órán keresztül mégsem lehet állni, mi lesz így magával.

De megnyugtat, mostanában könnyebb, már nem várja meg a végét, a sírásók alig mozognak, az ember csak nézinezi, mikor szédülnek a gödörbe.

Úgyhogy változtatott, a végén kettőt énekel, az *Óérthetetlen kegyelemmel* befejezi, azzal otthagya őket. Bevágja magát a kocsiba és hazamegy.

A többiek még rövidebbre veszik, pláne a katolikus. Áldásosztás, és vetkőzik is. Én nagyon helyeselem, ilyen hidegben nem lehet, tönkremennek a hangszálak. Maga nagyon okos, mondom.

És még valami, mondja. Miután elhívta a Lélek és jól felbiztatta, hogy menni fog, mert szóbősége is van, és mindenestől rátermett, és tehetséges is, pakk, eltűnt. Ki tűnt el, kérdezem, a Lélek, mondja, az nem lehet, nem tűnhetett el, ha egyszer végig itt volt, de hol volt, kérdezi, például bennem és Bözsikében, bizsergetett és csiklandozott

és felpuhította a keménységeket, ó, igen, mondja Melinda, de az más, a mi arcunk munka közben is fénylett.

Hozzá most tért vissza. Mostmost, hogy már lógott a nyaka a sok temetéstől és lötyögött rajta a szoknyanadrág. Bő három hete.

Két temetés között beült a kocsiba és pihent, nézte a halottszállítókat és azok őt, és végig mozgott a szájuk, vajon mit ordíthatnak, gondolkozott, például hogy mire vár, és miafenét csinál az autóban, és siessen, mert nyakukon egy katolikus temetés, és ő üldögél a kocsiban, a katolikus halott még a hűtőben, de tíz perc és kihúzzák, és őket nem érdekli a többi, menjen a református halottjával, ahová akar.

Vagy bűdöskurvázzák, nézik és ordítják, hogy bűdöskurva papja, mozgassa a seggét, református kurvapapja, mire vár.

Begyűjtotta a motort. A szállítók megindultak felé és beszéltek, mozgott a szájuk, mit beszélhetnek, ugyanazt, hogy református kurvapapja, a motor lefulladt, visszagyűjtotta, mitévő legyen, kiszálljon vagy ne szálljon ki, döntenie kell, egykettőhárom, beindult a klíma és forgott a finom langyos levegő, egykettő.

És három, és háromra megérkezett a Lélek. A Szentlélek. Betuszkolta magát a lyukakon.

Most mit csináljak veled, kérdezte, Melinda feltalálta magát, csinálj ki a halottszállítókat, kérte, máris, szólt a Lélek, a halottszállítók levették a sapkájukat és integettek, csókot küldtek Melindának, és számold fel a férfi pletykákat, folytatta, máris, szólt a Lélek, és érjen véget ez az onlájnn, hat hét és meglesz, zengedezte a Lélek, és ne legyen több világhatasztrófa, a világhatasztrófákat nagyon rosszul viseli Melinda.

Még mit nem, mondta a Lélek, ezzel újból eltűnt. Hosszú csíkban távozott. A jelenlévők sírva fakadtak, a halottszállítók a sapkájukat levették és a földhöz csapkodták, miért ment el, miért.

Azóta könnyebb.

Én most belevágok Bözsike imádságoskönyvébe, mondom Melindának, és csak azt olvasom, ami róla szól. Négy oldal a legvégén, négy történetfeleség. Jó lesz így, kérdezem.

És még legeslegelől egy nyomtatott betűs rész, olyan előszó féle. Mint a Teophiluszé az Apostolok cselekedeteiben.

előszó

Az ember testből és lélekből áll, de leginkább testből, nagy test és kicsi lélek. Így jártam én is. A nagy titok a lelkemet megnyomorgatta, a lelkem összezsugorodott és vitte a testet. Huss. Hát miért vagyok én nyomorék.

De az én Józsefem más. A beleiben is lélek csordogál. Elvett, pedig megmondtam neki, voltam már férfival.

Nem mondtam el mindent. De ebben a könyvben a szintiszta igazságot írom, leginkább a Sinait, az én Józsefemet és Melindát.

Könyörülj rajtam Drágajóistenem, rajtam és minden bűnösön, ámen. A Melindát Bözsike mindkét helyen kihúzta és Katarínát írt föléje, pirossal és nyomtatott betűkkel.

Ennyi. És innentől egy történet, egy ima, egy történet, egy ima, magyarázom Melindának. Minden három történet után egy csomó könyörüljrajtam, pont, vessző nélkül. Csak könyörüljrajtam, mintha szegény katolikus lenne.

Hány oldalas, kérdezi Melinda.

Magáról négy, ezt a négyet olvasom.

az utolsó előtti előtti oldal

Mától nem Melindának írom. Mert nem is az. Egy cetlire leírtam a nevét, Katarína, és hangosan olvastam, Katarína, Katarína, sokszor egymás után. Katarína. Ő az, biztos. Minden este hétkor indulok, csak járok egyet, mondom Józsefnek.

Megérkezem Katarínához, pedig a másik irányba indulok. Nem tudom, mikor váltok irányt, kinyitom a szemem, és ott vagyok. Katarínánál.

A parókia harmadik ablakához húzódok, a hátamat a falnak döntöm és várok. Be-benézek a résen, édesdrága Katarínám, suttogom.

Nehogy megbántsák vagy kihasználják. És összetörjék a szívét.

Este egy állványt cipelt a szoba közepébe, egy csomó festékkel. Úgy festett, mint a nagy festők.

A számítógépen szobrokat nézegetett és pontosan lefestett mindent, a képernyőn jó nagy betűkkel írta, Willy Verginer, sok szobrot elnézegetett, és egyet kiválasztott a végén. Azt másolta. Egy kislányt, szoknyában és kékben.

Később prédikációra készült, az állvány mellett álldogált és hadonászott, ahogy szokott, én Isten leánya vagyok, én Isten leánya vagyok, kiáltozta, mindörökké az. Olyan sokoldalú.

Későn jöttél haza, mondta József, mentegetőztem, mert bolond vénasszony vagyok, azért. Elfelejtettem hazajönni.

Ima: Drágajóistenem mit csináljak csak egy szót hogy mégis mit ámen.

az utolsó előtti előtti oldal

Az én Katarinám szerelmes, hetek óta ugyanazt látom, szerelmes. Este kilenckor felkapcsolja a villanyt, és túsarkúban álldogál, egyszerű fekete bugyiban. Vörös rúzs, zöldes szemfesték, púder, mit mondjak, gyönyörű. A gyülekezetben soha nem festi magát.

Minden este ugyanaz, a szoba közepén fest, és utána üldögélés a kanapén. Még nem láttam a szerelmét, de ott van, szeretik egymást.

Múlt héten egy férfi rontott be a bibliaórára, bocsánat, csak Melindát, dadogta, és én kijavítottam, esetleg a tiszteletesasszonyt. Ez a férfi lehet. Biztos ő az.

Katarína már nem számítógépről fest, egy meztelen férfit rajzol, de tiszta magától, rajzol és festés közben gesztikulál, ez is a szlovák véréből jön, ez is az apja természete. És innen a kanapéra költözik, kinyújtja a finom karját. Könyökig látom, mert mindig ugyanoda ül, a kanapé bal sarkához. És hosszú ideig mozdulatan. Ezek szerint szavakkal kényeztetik egymást, csak erre tudok gondolni. Vagy nézik egymást és nem tudják abbagyni, egyszerűen nem tudják. Képtelenek mozdulni.

Utána Katarína oldalra fordul, karját megemeli, és egész testével nevet. Tehát a férfit simogatja. Vagy csak megérinti, ujjal vagy tenyérrel, a férfi hasát és köldökét. Vajon elveszi Katarinát. Rendes templomi esküvő kellene, igazi menyegző, hogy fehér ruha és fátyol, és Katarína az úrasztala előtt túsarkúban szenvedélyesen válaszolja, hogy igen, igen, akarom, unokát szeretnék, mielőbb egy unokát, nem vagyok egészséges. Ima: Őrizd meg őt a szégyentől ámenámen.

az utolsó előtti oldal

Tegnap tízkor a férfi még ott volt és Katarína festett. De egész mást, a festővászonra egyik napról a másikra egy meztelen nő került. Katarína volt az. De ilyen gyorsan nem lehet, ilyen gyorsan egy ekkora nagy képet festeni. Mint egy ajtó. És Katarína dolgozik is. Nem ő festette, a szerelme lehetett, és Katarína csak javíthatja. Mintha valaki

a saját fényképén átfestené a hibákat. Mondjuk az arcnál. Vagy a hasnál, az még fontosabb. Mintha valaki varázsolna. Nekem is sokszor eszembe jutott, kiradíroztam volna a púpomat és a nagy bűnt, minden fényképről virított.

Nekem jobban tetszenek Katarína képei. Ha egymás mellett és szép nyugodtan láthatnám, akkor is ezt mondanám. Meztelenül festik le egymást, hogy a képeket összehasonlítsák, az arcokat, a testeket, színeket. És végül egymáshoz érintsék. A képeket egyszerűen összebozítják, egyik rámat a másikra, hogy minden kiderüljön, szeretik-e egymást a hajlatok, és a kétféle bőr és a dudorok, a kiszögellések és végtagok. Az izmok. Az izmok mit kezdenek egymással. Egy képről minden látszik.

Az én Katarínám és az ő szerelme. Mindent másképpen csinálnak. Úgy ismerkednek, ahogy Isten az emberrel, pontosság és képzelet, vajon lesz ebből valami. Múlt héten láttam őket a városban, kétszer is, nagy város, mégsem fogják egymás kezét. Miért nem fogják. Mi lehet a baj.

A szerelme rajztáblával járkal, úgyhogy Willy Verginer lehet. Ő az. Az ő szobrai nézegette Katarína, és egyet kiválasztott. Hibátlanul lemásolta, egy kislány, félig kékben. Szóval maga a kislány volt félig kék, egészen szájig, és onnan a saját bőrszíne. Orr, haj, pupilla, minden ugyanolyan. Bőrszínű.

Katarína és Willy, Willy és Katarína.

Ima: Utolsóutolsó kívánságom vegye el Katarínát ne legyen nő
Drágajóistenem csak az ne legyen ámen.

az utolsó oldal

Mit mondjak, odavagyok.

Engem nézett a szószékről, végig engem, bocsássunk meg egymásnak, ezt mondta, mert milyen dolog a másik szemében a szálkát szöszölni, miközben sajátunkban egy jókora gerenda van, miféle látás ez, a szívem kalapált, nekem mondja, kettőnknek, ez az első lépcsőfok, zárta le, jövő hétre ez a feladatunk. A helyes látás feladata.

Mi van veled, drága, kérdezte József, mert odaégettem a sültet és vasárnap délután mosni kezdtem, és én ilyent eddig soha.

Aztán estére lecsillapodtam. Elővettem a fehér szalagocskát, nézegettem, simígtattam. Elrojtosodott, a kórházzag is kiszállt belőle és úgy általában véve is megváltozott. Énekeskönyvszagú lett. Mert ugye

harminckét éve anyám énekeskönyvében tartom, a bűnbánó imánál, milyen legyen.

Willy nem jár templomba. Esetleg máshová. Pedig ahogy Katarína fonja a mondatokat, és ahogy ő tündökölteti az Istenigéjét. És a hangja. Megszületett és kérdezték, mi legyen a neve, és én gyönyörű nevet mondtam, Katarína legyen, ráírták a szalagra és a kezecskéjére kötötték. Mellettem volt, de nem értem hozzá, négy napig csak néztem a levegőt, az ágyamat körbeülték, szobatársak, nővérek, még a szülész-orvos is, segíteni akarunk, mondták, gondolkozzunk valami megoldáson. Biztos van megoldás.

Semmi nem jutott eszembe.

Hazamegyek és végem, engem apám agyonüt.

Többször gondoltam rá, hogy átadom. Becsomagolom egy dobozba és átadom. Egy képeslapot vásárolok és ráírom a teljes igazságot, és sürgősen találkozunk, ezt is. Nyissuk a szívünket egymásra és sebeinket ne szaporítsuk, ilyesmiket mondanék. Találkozhatnánk cukrászdában vagy parkban, láttam ilyen filmeket.

Ha cukrászdában, a dobozt a tányér mellé tenném. Vagy a tányér alá, csak úgy, csupaszon. A kicsi szalagocskát a süteményes tányér alatt. Emeld fel, mondanám, és Katarína felemelné.

Másképpen döntöttem. Este fogtam a szalagot és feldugtam magamnak, az énekeskönyvből a saját helyére került.

Szorítom.

József bejött az udvarról és megvacsoráltunk.

Ima: Amint vagytok sok bűn alatt Uramjézus jövök ámen.

Hogy szólítsam ezentúl, Melindának vagy Katarínának, kérdezem. Melindának szólítsam.

És maga hogy szeretné, kérdezi, én is így, én is Melindának.

Most tegyük le, mondom, mert közeleg az éjjel.

Vajon meddig tart az éjszaka. Éjszaka sokszor kinézek, közeleg a reggel, de még éjjel van.

Nagy Attila
BEETHOVEN LEVELET ÍR
(*REQUIEM*)

INTROITUS

Fene a lúdtollba
Ez is megrepedt
Repeszti ó Uram
Magányom lelke

Lépcsőn lihegek
És mire felérek
Odakint új nők
Libegnek – ledérek

Marad a bor nekem
A Zongora a süket én
Bírnom kell így tovább
A csigalépcsőn fölfelé(m)

DIES IRAE

Dühöngj Teremtőm
Láthatatlan érzem
Egyetlen megmentőm
E romlott földi téren

Zongorám lábához
Pányváztam ki fogam
Örömóda sajog
Míg vesztébe rohan

A test és lélek nyűgös
Együtt bicegése
A haragom is zűrös
Hol lesz menedéke

KYRIE

Könyörgés eszement
Hangjai gyötörnek
Művem ha lépre ment
Tehozzád kötöznek

Úristen ellenspont
És harmónia kelyhe
Töltekezik bennem
Vigaszra ha lelne

AGNUS DEI

*Ismertelek
egyáltalán? Mi mindent
hagytunk kibeszéletlen,
vagy hagytál kimondatlanul?**

Kiadóimmal perlekedve
Udvariásan nem vadul
Arra gondolok mi lenne
Ha ragaszkodó nőként
Vennél karjaidba
Önként

Báránya a Magánynak
– Rám szózott magányodnak –
Hangjegyekbe hullatom
Kiélt de meg nem élt

* Rolf Jakobsen norvég költő sorai

Pánikok esszenciáit
Mondhat nekem már bárki bármit
Nem hallom süket vagyok
Mindenre már ami emberi
Szimfóniák sora
Szűkülő világom terheli

És nincsen vége még
És nem is lesz míg élek
Soha
Árvaság színtelen szirmai
Szállnak ide meg oda

LIBERA ME

Eljövendő szenvedések
Harsonáit némítsd el bennem
Ne járjon át mint kerge kések
És ne hencegjen fennen
Mindaz mit kendőkbe törölt
Végül kegyelmed Uram

Nem lennék méltó önmagamhoz
Hozzád meg pláne Dúr futam
Ki vagy! De értem
Ha lenyúlnál mégis valamikor
Könnyeim akkor is visszafojtom...

Zengjen hát Teremtőm
A Deleatur!

2022. április 14.

AHOGY A...

Ahogy a méh a szirmok közé
Ahogy a Nap a Földünk fölé
Hajlik az ág és hajlik a gyümölcs
Nektárból nekem Istenem te tölts

Elkoccintva hogy törődsz velem
És hogy nektárból töltesz nekem
Kegyelméd zsámolyán húzom meg magam
Nem hagyja ajkamat hangtalan szavam

Nincs már mit mondanom hallgatok
Angyali derűből amit még hallhatok
Kottázza szívemnek rendetlen ritmusa
Csöndemnek készül már lebegő himnusza

2022. május 8.

Xavéri Szent Ferenc, 2017
(20 x 26 cm, tollrajz)

Szikra János

BŐREGEREK EGERBEN

végül a kazamatához értünk –
amikor az oszmán tüzérek megfúrták a várat
ötszáz éve itt ugráltak a dobon a borsószemek
a védőket a tisztek bottal kergették föl a falakra
hiába hogy kereszténység
védőbástya
falra hányt borsó az egész
egyikük sem akart meghalni európáért
hajtsák le a fejüket s vigyázzanak
néha denevérek röpdösnek az alagútban
folytatta varga bence idegenvezető

párom ettől kiborult
az elszabadult ölebeiktől is irtózik
ha odahaza váratlanul megugatják a biciklin
nem elég
hogy vállig ér a mindenség egerben a föld alatt
még ezek az undorító bőregerek is
sállal takarta el a haját
hősiesen botladoztunk a sötétben
az iszlám s a láthatatlan ellenség járt az eszünkben
de nem jöttek a denevérek
egyelőre nem jött senki sem

ÖTEN ÜLTEK EGY BICIKLIN

Azért vitték el őket a rendőrök Bácsalmáson,
mert öten ültek egy biciklin Funták Robiék,
anyám barátnőjének egyetlen fia,
de nem a biciklit akartam elmondani,

hanem hogy szívből utálta a moszkovitákat
(azt hiszem, elsősorban pofátlan képmutatásuk miatt),
s miután megnősült,
a legelső IBUSZ-társasúton disszidált.
Gizi néninek négyszínnyomású szex-lapokat küldött
Bécsből a tavasszal mindig meggyfavirágos Juhász Gyula utcába,
s ezek a csábító képeslapok a szerelmi technikák
iránt már fogékony képzeletemet első látásra fölcsigázták.

Még nem ismertem a lánytest minden anatómiai részletét,
ám föltűnt, hogy az egyik modellből kilóg valami...

Ébredés után hevertem az ágyban,
anyám Népszabadsággal ablakot sikált a szomszéd szobában,
bámultam a magazinban a póre testnyílásokat
meg a gátlástalanul föltáruuló teuton falloszokat,
s képzeletem már fényévekre járt,
az óceánon túl,
a sokaknak élethosszig elérhetetlen Újvilágban,
ahol Funták Robi több általunk soha át nem élhető
kontinentális kaland után végérvényesen elköltötte magát.

Szomolányi Gizi néni
hiába várta éveken át az unokát.

FÉL ÉV SE VOLT

melltartóját már a vonaton levette
éjszaka a tó mellett tárta szét magát
határozottan jól végezte a dolgát
percek alatt elélvezett ő is
lekéstem az utolsó autóbust
kamionstopppal ment haza
gyalogoltam a városhatárig
másnap táviratot küldött

szerencsésen hazaértem
a postamester adta át nejemnek
ó ne hidd hogy futó kaland volt csupán –
fél év se volt
már ment is tovább

NÉGER NŐ VAGYOK

Néger nő vagyok,
telt, ám nem kövér,
jutott eszembe este a zuhany alatt,
néger nő vagyok,
telt és kíváncsi,
fekete minden porcikám,
de féltett üregeimben itt-ott rózsaszín is kavarog,
ajkamra rúzs kenek,
hogy a férfiak sóvárogjanak,
ez járt az eszemben tegnap a zuhany alatt,
és folyt a víz,
és a víz lemosta rólam az összes feketeséget,
és folyt a víz,
csak folyt,
csak folyt tovább,
és már egészen fehér,
telt,
néger nő lett belőlem,
valójában szikár,
vénülő közép-európai férfi állt a zuhany alatt –
elképzelttem: néger nő vagyok,
telt és kíváncsi,
ajkán rúzs,
vállá pepita párna.

DEPRESSZIÓ

és egyszer csak
(se karambol se köd se hó)
késnek a volánbusz-járatok
ötven éve *megszokásból* késnek
a jó volánbusz-járatok

aztán egyszer csak mi késünk
(se karambol se köd se hó)
lemaradunk önmagunkról
kimaradunk önmagunkból
oszlunk-foszlunk
o s z

l u n k - f o s
z l u n k (kétszer mondom
félbe-

törve
s z é t s z a k a d v a
kétszer mondom ó) -
miért késnek felénk mindig
a jó volánbusz-járatok?

üt a sorsunk

ver az óra
jön az idő innen-onnan
ősz abroncsa szorít szíven
gránát robban valagunkban -
és egyszer csak
(se volánbusz se köd se hó)
már nem lenni volna jó

Falusi Márton

A HADITUDÓSÍTÓ NEM TUDÓSÍT

1

Kis gázt készít a túsarok, mielőtt
a kuplungot fölengedi, kis hideget
készít a március, mielőtt a tavasz,
mint meggyújtott hajóágyú, elszabadul.

Tüvé teszem a sarkokat a dohányzó
láncszemért, az éjt nappallá, ha átfordul
másik oldalára, mint én, mert horkolok,
és megsimogatsz, hogy hátha abbahagyom.

Végre van időm, hogy járjam a várost,
újrátölthetők a földgáztározók,
és végre van időnk, hogy átgondoljuk,
mi lenne velünk a búzafinomliszt
szilvalekváros péksüteményei,
megőrölt fekete-fehér emberek;
mi lenne velünk a mindent elnyelő
ásításdiplomácia nyelv alól
felszívódó, nyereg alatt puhított,
kőolajban finomított, onnan is kivett
fordulatai nélkül, az egyes szám
első személy régi, képviselhetetlen
álláspontját elfoglalva, egyedül.

Van időm, sőt lenne pontosabb időm is,
csak ne élnek folyton kronologikusan,
magammal nem törődve lehetnék magam,
én madarak, te madaradsz, ő madár,

mi maradunk betűkényszerben, betördelt
derekú, garamond garabonciások,
oda-vissza fordítva dadától dedóig,
anyánktól, apánktól édesen csapongunk.

Ne jöjj hát a posztmodernnel, az mindent
elrontana, hiszen a vers esélye,
az egyetlen, hogy semmi sincs a helyén,
az ész, a szív, a lélek fölcserélhetők,

mielőtt a mondatokban találkoznak,
tengerben raboskodnak a végtelenek,
nincs hozzájuk kijáratunk, átkelők,
bonthatatlan szórend őrzi titkukat.

Csak a ház törvénye, csak az bonthatatlan,
horkolás üt át falain, és árnyék,
milyen szerencse, hogy a természetben
nem fordul elő se határ, se térkép,

se lakosságszám, napjában tizenöt
kilométert menekülök, száz oldalt
olvasok, hogy gőgöm ostromgyűrűbe
szorítsa a világtól elzárt tudást.

2

Európa alaktalan, ötvenes
nő a hétharmincas rendelőpadon,
feszes kontúrjai tankhadosztállyal
volnának megrajzolhatók, az utcák
kitéphetők, akár a varrataim,
a dobpergés Sosztakovics hetedik
szimfóniájából, az ironia
Morus utópiájából, az egyetlen
pontosan elkülöníthető tartozék,
a lényeg, mi bármikor nélkülözhető,

nem úgy, mint a bagatell alkotórészek:
ismertetőjegyeink, az anyagi gond,
a mélakór, a rossz szokás mind semmi.

Mi marad belőlem, ha leválasztom
központról magját: a perifériát,
hiszen nincsen nyugat kelet és dél nélkül,
viszont nem nyugathoz képest kelet és dél?

Mi marad belőlem, miután a szervek
összeköttetéseit, a bűnt megbánom,
mi más tartja össze az oly különböző
fajtájú dolgokat, mint a közös vétek?

A haditudósító nem tudósít
semmiről, elvégre maga a stílus
a háború mikroszkópja alatt válik
apró csodává, a közlés távlatában
észrevétlen, csakhoggy senki sem láthat
mások szemével, a magáé viszont
egy a számtalan báméskodó közül;
a kifejezés: vitatható közügy,
mégis magánügyek jutnak a pénzromlás
miatt jegyre kapható fogalomhoz,
mire rájuk kerül a sor, eltörpülnek,
egymáshoz képest mindegyik kicsiny,
egyikük sem részesülhet a nagyságban.

3

Kivárjuk, hogy mindenki megszülessen,
kölcsonhatásba lépjenek a szentség
hitekkal felgyorsított részecskéi,
súlytalan hangfoszlányon lebegjenek.

Ha visszagöngyöljük a sorban állók
magnószalagjára énekelt országot,

dallam- és halálsoron elérhető
az általános üres középpontja.

A középület sosem adható át,
csak fényképezhető az utókornak,
hogy az ő utókorának kiállítsa,
és így tovább, ám az a nemzedék fog
rácsodálkozni, amelyik nem érti,
mire szánták, s ára miért rúg ennyire,
vagyis ahhoz, hogy bármi célt szolgáljon,
el kell veszítse épületjellegét;
a haza felújítandó műemlék,
téblábolunk, sört, vattacukrot veszünk,
kitapogatjuk szép golyónyomait,
míg a népstadionban közbeszerzés
fújja meg a hangos himnuszriadót.

Milyen szerencse, hogy a természetben
nem fordul elő tavasz, a gyökerek
hűtővize felforr a torlódásban,
s a virág nem jut el a virágzásig.

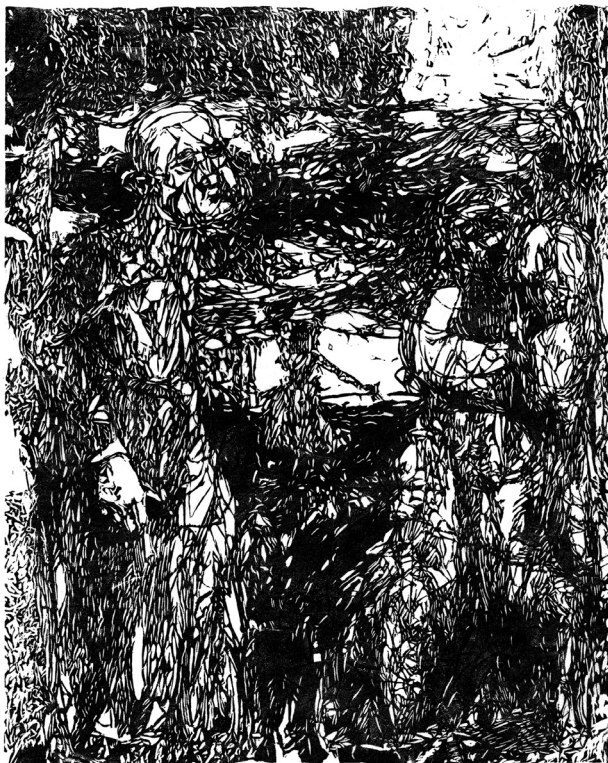
Milyen szerencse, hogy a természetben
nem fordul elő eső, a radiátor
megcsapolt agyvizével locsolgatják
a Kárpátok friss betonmedencéjét.

Az egyszeri és megismételhetetlen
emlékezetből vés ki anyagtalan
művet anélkül, hogy formába öntené,
besorozza tapasztalatnak a szót.

Céltalanul bolyongok, városszerte
suttognának rólam, ha nem merülne
mély álmodba kontinensünk, Atlantisz,
nyaldosná bokámat sekély ébrenléted.

Megtelt álmomból szerelem szorít ki,
oszd meg tiédet, hol egyesülhetünk,
nem különül el külső és belső erő,
szabály és tett, pusztítás és teremtés.

Látómezőn vetek hajszálderesztet,
harangból vizet hozok le, kútból szót
hozok fel, névtelen holtta nyilvánulok
akkora gödörben, akár az égbolt.

*Kapcsolódás II., 2020
(24,5 x 19,5 cm, fametszet)*

Zentai Adél

UNIKORNISDARÁLÓ

– Szóval a te seggedben is ott van már?!

– Kifejtenéd bővebben? – kérdezem higgadtan a szobatársamtól, aki üvöltés közben úgy mered rám a kék szemével, mint aki nyomban ki akar belezni, a szürke szemével pedig kifejezéstelenül bámulja a falat. Gizike, aki éppen a szobánk előtt csoszog el aktákkal telepakolt talicskájával, zavartan pillog, vélhetőleg nem tervezte, hogy ezen a szép, napsütéses vasárnap délelőttön az iroda ügyvédeknek kiválasztási rendszerével kapcsolatos, szó szerint bennfentes információk birtokába jut.

– Hát az a kibaszott telefon, bazmeg! Lassan szarni nem tudunk úgy, bazmeg, hogy ne csörögne! Bazmeg! – azzal húzóra megivott sörének kilapított dobozát a papírkosárba hajítja a másik kettő mellé. Még csak tizenegy óra van.

– Én...

– Na jó, ezt eddig bírtam – folytatja rám sem hederítve, és bedugja a fülébe a fülhallgatókat, amire nem tudom, miért van szükség, hiszen eddig is pompásan hallható volt a heavy metal zene az egész folyosón, majd kisétál az ajtón. – Egész napos tárgyalásom van – böffenti a kővé dermedt Gizike felé. – Igen, vasárnap, bazmeg!

Enyhén félrebillentett fejjel, elmélyülten bámulom a monitoromat, néha még hümmögök is közben. Egészen úgy, mintha valami fontos ügyön dolgoznék, és a képernyőmön, amelyet taktikusan úgy fordítottam, hogy az ajtóból ne lehessen rálátni, de az ablaküvegben se tükröződjék a tartalma, nem az épp aktuális divathétén bemutatott, óceáni szemétből előállított paplanruhák kornyadoznának a pizskafa modelleken. Az utóbbiakról eszembe jut Izabella nagymamája („Kisfi-am, olyan vagy, mint a néprádió, azon se lehetett semmit se fogni.”) A lényeg, hogy nem nézhetek a folyosó felé, ahol Gizike lógó arccal ácsorog és várja, hogy valaki szemkontaktust létesítsen vele és végre rávethesse magát. A kézikönyvből tudom, hogy ezt jobb elkerülni, ha a szemfüles delikvens nem akarja egy-kettő, rossz napokon akár három órán keresztül is azt hallgatni, hogy Gizike pajzsmirigye éppen alul

vagy felül működik-e, unokatestvéréből hány darab és milyen méretű epekövet szedtek ki, melyik jegyellenőr volt éppen tiszteletlen a buszon, vagy hogy a sarki élelmiszerboltban már megint száraz volt-e a sajtos kifli. És a végén azt, hogy legközelebb, ha már nem lesz ennyire durván elhavazva, végre nem csak így kutyafuttában fognak tudni majd beszélgetni.

– Gizeellllaaaa! – hangzik a folyosó másik végéről egy affektáló hang.
– Mégis mi a nádvágó bűdös kurva életért nem vágta kisebb darabokra a rántott húsom? És meg sem fűűűűűűjtad? – üvölti az utolsó szavakat már teljes tüdejéből a szenior partner, aki a vasárnapokat rendszerint az irodájában felállított minigolfpálya buzerálásával tölti, miközben dekadens operaáriák üvöltenek a szekrénye tetejére installált, hipermodern hifiberendezés hangszóróiból. Mindehhez, természetesen, teljes titkárnői asszisztenciát vár el.

– Kaphatnánk esetleg mm-még egy óó-órát? – dadogja az egyik ügyvédjelölt a telefonba.

– Naná! – válaszolom joviálisan, miközben szerkesztem a „negyedik határidőhosszabbítás engedélyezése” tárgyú e-mailemet, amelynek címzettjei közé először bemásolom az irodavezetőt és a szenior partnert is, de mivel inkább vállalom sorsközösséget a szombat esti buli után élőhalottként kókadozó jelöltekkel, mint a plebsz által megtermelt pénzt karvalyképpel talicskázó partnerekkel, az utolsó pillanatban meggondolom magam és kitörlöm őket a címsorból. Nem mintha nem kapnék agyfaszt attól, hogy a jelöltek nem képesek normálisan lefordítani egy olyan szöveget, amelyhez minden fontos kifejezés idegennyelvű megfelelőjét már megkapták összegyűjtve egy külön listában, amelynek összeállítása önmagában több időmbe telt, mint amennyi alatt a teljes fordítást el kellett volna tudniuk készíteni. Mivel azonban már így is épp elég időt elcsesztem a vasárnapomból, inkább betolom az egész szöveget egy ingyenes fordítóprogramba, kijavítom magam azt a pár hibát, amit a mesterséges intelligencia a húsz másodperc alatt előálló szövegben vétett és kiküldöm a kész anyagot. Ezt követően átsétálok az iroda másik szárnyába, hogy azért mégiscsak megsürgessem a jelölteket (mivel a szenior partneren kívül más olyan személy nem tartózkodik az irodában, akit bravúros színészi teljesítményem egy csöppet is érdekelhetne, az elfoglalt ügyvéd pózt ezúttal hanyagolom). Közben arra gondolok, vajon meddig lehet még gyanútlan ügyfeleknek

egy tengerparti luxusnyaralás árával vetekedő összeget kiszámlázni olyan munkáért, amelyet bármely random algoritmus segítségével nagyjából fél óra alatt el lehet végezni. A témában lefuttatott gyorskeresés eredménye nem túl biztató. Vannak olyan teóriák, amelyek szerint a nem túl távoli jövőben már minden olyan emberi tevékenység robotizált lesz, amely leírható általános törvényszerűségek, múltbéli szokások és/vagy a jövőre vonatkozó prognózisok alkalmazásával megképzett információhalmazként. Az addigra már egyébként is leharcolt bolygón ezrével nyüzsgő robotok közül az emberek virtuális valóságokba kényszerülnek elmenekülni, ahol, munkavégzés hiányában az általuk naphosszat játszott, különféle játékokban elért teljesítményük alapján részesülnek majd a robotok által megtermelt javakból. Kivételt csak az a szűk réteg fog képezni, amelynek tagjai bármely tevékenységet művészi szinten lesznek képesek űzni. Ugyanis, legalábbis középtávon, az emberi idegrendszerben a külvilág ingerei, az emlékek és a testben lévő hormonok összjátékaként előálló, érzésnek nevezett információt egyetlen robot sem fogja tudni magától előállítani. Ez Izabellára nézve akár jó hír is lehetne, már, ha képes lenne tűrhetőbb verseket írni, vagy végre betörni a talárbizniszbe...

– Szúrnád, mi? – lihegi kipirosodott arccal ugyanaz a jelölt, aki az imént laposkúszásban esedezett határidőhosszabbításért. A többiek tágra nyílt szemmel állják körül, rezzenéstelen arccal meredve a monitorára, amelyen a gyakornoklány pompázik egy tizenötféle különböző fürdőruhát felvonultató fotómontázson. Van itt piros vízimentő dressz, leopárdmintás kétrészes, klasszikus háromszöges bikini és megannyi, alul és felül is gondosan dekoltált költemény, amelyeknek összekötő stíluseleme az anyag hiánya. Egyes statisztikák szerint minden egyes, a közösségi oldalakon való közzétételre méltónak ítélt képet egynéhánytól (az illető személy internetes jelenlétének súlya és/vagy követői számának függvényében) akár több száz kevésbé sikerült felvétel előz meg. A gyorskeresés nyomban ki is adja mind az ötvenhárom, a képen utólag végrehajtott korrekciót is. Nem kell matekzszeninek lenni annak kiszámlálásához (már ha ez bárkit is érdekel), hogy a gyakornok lány vajon mennyi időt tölthetett el a sorozat elkészítésével és tökéletesre retusálásával. Mondjuk az is köztudott, internetes tény, hogy a digitális korban ténylegesen csak az történik meg, aminek a világhálón is marad nyoma, így voltképpen

teljesen mindegy, hogy hősnőnk emlékszik-e bármire is a képek háttérében megbúvó naplementéből, ezüsthídból, hullámtörőből, hajókikötőből vagy a rejszoló német turistából (utóbbit, úgy tűnik, már nem volt ideje kiszerveksteni a sejtelmesen áttetsző kelme alatt hetykén domborodó bal melle és csipőre tett karja között megképződött, háromszög alakú részből).

Megkocogtatom az üvegajtót azzal az egyetlen ujjammal, amiről épp nincs letörve vagy lerágva a köröm, mire az ügyvédjelöltek riadtan szétrebbennek. Az egyetlen, bibliaügynöknek öltözött lány, aki nem állt be a báméskodók közé, egy pillanatra felnéz a nagy gépelésből, hogy előbb megvetően, bármiféle együvé tartozás gyanúját kizárva végigmérje a többieket, majd diadalittas pillantást vethessen rám. Bizonyára nincsen tudatában annak, hogy az üvegajtóban pompásan tükröződik az ő képernyője is. A közeli plasztikai sebészet mellnagyobbításra vonatkozó akciós csomagáiraival együtt.

Egy gyors ebédet követően (ezúttal a sarki vegyesboltban talált, gyanúsán olcsó kagylókonzervvel felturbózott zacskóstésztát sikerül egzotikus, távol-keleti leveskülönlegességeként eladnom a többieknek, akik szokás szerint ötcsillagos luxuséttermek kínálatát meghazudtoló ételkülönlegességeket vonultatnak fel az irodai konyhában), felmarkolom Izabella sportfelszerelését és a közeli edzőkomplexum felé veszem az irányt. Az öltözőben félve nyitom ki a zsákot, amelynek tartalma, gyanítom, hogy olyan rég hevert a szekrény mélyén, hogy már a saját lábán is képes lenne távozni. Végül kellemesen csalódom, ugyanis a csomagban lévő fürdőruha, gumipapucs és törölköző vadiúj. A kézikönyv tanúsága szerint, ugyanis, Izabella hiába dolgozik már több mint öt éve az irodának, még egyszer sem sikerült a feladataival úgy végeznie, hogy ellátogathasson az egyébként este tizenegy óráig nyitva tartó létesítménybe, amelyet ráadásul minden ügyvéd és ügyvédjelölt ingyenesen használhatna (ezen nagylelkű, béren felüli juttatás tényével az iroda HR-csapata előszeretettel haknizik a gyanútlan egyetemisták körében a különféle állásbörzéken). Egyébiránt az öltöző valamiféle tinédzser oktatófilm díszletéhez hasonlatos. A gyorskereső által kidobott, a női nemiszervek sokszínűségéről szóló cikkekben emlegetett valamennyi formájú vulva (például, de nem kizárólagosan a tulipán, a szendvics, a saláta, a függöny és egyéb fantáziadús beszélőnévvel illetett képződmény) premier plánban tárul az egyszeri öltözni vágyó

elé, és igazolódni látszik az állítás, miszerint nincsen két egyforma. A fellapozott cikkek természetesen mind azzal zárulnak, hogy valamennyi szeméremtest egyedi és úgy szép, ahogy van. Az üzenet hitelét némiképp rontja, hogy közvetlenül alattuk az adott cikket szponzoráló intim plasztikai sebészet elérhetőségei szerepelnek és linkek az épp aktuális trendekről és statisztikákról (amelyekből nyomban kiderül, hogy tízből öt húsz év alatti lány Barbie baba formájúra műttette vagy műttetné magát odalent... is).

- Mi lenne, ha nem tolnád a pofád az aurámba?

Oldalra nézek. A jakuzziban kortalan, nemtelen, rezignáltnan maga elé meredő alak ücsörög mellettem.

- Nem tudom, ezen nem gondolkodtam. De tekintettel arra, hogy felvetetted, feltételezem, te igen - válaszolom hasonló lelkesedéssel.

- Tusé. Amúgy, ha megnyugtató, a saját pofámat sem találom kevésbé visszataszítónak, mint a tiédet.

- Nem voltam nyugtalan, de azért jó tudni.

- Csak míg a te hervasztó képed nézését vagy nem nézését szabadon választhatom, addig a magaméről ezt nem mondhatom el. Szóval, arrébb mennél végre egy kicsit, baszod alássan? - kérdezi már egy árnyalattal involváltabb hangon.

- Ez most komoly? - néz rám támadni készülő harcikutya fejjel, amikor pár milliméterrel arrébb helyezkedem. Éppen belekezdene annak magyarázatába, hogy a „kicsit” meglehetősen relatív fogalom, hiszen a nullához képest az egy ezrelék is sok, míg tíz a huszonharmadikonhoz képest tíz a huszonkettedikhez is egészen kevés, amikor megpillantom a jakuzzival szemközi fal mentén sorakozó kőoszlopok mögött settenkedő Pietrót.

- Hogy érzed magad ezen a bágyadt vasárnap délutánon? Amúgy igazán posztmodern a fürdőruhád - teszi hozzá kérdő pillantással, egészen úgy, mintha ő maga nem fecskefazonú, dinoszauruszmintás alsónadrágban feszítene, majd bekászálódik mellém.

- Ez az új divat - válaszolom, de kénytelen vagyok konstatálni, hogy Izabella vadiúj fürdőruhájának gumija, vélhetően a használatmentes évek következményeképpen, kinyúlt és melltájékon teljesen külön életet él.

- Az igazság az, hogy otthon csőtörés van, és a feleségem éppen külföldi fotózáson van... szóval... már egy hete ide járok fürödni - szabadkozik. A mellettem ülő figura félrenyel és fulladozni kezd.

- Hogy van Izabella? A mesésen sikerült opera-előadás óta nem találkoztunk személyesen. Szegény pávaifjút alakító srác azóta is poszttraumas stresszben szenved, ahányszor csak színpadra lép.

- Egészen eddig azt mondtam volna, hogy remekül haladunk, de tegnap elég nyugtalanító dolgot fedeztem fel. Az egyik gondolatában...

...végtelen, álmos réten vagyok. A nap a zenitjén trónol, úgy remeg a levegő, mint nagyanyám karácsonyi kocsonyája. A kavargó porszemek szentjánosbogarakként ragyognak a ferde fény-nyalábokban, friss tehéntrágyával keveredik a közelben terpeszkedő szénaboglyák illata. Sehol egy élőlény, sehol egy hang. Még sohasem voltam ilyen nyugodt, talán az is lehet, boldog. Kitárom a karomat és nevetve futni kezdek. Tarka papírsárkányként röpül utánam a fel-feltámadó szélben, elszabott, levetett köpeny, az életem. Csak futok és futok... és... semmi nem történik... basszus... a szerződésben nem ez volt... és miközben arra gondolok, hogy éppúgy, ahogyan eddig is, minden a neki szánt időkereten kívül történt, és nekem még a halálom is olyan lesz, mint egy orgazmus, ami pont rossz ütemben következik be, eldördül végre az a...

- „...kicseszett pisztoly” – fejezem be a mondatot, miközben azt figyelem, amint az irodavezető heréi a combjára lógnak, miközben a boldog baba névre keresztelt jogapózban domborít a szemben lévő teremben tartott csoportos foglalkozáson (kérdés, hogy minek találták már fel az őskorban az ajtót és az ágyékkötőt).

- Basszus, nekem erről sohasem mesélt – ingatja a fejét Pietró.

- Pedig elég változatos helyszínekkel és elkövetési tárgyakkal vizionált már hasonlókat. Talán a legkreatívabb mind közül a gégecsövének az irodai partnerek képével illusztrált esernyő hegyes végével történő felmetszése és a kiömlő vérral „a század ötven legjobb ügyvédje” című kiadvány szétáztatása, amelyben a díjazottak közül negyvenhét természetesen az irodában dolgozik.

- Hát, ez valóban elbűvölően elcseszett – lelkendezik Pietró, de arca azzal a lendülettel el is komorodik.

- Noha az is csak egy olyan szervcsoport, mint az ér vagy a bélrendszer – folytatom –, az emberek előbb nyírják ki magukat, minthogy beszéljenek arról, ha bármi gebasz van az idegrendszerükkel. Mármint, szó szerint. Az, hogy a félelem, fájdalom, harag, szomorúság, szorongás, fáradtság és üresség úgymond „negatív” érzések és azok, akik ilyet tapasztalnak, „rosszul” érzik magukat, már önmagában sokat

elmond a helyzetről. És tekintve, hogy a társadalom a világtörténelem során még soha ennyire nem volt kompetitív, és soha ilyen ütemben nem vált a megszerzett tudás és pozíció pillanatok alatt értéktelenné, nem meglepő, hogy mindenki mindent megtesz annak érdekében, hogy még a látszatát is elkerülje annak, hogy rosszul van. Főként, ha ez nemcsak egy-két napra, mint megfázás vagy vakbélgyulladás esetén, hanem állandóan, és ami még elfogadhatatlanabb, minden kézzelfogható ok nélkül áll fenn. Mert aki tartósan rosszul van, az fogyatékos, és kész.

– De...

– ...Ne nézz rám ilyen fejfel, nem én találtam ki. És még csak nem is a női magazinokból szedem. Ahogy azt sem, hogy az „állandóan levert és reménytelen vagyok, néha tényleg úgy érzem, a legjobb lenne, ha kiugranék az ablakon” témaindítóra adott, legtöbbször értékelt öt válasz a következőképpen hangzik:

„Nyisd ki az ablakot és engedd magadhoz az éltető napsugarakat!”

„Az ilyenek miatt kár, hogy eltörölték a katonaságot. Szedd össze magad, puhapöcs!”

„Minden ember egy csoda, hagyd, hogy eltöltsön az univerzum hálája!”

„Szégyelld magad, vannak országok, ahol éheznek!”

„Az élet nem arról szól, hogy jól érezzük magunkat. Ez van.”

– A kis buzik. De nem az volt a célja a kis terápiátnak, hogy Izabella megszabaduljon az ehhez hasonló gondolatoktól? – teszi fel Pietró az egyébként igencsak releváns kérdést.

– De igen. És az elején valóban úgy tűnt, nem is mehetnének jobban a dolgok – sóhajtok és imamalomként ismertetem a legfrissebb excel tábla eredményeit a különféle területeken elért fejlődés százalékos arányáról, a feltárt problémákról és a javasolt intézkedésről. – A kezelést megelőző utolsó pár hétről készült elemzésekből egyébként az derül ki – folytatom –, hogy bár jóval több időt töltött munkában, mint megelőzően bármikor, Izabella pofátlanul keveset dolgozott ténylegesen. Ehelyett ugyanannak a pár divat- és lakberendezési magazinnak a képgalériáit kattintgatta végig napi tizenötször, ötperszentként kávézni, wécézni és cigarettázni járt, vagy abban a reményben, hogy végre felfedezték és kiadói szerződést ajánlanak neki, újra és újra ellenőrizte az írói álnevével létrehozott, leginkább rendszer-üzenetekkel és akciók

cipőhirdetésekkal teli e-mail fiókja tartalmát. Vagy csak szimplán azon szorongott, hogy munka helyett az előbbiekkal tölti az időt. Aztán este, amikor mindenki hazaindult, és már nem kellett attól tartania, hogy percenként odajön az asztalához valaki, vagy felhívják a magán- vagy hivatali telefonján, smst-t vagy céges hálózaton belüli üzenetet kap, vagy bekapcsolják egy telefonkonferenciába, esetleg a három közösségi média fiókjának valamelyikén keresik (vagy ezek közül egyszerre mindegyiken), lázasan dolgozni kezd.

– Ezt így nem mondtam volna meg, de én is azt hittem, hogy Izabella fellélegez, ha egy ideig kivonhatja magát a rotációs pénztalicskából és nem kell néznie az irodavezető és a partnerek képét – válaszolja Pietró, fejét oldalra biccentve.

– Én meg azt mondom, hogy köpedékek vagytok mindketten – pattan fel hirtelen a fickó mellőlem, akiről mindeddig azt hittük, hogy belefulladt a jakuzziba. – Te a hülye fejeddel, a haverod meg a neveltséges alsógatyájában – hadonászik átéléssel. – De ez az Izabella, ahogy hallom, jobb sorsra lenne érdemes. Mivel neki nem tudom elmondani, elmondom hát nektek, abban a reményben, hogy talán felfogjátok – sóhajt és olyan pózba helyezkedik, mintha legalábbis elnöki köszöntő beszédet készülne mondani.

– Maga... – rebegi Pietró.

– Először is, kezdjük a munkával. A legitim prostitúció. Mert ugye nem hisszük egy pillanatra sem, hogy csak azért, mert nem a lábunkat tesszük szét, vagy a viagrával felállított farkunkat dugdossuk be ide-oda pénzért, még nem kurválkodás az, hogy ellenszolgáltatásért cserébe az életünk ébren töltött részének minimum felében hajlandók vagyunk lemondani arról, ami igazán érdekel? – hörgi, és nagyot csap a víztükrökre úgy, hogy mindkettőnk orra megtelik vízzel. – Nos, a mi Izabellánk több mint valószínű, hogy ráértett arra, hogy a munka úgy viszonyul az élethez, mint a csukott ablakon is beszűrődő autóduda és anyázás a művészeti akadémia kristálytermében tartott zenekari koncertó díszelőadásához. És mégis, ki okolhatja szegény lányt, hogy nem száll ki mindebből, amikor a barátai közül mindenkinek jó állása és menő lakása van, szépen lépegetnek előre a céges ranglétrán (amelynek tetején persze ott trónolnak még az elkövetkező negyven évben is azok, akik már húsz éve hülyére keresték magukat, na de, ezt ki láthatná előre, nyugtatjuk magunkat).

- Maga mégis... - próbálkozik Pietró ismételten.
- Másodszor. Bár nincs jó véleményem a munkáról, az emberek nagy többsége még mindig jobban jár vele. Elsőáldozás, első csók, ballagás, első szex, érettségi, diploma, első munkahely, első albérlet, jegyesség, előléptetés, házasság, első gyerek, kölcsönre vett saját lakás, második gyerek, előléptetés, kertesház, stb. Ha eleget dolgoznak, van esély meggyőzni magukat arról, hogy mindezeknek van értelme, és csak annyi a baj, hogy a mindennapi mókuskerékben túl kevés idő marad arra, hogy felfedezzék, mégis mi a faszom az. Semmi kétségem afelől, hogy ti is ebbe a csoportba tartozok - néz ránk megvető fejjel a fickó, miközben Pietróval lázasan kutatjuk, merre lehetnek a biztonsági szolgálat emberei.

- Harmadszor - tartja fel feszülten bal keze mutatóujját, mint egy karmester, aki a finálét készül levezényelni. - Végző soron az embereknek csupán elenyésző kisebbsége, és azt gondolom, a mi kis Izabellánk is ide tartozhat - néz ránk ismét megvetően, éreztetve, hogy mi semmiképpen sem - ismeri fel, hogy az emberi életnek kevesebb értelme van, mint egy kődarabnak. És aki ezen a ponton nem lesz öngyilkos... - mondja, és arca hirtelen lemerevedik, mintha éppen illusztrálni készülne a mondandóját. Mivel egy ideig nem mozdul, Pietróval már nemcsak a biztonsági, de az orvosi szolgálat embereit is kutatva forgatjuk a fejünket.

...aaaaz - éled fel ismét - KAVIÁRT ZABÁL PEZSGÓVEL!!!! - üvölti görcsös röhögéstől fuldokolva úgy, hogy mindenki őt nézi, miközben szűnyoglábain ide-oda ugrándozik a jakuzziban. - Te, ott a sarokban, hozz csak nekünk szépen egy üveg pezsgőt! - mordul rá a személyzet emberére, akit feltehetően kiküldtek megnézni, mi okozhatta a nagy hangzavart.

- A sportlétesítményben tilos szeszes italt fogyasztani, uram - válaszolja a fiatal srác tárgyilagosan.

- Én kérek elnézést - mormogja barátunk, majd kivesz valamit a jakuzzi mellett heverő hátizsákjából, és átnyújtja a srácnak.

- Így már más, uram - hajol meg udvariasan a fiú, és fél percen belül egy üveg pezsgőt és három poharat hoz ezüst tálcán.

- Jó volt veletek dumálni, srácok, de várnak már a prostituáltak és a kokó - azzal kiserencsétlenkedi magát a jakuzziból. - Igyatok az én egészségemre is, ja, és vigyázzatok Izabellára, már amennyire az

ilyenektől, mint ti, kitelik! – kacsint ránk, és dülöngélve megindul az öltözők irányába.

– Maga mégis ki a faszom? – böki ki végre Pietró a tőle egyáltalán nem megszokott kérdést.

– Ja, lehet, elfelejtettem megemlíteni – fordul vissza szórakozottan a fickó. – Én vagyok ennek a kócerájnak a tulajdonosa. Meg egy pár másik báré is ebben az utcában, na jó, kerületben. Bár nem érdemlitek meg, ha bármikor erre jártok, hivatkozatok rám, és ingyen beengednek – villant ránk egy szívélyes mosolyt, pontosan tudva, hogy bemutatkozás híján ez a gesztus kábé annyit ér, mint golyó ellen az integetés. És mivel Pietró és én is hatalmas sportemberek vagyunk, az ügy ennyiben is marad. Továbbá, egyikőnk sem tudja eldönteni, hogy sírjunk-e vagy ne vessünk, vagy ezeket egyszerre csináljuk, de szavak nélkül is mindketten a pezsgősüveg után nyúlunk.

Miután Pietró a dugóval kis híján lezúzza a jakuzzi fölött függő modern csillárt, és jó pár deci pezsgő a medencében köt ki, végre pohárral a kezünkben döglünk a forró vízben. Eközben körülöttünk a vékony üvegfallal leválasztott további termekben a dagadó felsőtestű, pálcikalábú ifjak hörögve roskadoznak a traktorkerék méretű súlyzók alatt, hogy aztán felállva, egymás izzadságán elcsúsztatva, cifra káromkodások közepette megint a földön találják magukat. A velük szemközti futópádon a hölgyek az ázsiai gyermek mérettáblázat szerinti XS-es cicanadrágjában riszálják a sok guggolástól (vagy fenékimplantátumtól) a gravitáció törvényének teljes mértékben ellentmondva égne domborodó hátsójukat, és tárják a közönségük elé melltartónak aligha nevezhető csíktopokban himbálódzó, gigantikus szilikonmelleiket. Harapni lehet a tesztoszteronnal keveredett ösztrogén agresszív illatát. *„Fiam, aki edzőterembe jár, az ne lepődjön meg azon, ha nem tud a német egzisztencialista filozófiáról társalogni”* – visszhangzik a fejemben Iza-bella apjának kedvenc mondása.

– Te vérzell! – ezt már a szomszéd srác mondja pár órával később, amint a nappalijában üldögélünk. A lakása pont olyan, mint ő: modern, letisztult, és pofátlanul stílusos. A végtelennek tűnő, fekete üveglappal borított asztalnál ücsörögve farkasszemet nézek egy jókora sziámi harcoshallal, amelyből éppen egy másik hal maradványai állnak ki. A préda még küszködik, vagy, mint a fej nélkül futkorászó csirkék esetében (állítólag egy ilyen példány még tizennyolc hónapig is

eléldegélt a saját lefejezését követően), csupán motoros funkciói okozzák az időnkénti rángást. Egyébiránt az egész szemközti fal ennek az egyetlen hálnak fenntartott akvárium.

– Parancsolsz? – kérdezem szórakozottan.
– Igen. Vérzel – ismétli meg.
– Biztos csak átáztam. Nemrég jött meg.
– A melleden? – néz rám gyanakodva.
– Jah, tényleg, el is felejtettem. Megkéseltek az aluljáróban – rántom meg a vállam.

– Nem kellene bekötözni?
– Nem.
– Igazán nem akarok kicsinyesnek tűnni, de szerintem mégsem ártana – biccent elnézően a hosszúszőrű, fehér szőnyegen alattam éktelenkedő, szabályos kis vértócsa felé.

– Oké – válaszolom. Akkor szükségünk lesz... – és elkezdem sorolni a gyorskereső által sebfertőtlenítéshez javasolt mindenféle eszközöket.

– Pontosan tudom – szakít félbe magabiztosan, és megvillantja azt a mosolyt, ami miatt még mindig úgy gondolom, hogy dobogós lehetne a legvonzóbb hírességeket felvonultató százas listán.

– Mindjárt hozom a cuccokat, addig levehetnéd a blúzod – azzal elindul a fürdő irányába, elhaladtában lazán végigsimítva a karomon, amelyen a szőrszálak ennek hatására karcolni kezdik a felsőm áttetsző anyagát. Vetkőzés közben figyelem az erőlködéstől kiguvadt szemű sziámi harcoshalat, amint nyomtalanul eltűnik benne a zsákmánya. Még így is méltóságteljes látványt nyújt a roppant üvegtábla mögötti, átlátszó kékségben.

– Lélegzetelállítóan festesz – néz végig rajtam a srác, és a mindenféle üvegcsével és kötszerrel telepakolt tálcával a kezében megáll a szoba közepén. Bár meg kell hagyni, hogy a púderszínű, balkonett fazonú csipke melltartóban valóban pazar látványt nyújthatok (még úgyis, hogy az egyik oldala tiszta vér), mégis ez az a nézés, ami egy lány mellét minden selyemnél vagy bársonynál menőbb anyagba burkolja. Egy kezdő simán azt hihetné, hogy egy ilyesfajta párasszemű, rajongó tekintetet térdre ereszkedés, de legalábbis valamiféle könnyes vallomás követ. De nem én, akinél ott van a kézikönyv Izabella összes eddigi balfaszkodásával (és a gyorskereső is egymás után dobja ki a női

magazinok tíz felkiáltójeles címmel ellátott cikkeit), így pontosan tudom, honnan fúj a szél.

– Tisztában vagyok vele – válaszolom kimérten.

– Valóban? – kérdezi, és minden átmenet nélkül beletuszkol egy alkohollal átitatott vattát a nyílt sebembe.

– Valóban – felelem rezzenéstelen arccal, tekintetem kihívóan az övébe fúrva.

– Már akkor tudtam, hogy nem evilági lány vagy, amikor először megláttalak – mondja különös hangsúllyal, és az aranylemezek felrajjának ragyogó sarlókká szelődülő szemében. – Mégis, hogy történt ez a kis baleset? – tömködi tovább az alkoholos vattát. Én pedig elmesélem, hogy...

... elindulok az irodából hazafelé. A jelöltek fordítása természetesen még mindig nem érkezett meg, ellenben a gyakornoklány bikinis képei alatt gyülekeznek a rajongói kommentek. Gizikét végül sikerült leszerelnem, adtam neki munkát, amihez láthatóan nincs hozzászokva. Távozóban még hallom, ahogy a senior partner túlkiabálja a szekrénye tetejére installált, hipermodern hifiberendezés hangszóróiból üvöltő dekadens operaáriákat, biztosan össze kellene szedni valakinek a pályáról kipenderült golflabdákat. Átvágok az irodával szembeni parkon, és elérkezem a földalatti alagúthoz, ami összeköti az üzleti városrészt azzal a negyeddel, ahol lakom. Az alagút plafonján imbolygó hajólámpák közül csak néhány pislákol, diszkrét hűgyszag terjeng a levegőben. A cipősarkaim kopogásába egy idő után bakancsok nehéz cuppogása vegyül. Érzem, hogy valaki mögöttem liheg, májkrémszagú a lehelete. Amint elérném a kijáratot, elém is beáll egy sötét körvonalú alak. Beszorítanak. Látták, ahogy pénzt vettem ki az automataból és most azt akarják, hogy adjam nekik oda. Mondom, hogy nominális az összeg (tényleg az). Mondják, hogy őket minden érdekli. Mondom, hogy vegyék el, ha tudják és bekapom a bankjegycsomagot. Próbálják szétfeszíteni a számat. Ütnek, rúgnak. Végül előrántanak egy pillangókést és beszúrák a bordám közé. Hiába. Aztán az egyikre rájön a szapora fosás (véltetően a túl sok májkrém miatt), így miközben a közeli bokrok között szentségelnek, sikerül elmenekülnöm.

– És miért nem a rendőrségen vagy most? – kérdezi elkerekedett szemekkel.

– Mindkettő retró, csőrikés álarcot viselt – vonok vállat. – Meg aztán, tudod, én nem... és már éppen a nyelvem hegyén van, hogy én nem

érzek semmit, és micsoda fasza kis rotációban tengetjük a mindennapjainkat Izabellával, amikor meglátom a bejárati ajtó melletti fogason lógó fekete kabátot és kalapot. Távol álljon tőlem, hogy egy ilyen hétköznapi összeállítás láttán messzemenő következtetéseket vonjak le, de némi gyanúra ad okot, hogy lépten nyomon előkerül. Végigpörgetve Izabella múlt heti emlékeit, feltűnik, hogy a szomszéd srác kétszer is meglátogatta a megelőző nap: egyszer beengedte a gyerekeket, később pedig csinos kis szerelmi háromszögbe bonyolódott Benjámint otthagyta. És mindkétszer azt állította, hogy Izabella kívülről az ajtóban hagyta a kulcsot. Csakhogy ez nincs így. Noha Izabellával többször előfordul, hogy rossz helyen hagyja a kulcsait (például hűtőben, mosógépben, ruhásszekrényben, stb.), ellenőrzöm, és tegnap mindkétszer példásan bezárta az ajtót és a kulcsot az erre rendszerezett ládikába tette...

- Tudod, én - kezdem újra a mondatot - ...nem is zavarnék tovább, későre jár az idő - mentegetőzöm és célba veszem a bejárati ajtót, mert az alagútban történetek után semmi kedvem újabb slamasztikába bonyolódni. Azonban váratlanul megtántorodom és arccal a szőnyegen elterülő vértócsában landolok, kis híján lefejelve az emésztés közben is fenséges szíami harcoshalat.

- Szerintem pedig itt maradsz - lép mellém a fiú, és lazán a karjába kapva megindul velem egy csukott ajtó felé...

Halk zenére térek magamhoz, a levegőben pamut friss illata. Ágyban fekszem, rajtam nehéz és hűvös a ropogós, fehér takaró. A falon jókora tükör, mellette fekete-fehér kép egy nagyvárost kettészelő folyó fölött átívelő roppant, vasszerkezetes hídról. Egyedül az áthaladó taxi okkersárga.

- Örülök, hogy magadhoz tértél - néz rám bátorítóan a szomszéd srác, és leül az ágyam szélére. - Amíg aludtál, beszéltem a mentőkkel, és azt mondják, ha nem életveszélyes a sérülésed, inkább várjunk holnapig, mert ma éjszaka egy nemzetközi fesztivál miatt a kórházi ágyak tele vannak alkoholmérgezéssel és/vagy túladagolással beszállított arcokkal.

- Nem kell ide mentő - rázom a fejem önérzetesen. Pontosan tudom (ugyanis már az alagútban lefuttattam a megfelelő gyorskeresést, de ezt persze nem árulom el), hogy a lapockacsont alatt és a tüdő fölött

pár milliméterrel húzódó seb nem életveszélyes. – A szúrás nem ért létfontosságú szervet – jelentem ki.

– Vagy úgy – néz rám elismerően. – Nemcsak hangtechnikai szakértő, de traumatológus is vagy. Meglehetősen impresszív.

– A mai világban, ahol gyakorlatilag egy szög belövése is húsz specifikus részfolyamatra oszlik, és mindegyikre külön embert alkalmaznak, igenis szükség van generalistákra. De ha már ott tartunk, hogy mi mindenben vagyok még pro, mit szólnál egy sakkjátszmához?

– kérdezem, amikor tekintetem a szoba sarkában lévő vitrinben kiállított, díszesen faragott márványkészletre téved, amelyben a királynő kopasz afrikai nőt, a ló elefántot, a bástya pedig hangyászsünt formáz. Noha Izabella csapnivaló sakkjátékos, a gyorskeresővel kiegészülve számomra nincs az a parti, ami kihívást jelenthetne. Egy ájulás után úgysem árt egy kicsit lazítani.

– A világos vagy a sötét sereggel leszel? – kérdezi a fiú, miközben óvatosan kipakolja az üveglap mögül a bábukat.

– Meglehetősen szubjektív dolog, hogy melyik a világosabb, a kék vagy a piros. Ha csak a két szín fényének relatív hullámhosszát vizsgáljuk...

– Oké, én leszek a kékkal – sóhajtja. – Aki leüti a másik bábuját, feltehet egy kérdést, amire őszintén kell válaszolni. Mit szólsz?

– Rendben, akkor kezdek is – válaszolom és kilépek az első, kezembe akadó gyaloggal. Higgye csak, hogy könnyű menet lesz.

– Szóval együtt vagy az ágyban is túrabakancsot hordó mogorva fickóval? – kérdezi az „A” listás filmsztár mosolyát megvillantva, miközben egyetlen elegáns mozdulattal lepöcköli a tábláról a szerencsétlenül járt gyalogomat az első adandó alkalommal.

– Fogalmazzunk úgy, hogy olyan „szeretői” kapcsolatban vagyunk, ahol a „szeret” szót szélsőségesen másként értelmezzük.

– Vagy úgy. És el tudod képzelni, hogy valaki mást „szeress”, jelentsen ez nálad akármit is? – néz rám fürkészőn, miközben egy újabb bábumat zúzza le a tábláról.

– Én el, de aki egy hét múlva leszek, már nem biztos – válaszolom teljesen őszintén. Részemről elég meggyőző, hogy a srác az arcvonásai alapján a gyorskereső által kidobott, minden idők legszexibb férfi hírességeinek listáján dobogós helyezést érne el, de a fene se tudja,

Izabellának mi a zsánere, azok után, hogy még mindig Benjáminnal van.

- Ezt úgy érted, hogy addig üssük a vasat, amíg forró? - néz rám reménykedve.

- Nem, ez azt jelenti, hogy én jövök - ütöm le egy futóját. - Miért viselsz melodramatikus fekete kabát-kalap összeállítást?

- Nem az enyém, a közös képviselő hagyta itt a múltkor, amikor közel két órát dumált a dugulás-elhárításról. De remélem, nem vesztegeted el a lehetőséget, hogy többet megtudj rólam, holmi öltözködési kérdésekre - néz rám bosszúsan. - Na jó, nem bánom, kapsz még egy esélyt!

- Hogy hívják a szíami harcoshaladat?

- Ezt nem hiszem el - vakarja kétségbeesetten a fejét. - Amúgy Hamupipőke.

Ezt követően jó darabig fej-fej mellett küzdünk, a kecses márványfigurák egymást kerülgetve suhannak ide-oda a táblán. És ha már szó esett Hamupipőkéről, a szemközti falon pont olyan, a lakás modern berendezéséhez a legkevésbé sem illő, cirkalmas, régi óra üti a negyedeket, mint amilyen a mesebeli bálnak otthont adó palota tornyát ékesíthette. Milyen különös, hogy éppen úgy, ahogyan Hamupipőkének, Izabellának is véget ér a mulatság szombat éjfélkor...

- Kölcsön kenyér visszajár. Mi az aranykrokodilod neve? - kérdezi és lecsap a kopasz királynőmre.

- Viktor. Hogy jutottál be tegnap hozzám? - azzal lesöpröm az ő királynőjét is.

- Ha egy férfi igazán odavan egy nőért, nincs számára lehetetlen.

- Abban egyeztünk meg, hogy igazat mondunk.

- Így van. De az igazságnak is több verziója van - válaszolja, éppen akkor, amikor háromnegyed tizenkettőt üt az óra. Ideje lenne lelépnem, úgyhogy beizzítom a gyorskereső által felajánlott legkevesebb lépésből álló nyerési tervet.

Minden úgy alakul, ahogy elterveztem, már csak egy lépés választ el attól, hogy sakk-mattot adjak az éjszakai lámpafényben kísértetiesen derengő, magányos kék királynak. Pont akkor ereszkedik diadalmas koccanással a még megmaradt hangyászsün-bástyám a győztes mezőre, amikor az óra kismutatója halkan megpendül, előkészítve az egész órai kongatásokat. Ekkor azonban valami örült erővel a mellemben nyilall

úgy, hogy mindkét szemem könnybe lábad és émelyegni kezdek. Az ágynemű illata olyan intenzitással nyomul az orrlyukaimon keresztül fel egészen az agyamba, hogy majd szétrobban a fejem. Eszembe jut, hogy reggel óta nem ettem, a gyomrom, mintha csak láthatatlan fogak marcangolnák, fájdalmasan megkordul. A szoba, ami eddig átlagosnak tűnt, most egyre csak tágul, a falai egyre furcsább szögben tartanak szét, mint valami szürreális, jégen botladozó zsiráf lábai. Az éjfél kongató óra ütései hosszú, nehéz ólomköpenyként nehezednek rám, súlyuk alatt nem kapok levegőt. És ezzel egy időben megtörténik a lehetetlen: sakk-mattot kapok. Fogalmam sincs, ki lehet ez a fiú, és arról is csak sejtésem van, én ki vagyok és mi a franc történik velem. Viszont az a határozott megérzésem, hogy a késszúrás az alagútban csak a bemelegítés volt...

- Elérkeztünk az utolsó kérdéshez - jelenti be diadalmasan az ellenfelem. - Úgy döntöttem, inkább mutatom, mint mondom - azzal odahajol hozzám és a kezébe veszi az arcom. A tenyere, mintha bársonyból lenne, ujjbegyei hűvösek, mégis égetnek. Bennem végtelen, apró kis forrásból bugyog fel valami színes, édes és ragadós. A hasam összeszorul. A fiú szemének káprázatos ragyogása, úgy érzem, összevissza karcolja az enyémet. Beburkolódzom az illatába, amely olyan, akár egy láthatatlan, fahéjból, fehércsokoládéból, citromból és hétköznapi szappanból összeszőtt, a bőrétől pár milliméterre libegő kendő. Érzem meleg, mentaillatú lehetétét, félig nyitott ajkai és az enyémelek között már csak pár milliméter távolság van. Szinte beleőrülök...

- Most meg hová mész? - kérdezi meglepetten, amikor se szó, se beszéd, felpattanok és elindulok a kijárat felé. Az ajtóból még visszanezék a földkerekség leggyönyörűbbnek tetsző férfiájára, amint másodszorra is leforrázva álldogál a szoba közepén, miközben a lejátsszóban megszólalnak a népszerű latin sláger első, a dal végéig meglehetősen kevés variánst felmutató ütemei. A helyzet az, hogy nála már csak én vagyok jobban meglepve...

*Egyszer volt, 2019
(39 x 29 cm, linómetszet)*

Mánya Kristóf

SPONTÁN UTÓPIA

amikor lefékezek a
vízmosta mezei úton
egy foszló patkánytetemben
spontán utópia van egy pillanatig
az anyag omló csendjében
metamorfózisában
a legyek férgek táplálkozásában
vagy a patkány melletti kavicsokra olvadó
puha fényekben
a rajtuk pihegő piros pillangók
a fekete deszkás cipőm és a fehér
hosszúszárú zoknim
++*playboicarti!_^ kompozíciójában
a liánokkal sűrűn átszőtt templomkert
falaiban a hasított vulkáni kövek
tektonikus illeszkedési rendszerében
a kötőanyag nélküli kozmoszban
egy látszólag nulla entrópiájú szövetben
és a rogyant, szikkadt fákban a kert
bejáratánál a korhadó kapu elé
halmozott üledékkel összefont szemétben
a rozsdaszínű műanyag palackokban
amikből éveken át öntözték a sírok virágait
a magas vastartalmú ásványvizekkel és
rendeltetésüket befejezván most
az örökkévalóság felé néznek
a fehérre meszelt templom
rusztikus felületeiben ahogy sápadtan
feszülnek fel a délután lágyuló sugárnyalábjaira
az ólomüveges ablakokban
megfordulva
az útszélen növvő kamillákban

pipacsokban pillangóvirágokban
a zsongó méhrajban a nehézkes
dongókban akik ha valamelyik csészelevél
mikroárnyékában meg is állapodnak egy
pillanatra mindig továbblendülnek
akárhányszor megpróbálok fotót
készíteni róluk
egy hattengelyes
villanymozdony mint előregedett
nagyvad kuporog a két hevült sínszálon
a negyven év a rozsdamarta bőrön
és a mélyen elhelyezett szemellenzős fényszórók
antropozófiája
a vas
terjedését szagolva
úszom be néhány métert a gabona torzsák között
ropog alattam az öreg aszály
figyelem
a vasúti felsővezeték vörösréz huzalát
a vasbeton oszlopok és a zúzottkő ágyazat
merevségét
és egy lovas szekér egyenletes dinamizmusát
ahogy elzötykölődik a mozdony mellett
majd zsugorodni kezd
térbeliségét fokozatosan elveszti
formái
összeolvadnak
belesimulnak
az út homogén szürkéjébe amit alig
tör meg néhány szikkadt lócitrom folt
az aszfalt szikár szalagja
mentén két részre feslik a táj
a szántók ritmikus lélegzése
megszakad
egy pillanatra
majd tovább emelkedik és süllyed a dombhátak ívein
a hullámváz megtörik

a tetőkön őrködő templomerődök
meszesedő emléken
de új utat keres és tovább terjed
fodrozódik körbeölel falvakat
tapinthatóból képszerűvé lesz
térből sík
és a zsindelyes tetejű porták hegyes gúlái
mint fenyők nyújtóznak a vörösödő fényekben
hogy rostjaik közé fagyjon
a némaság
amíg továbbnézem a vidék
duzzadását a koszorút fonó bércekig

észreveszem hogy már csak egy csonk
van a kezemben és sietve továbbbindulok

*Felszabadult rutin, 2022
(70 x 84 cm, linómetszet-mozaiik)*

Debreczeny György

REGGEL BESZÉLNEK AZ USZADÉKFÁK

Versek Thomas Bernhard nyomán

FEGYENCRUHA

az én ruhám fegyencruha
meg ne próbáld dicsőségem zengeni
mintha sokkal ifjabb lettem volna
amikor még éltem
amikor a mellkasomat naponta
lecsapolták a tudószanatóriumban

REGGEL BESZÉL

reggel beszél a folyó
elmeséli az éjszaka
s a napkelte történetét
mesél az uszadékfákról
és a műanyag flakonokról
amelyek felszínét elborítják

reggel beszélnek az uszadékfák
és a műanyag flakonok
elmesélik az éjszaka
s a napkelte történetét
hogy milyen messzire
vitte őket a folyó

és milyen kellemes volt utazásuk

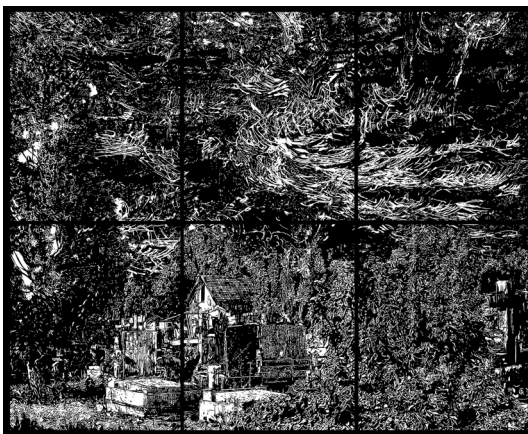
HOLNAP ELMEGYEK

nyugtalanságba pólyál engem a szél
holnap elmegyek
és visszajövök holnapután
hallgatni a búcsú harsonáit

hallgatni hogyan hullanak a kövek
síromnál állva látom magamat
fekete tócsában egyedül vagyok
az utolsó utáni óraütéssel

bepólyál engem a szél
ne hagyj egyedül mondom a Holdnak
nyugtalanságom hová vezet engem
ha holnap hullámaival elmegyek

holnap ha elmegyek
nem jövök vissza soha
iszom egyre csak iszom
borát a kétségbeesésnek

*Keserű rutin, 2022
(70 x 80 cm, linómetszet-mozaiik)*

Keszthelyi György

TÉBOLYOK

Az öregek megháborodtak, lila parókában tette tiszteletét
néhány behemót, ripacs királyné, rikoltozva kitántorogtak
a viaszbokorból, közben a társulat kukoricát tördelt a csűrben,
a bivalyok lomhán imbolyogtak a sikátor sarában, hámlott
a festék a vályogkunyhó napra ásító faláról, szikrát szórt a rönk.

A kölykök szerint emléikkel kéne orvosolni a szikkadó agyakat,
a tükör néha visszafesti az ükapákat, egyszer a fehér
szobában feltámadunk, weboldalak, mémek, másnapok nélkül. Hallod-e
a madarakat? Betegek lettek a hangok, nem lelik a partot,
félhold az iránytű, a hercegnő rakodómunkások szolgáhlánya.

Az öregek megháborodtak, kikeletkor jelentkeznak a tünetek,
szakavatott asszonyok csínytevéséről dalolnak éjszakánként,
pedig sehol a színpad, a díszletek, a jogutódlás csábos szignója,
a mindennapok krétázott vásznán kis fekete pont a napkorong,
nagy, fekete árok az ihlet, megfogannak benne a cserzett tébolyok.

IDŐTLENSÉGBEN

Nem fogad el az idő,
az órák is több mint száz éve
fordítva jár.

Az első órában pufogtattak,
szóvirágokat nevelt az aszfalt,
hiába, csokor nem lett belőle.

Volt pár betáblázott elnök,
libalábú, bölcs feleség,
sorok és fél vajak,
részeg választások,

tizenhat hónapnyi bakaság,
volt olcsó, szaftos szerelem,
úton-útfélen, garzonlakásban.
A második órában látható a kispark
féllábú nagyapával,
nagyanyával, aki zongorázik,
szenvelgő válóperekkel.
Később beviharzottak a gépek,
olcsó, kis bombák zuhogtak,
lapáttal ásták a jövő árkait,
ravataloztak a ház tetején.
A harmadik órában pár percnyi nyugalmat
osztogattak a Házsongárd előtt,
de hamarosan újra bealkonyult,
felizzott megint az ég alja,
lábak és karok, hideg szemek
jelezték, nincs többé galambetetés,
a csend teher, málhás lovaknak való,
az ember hadd fúrja, faragja magát,
viseljen töviskoronát.
Az órák csak ennyit mutat,
megadta magát a tükör memóriája,
nem férnek bele a vigyori díszbeszédok,
a Hummer, az okostelefon,
társamat is a Malomárok partján,
a rongyos, bolond világban keresem.
Kitoloncolt az idő,
nem tudtam beilleszkedni,
időtlenységben vénülök,
hazám a tudat alatt.

Aerotika, 2021
(34 x 25 cm, linómetszet)

Kántor Zsolt

A NYELV A SZÁNKBAN VAN
A BESZÉD A SZÍVBŐL JÖN

Prédikáltam. Épp a lélekről,
Akaratszabadság és önmeztartóztatás
Köztes cselekvési teréről.
Két *aetas* között egy apertúra.
Ahogy az etika tanárom aposztrofálta.
Én sem értettem, ő se,
De jól hangzott. Két világ, két paradigma.
Két világszemlélet: Ő meg én.
Ő a tudás, én a hit.
Nincs közös nevező, se metszet.
Két külön halmaz. Az egyik a ráció kalitkája,
A másik a szív, a szellem terrénuma.
Rá gondoltam, aki ragaszkodott a tiszta észhez,
Mocskossá vált. Csalta a nagyon szép feleségét.
Verte. Közben erkölcsöt tanított. Tudtuk.
Nehéz gyermekkorra volt. Mesélte,
Hogy neki mindig szilvalekváros kenyeret csomagoltak
Uzsonnára gyermekkorában, a többiek baracklekvárossal
Dicsekedtek. Meg mézes-vajas kalácsokkal.
Ő sima szalonnát kapott két kenyere közé,
Az osztálytársai sonkát, főtt-tojás-karikákat.
Nem is mehetett kirándulni. Otthon kellett maradnia,
Mert annyi pénzük se volt, hogy befizessék a költséget.
Most meg a whisky a kedvence. A kaviárról beszél,
A gránátalmáról, a pókerről és a Mercedes kocsikról.
Nincs benne alázat, se mértéktartás. Se hajlam
Az útmutatások elsajátítására, amiket oktat.
Ami a szánton bemegy, az nem bűn, mondja,
És vedeli az alkoholt. Miként térítené meg Jézus?
A felesége nem vált el tőle. Még imádkozik érte,

Nagyon mélyen vannak benne a hit gyökerei.
A hölgyet az igazság tette erőssé. A kegyelem praxisa.
Nem jár őt meghaladó csodadolgok után,
Lecsendesíti a lelkét, ha bántják. Majd, ha a férje elalszik.
Áldja. Simogatja. Létezik ilyen személyiség?
Majd halljuk, hogy a férfi szakított a piával.
Nem jár idegen nők után. Ki változtatta meg?
A másik nyelve? A mindent felülmúló szeretet? Talán.
A feleség szavai fölmentek az égbe. Megnyílt a menny,
Ahogy felkiáltott a szenvedő, a Legfelsőbb Arc reagált.
Így ér véget az erőszak. A másik szomszédunk nem változott meg.
Inkább belehalt. Annak is volt felesége.
Csak ő folyamatosan korholta, gyötörte az urát,
Ahogy a nép definiálta.
A nyelv a szánkban van, mondta az etikatanár felesége.
De az erudíció, az indulat, a műveltség a szív terméke.
Hallgattam őt, mert az anyám volt.

*Alkatrész a szerkezetben II., 2022
(20 x 26 cm, linómetszet)*

„SOHA NEM KEDVETLENEDTEM EL, TÖBB PÁSZMÁN HALADVA VÉGEZTEM MINDIG A MUNKÁMAT”

– *Simó Márton beszélgetése a 85 éves Ráduly Jánossal* –

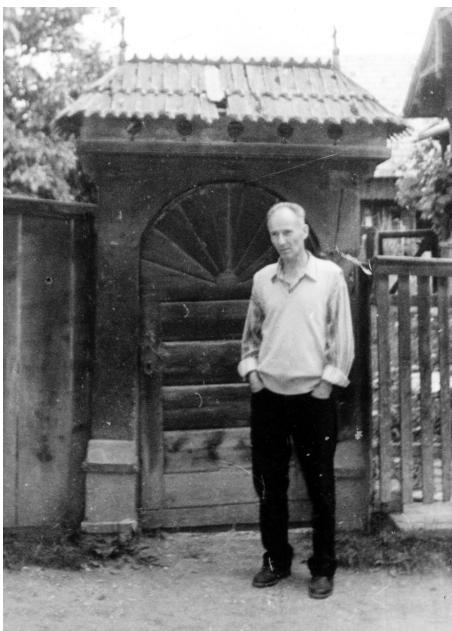
Több mint hatvan éves írói, közírói, tanári, néprajzkutatói, költői, műfordítói tevékenységgel a háta mögött, Ráduly Jánost nehéz ma is valamelyik skatulyába „becsomagolni”. Jóval túl a nyolcvanon, most is a régi lendülettel dolgozik. Amikor megjelent önálló kötetei számáról kérdeztük, magunk is meglepődtünk, mert 138 munkáját tartja számon, dolgozószobájában két polcot töltenek be ezek a kiadványok, ezenkívül pedig számos itt-ott megjelent tanulmánya, publicisztikai írása is fellelhető. Bár egy hatalmas képernyővel rendelkező számítógép társaságában beszélgettünk, ő maga ezt a korszerű eszközt csak szövegek bevitelére használja. A saját bibliográfiája, a dolgozatai, a műfordításai hagyományos, „analóg” füzetekben sorakoznak. Biztos, ami biztos alapon. Arra a legbüszkébb, hogy elnyerte Kibéd község díszpolgári címét. Túl ezen azonban Bukarestben is felfigyeltek a munkájára, műfordításaiért Emil Constantinescu elnöksége idején kapott rangos elismerést, egyike volt azoknak, akiket a Mihai

Ráduly János dolgozószobájában 2022-ben (Farkas Antal felvétele)

Eminescu születésének 150. évfordulóján emlékéremmel tüntettek ki (2000), és átvehette az EMKE Értékeremtő-díját (2017) is, a Kriza János Néprajzi Társaság pedig életműdíjjal jutalmazta tevékenységét ugyanabban az évben. Életútjáról, mostani munkájáról, terveiről beszélgettünk.

– Azért születtem Korondon – vázolta fel az interjú elején, maga sorolva az életkezdet állomásait –, mert édesapám ott volt pénzügyi tisztviselő. Akkor olyan volt a törvény, hogy két és fél-három évig szolgálhattak egy községben azok, akik pénzügyekkel foglalkoztak. Egyébként legényként kezdte a pályafutását Erdőszentgyörgyön, onnan Csókfalvára került, ahol megismerkedett édesanyámmal, és ebből a kapcsolatból házasság lett. Így érkeztek meg aztán együtt Korondra. Édesapám a Regátból került át Erdélybe. A szülei földbirtokosok voltak, négy testvér volt a családban, akiket mezőgazdasági munkára, gazdálkodásra szántak, de édesapám mindenképp tanulni vágyott. Valami úton-módon, amit én pontosan nem tudok, egyvalaki a rokonságból felvállalta az iskoláztatásával járó kiadásokat. Így szerzett Râmnicu Sărat városában pénzügyőri képesítést. Amikor szóba került, hogy az ország melyik vidékén kíván szolgálatba lépni, határozottan kérte, hogy küldjék Erdélybe. Akkor épp Erdőszentgyörgyön volt rendelkezésre álló szolgálati hely. Édesanyám, Lőrinczy Gizella varrónő volt. Ez a foglalkozás vidéken akkoriban igen népszerű foglalkozás volt, jól meg lehetett élni belőle. Édesanyám várandós volt velem, amikor Korondra helyezték apámat, ezért születtem ott, 1937. október 27-én. Korondról Újszékyre kerültünk, innen már vannak korai emlékeim. Van

A korondi szülőház kapujában 1985-ben

egy korondi haikum, *A nap fia*: „Korond, itt néztem először a Napba, / Nap fia lettem.”

Amikor Észak-Erdélyt 1940 augusztusában visszacsatolták Magyarországhoz, a román állami alkalmazottak mind állás nélkül maradtak. Apám nem akart visszamenni a Regátba, de mégiscsak rákényszerült, hogy a szülői háznál keressen számunkra menedéket. Gazdálkodni nem akart, a pénzügyi pályán kívánt a továbbiakban is dolgozni. Úgyhogy ott töltöttük a háborús éveket. Behívták katonának, Râmnicu Săraton kellett szolgálnia, 21 kilométerre a lakóhelyünkől, ahonnan hetente-kéthetente vergődött haza, többnyire gyalogosan. Nem kellett fegyverrel frontszolgálatot teljesítenie, adminisztrációs munkakörben helyezte el a hadsereg, de ez a megfeszített tempó annyira felőrölte az egészségét, hogy 1947-ben elhunyt. Hárman maradtunk félárván – még két húgom született időközben –, és édesanyám úgy döntött, hogy visszajövünk Székelyföldre, Csókfalvára. Egyik dédnagyapám, aki kőrispataki származású volt, Lőrinczy Dénes¹ ötven éven keresztül volt ott

*Ráduly János édesanyja, naganyja
Kovács György íróval az 1940-es években*

1 Lőrinczy Dénes (1860–1931)

tanító-iskolaigazgató. Kovács Györgyné nagyanyámhoz kerültünk, aki Kovács György református lelkész özvegye volt – egyébként rokonok vagyunk az író Kovács Györggyel² is –, ott folytathattam az iskolát.

Meg kell említenem, hogy apám szülőfalujában, Ciorăști-en³ jártam ki az első és a második osztályt. Különbözeti vizsgát kellett tennem, de nem volt semmi gond, hiszen mi odahaza mindig magyarul beszélgettünk. Tulajdonképpen előnynek számított, hogy jól bírtam a román nyelvet is. Írni-olvasni magyarul is megtanultam otthon, voltak magyar nyelvű könyveink és folyóirataink, és én már akkor is „mindent olvasó” voltam. Nem következett be kiesés az iskolaváltás miatt, folytattam a harmadik osztályban a tanulmányaimat. Akkor hét osztály volt az általános, majd azt elvégezvén a marosvásárhelyi Bolyai Líceumba kerültem. Teljesen új világ nyílt meg előttem, a régi városi, úri, polgári és magyar mentalitás, a tudás és a műveltség becsülete. Kozma Béla⁴ volt az igazgató, aki osztályfőnökünket, Leopold Irénkét vette feleségül. Minden iránt érdeklődtem, de hamar bebizonyosodott, hogy a humán vonal erősebb bennem. Mivel jól tudtam románul, a tanárok egyik kedvence lettem. Izgatott viszont az orosz nyelv, amely akkor előtérbe került a klasszikus idegen nyelvek, a francia és a német helyett, angolt pedig akkortájt nem is nagyon tanítottak a romániai középiskolákban. Klára József tanár úr sokat foglalkozott velem, mert úgy érezte, hogy

-
- 2 Kovács György (Küsmöd, 1911 – Marosvásárhely, 1990) erdélyi magyar író, közíró, politikus. A kommunista rendszer – főleg a sztálini időszak – hí kiszolgálója, számos közéleti és politikai szerepet felvállaló értelmiségi. Az ötvenes-hatvanas években – érthető módon – igencsak túlexponált alkotó, akinek munkássága, amennyiben a mai olvasó vagy a kutató lehamozza róla az ideológiai csomagolást, tartalmaz néhol értékes vonatkozásokat. Nem volt tehetségtelen regényíróként, novellistaként sem, csodálta Móricz Zsigmond írói és szerkesztői magatartását, saját maga számára azonban más utat választott, a második világháborút követően nyíltan vállalta baloldali elkötelezettségét, ami nem feltétlenül baj, viszont megbocsáthatatlan, hogy a szovjet típusú zsarnokság és akarva-akaratlanul az Erdélyben, illetve a Székelyföldön működésbe lépett látnissen és nyilvánvalóan „romanizáló” bukaresti politika szolgálatába lépett. Rendszerváltás utáni „(re)kanonizálása” még nem történt meg.
 - 3 Ciorăști – községközpont Vrancea megyében, Moldva déli peremén, Buzău és Brăila megyék szomszédságában. Népessége 975 fő, a község az odacsatolt másik 6 településsel 3150 fő (2011). A lakosság főként gabona- és zöldségtermesztéssel, illetve állattartással foglalkozik.
 - 4 Kozma Béla (Mezőbánd, 1930 – Budapest, 2000) magyar nyelv és irodalom szakos tanár, a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceum igazgatója, a Bolyai-kultusz egyik elindítója.

„tökéletesen” tudok oroszul, csak épp a kiejtésemen kell valamelyest igazítani. Hajdú Lajos volt a magyartanárom, akinek megmutattam a verseimet, hiszen nagyjából tíz-tizenegy éves koromtól, ötödik osztálytól kezdve verseltem. Azt javasolta, hogy írjak, írjak, írjak minél többet, s kialakul lassan a stílusom. Sokat szerepeltem a faliújságon. Akkor három év volt a líceum.

– *Mi következett érettségi után?*

– Mint viszonylag „tanult” fiatalembert az akkor alakuló, új erdőszentgyörgyi líceumhoz hívtak. A rajoni tanács főkönyvelője barátnője volt édesanyámnak, ő irányított ide. Meg kellett szervezni az iskolát, a bentlakást, diákokat toborozni. Lehetett választani, hogy nevelő legyek-e, iskolatitkár vagy más. Sok állás és rengeteg feladatkör volt, amelyeket be kellett tölteni. Én a titkároskodást választottam, mert fő követelmény volt a román nyelv ismerete. Itt hét évig dolgoztam titkárként, majd bentlakási nevelőként. Mivel az igazgatónk, Németh Lajos csak tanítói képesítéssel rendelkezett, odahelyezték akkor Kibédrről Hatos Samu⁵, akinek magyar szakos egyetemi diplomája volt, s ő ajánlotta, hogy menjek a helyébe. Így kezdtem a magyar nyelv és irodalom tanítását helyettesítőként, kereken hatvan évvel ezelőtt.

– *Hogyan és mikor végezted az egyetemi tanulmányaidat?*

– Arra nem volt lehetőség, hogy nappali tagozatos diák legyek. Levelezőire felvételiztem, magyar szakra az akkori Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, ahol hat év alatt szereztem meg a képesítést. Akkor egy szakot is lehetett választani, de nyilvánvaló, hogy a román is magas szinten tanították emellett, mind a nyelvtant, mind az irodalmat. Egyik húgom betegeskedett – nagyon fiatalon halt meg szívelégtelenségben –, a másikat pedig el kellett indítania édesanyámnak, azonban ő is 1960-ban hirtelen elhunyt, csak 52 éves volt. Így váratlanul családfenntartói kötelességeim is lettek. Az egyetemet 1963-ban végeztem el, államvizsga-dolgozatomat azonban csak 1966-ra készítettem el és védtem meg.

5 Hatos Samu (1926–2007) 1986-ban ment nyugdíjba, 1961–1976 között a líceum igazgatója is volt.

– *Úgy látom a rólad szóló „szakirodalomban”, hogy ekkortájt, illetve a hatvanas évek közepén és végén már jelentek meg itt-ott néprajzi jellegű tanulmányaid, ballada- és népmese gyűjtéseid... Honnan a néprajz, a népköltészet iránti érdeklődésed?*

– Már nagyon korán jelentkezett nálam, akárcsak a verselés. Édesanyámnak volt egy énekes füzetje. Ő nagyon dalos kedvű volt, ha tehette, mindig énekelt, közösségben, de munka közben is. Valószínű, hogy a szüleitől, a nagyszüleitől, a szomszédságtól, a rokonságtól tanulhatta ezeket. Igényesen összeállított, mintegy hatvan szöveget tartalmaz a füzet – ma is őrzöm –, amelynek a mintájára én is rendszerezni kezdtem a saját „műveimet”, a „zsengéimet”, amelyek között „szocialista termelési versek” is voltak bőven, traktorral, termelőszövetkezettel, optimizmussal, nyilván, aztán gyakran leírtam, zöld tintával (!) a hallottakat, meséket, balladákat, népdalokat. Még bentlakási nevelő voltam Erdőszentgyörgyön, amikor létrehoztak ott egy rajoni népművészeti kiállítást. Arról én cikket írtam. Ott voltak Vass Áron⁶ bácsi bivalyai, és még sok minden. Igen erősen élt akkor még a környéken a kézművesség, a fafaragás mellett a gyapjú- és bőrfeldolgozás, a szövés, a varrás és a hímzés. Ez az első közölt írásom 1959. június 1-jén keletkezett, és július 4-én jelent meg a marosvásárhelyi *Vörös Zászló*ban.

– *Hogyan kezdődött a tudatos gyűjtés?*

– Szerencsés voltam, hogy odakerült Kiskendről a liceumba egy Fülöp Karcsi nevű fiú, aki nagyon sok mesét hozott magával. Mivel nem volt külön bentlakás-felügyelői szoba, együtt laktam a gyermekek-

6 Vass Áron (Makfalva, 1891 – Makfalva, 1979) makfalvi állatszobrász, a Wesselényi-féle hatosztályos népiskolában tanult, ahol már korán megmutakozott képzőművészeti tehetsége. Élt benne a továbbtanulási vágy, szülei nem íraták gimnáziumba, rövid ideig a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskolában tanulhatott, majd onnan is hazarendelték. Egész élete Makfalvához kötődik, de sokat olvasó, önművelő, szobrászi tehetségét gyakorló emberként mégiscsak ismertté vált: az 1920-as évektől kezdődően több városban, így Kolozsváron, Nagyváradon, Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, Tordán voltak kiállításai; szobrai eljutottak Olaszországba, Hollandiába, Argentínába. Állatábrázolások (medvék és bivalyok) mellett foglalkozott kompozíciós témákkal is (Szántó székely, Ústfoltozó cigány stb.).

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Vass_%C3%81ron (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 15.)

kel. Elkerítettem magamnak egy ágyat az egyik sarokban, éjjeliszekrénnel, kisasztallal, spanyolfallal, az volt az én szolgálati lakásom, de mind együtt voltunk egy hatalmas légterű teremben a fiúkkal. Ez a Fülöp Karcsi esténként előhozta a meséket, hogy mondana közben párat a szórakoztatásunkra. Kérdeztem tőle, hogy honnan, kitől tanulta? Mondta, hogy a két nagyapjától, mert mind a kettő olyan mesélős kedvű... Csodálatosan mesélt, még gesztikulált is, ahogyan az öregektől látta, s tájszólásban, ugyanazzal a stílussal. Biztattam, hogy mondja akkor is, ha csak ketten vagyunk. Bebújtunk oda, a spanyolfal mögé. Így írtam le egy

kötetre valót. Én ezeket szépen megőriztem, és a későbbiekben felhasználtam, amikor kezdtek kérni, hogy írjak meséskönyveket, hogy közöljem a gyűjtéseimet. A legelső önálló kötetem, a *Kibédi népballadák* 1975-ben jelent meg a Kriterion Könyvkiadónál. Mivel meggyökeresedtem Kibéden, onnan választottam az egyetemi szakdolgozatom témáját is, ami átfogó tanulmány, Kibéd népballadaköltészete. Ezt a kutatást fejlesztettem aztán tovább, fokozatosan feldolgozva a falu teljes folklórkincsét... De kanyarodjunk vissza Fülöp Karcsihoz!... Olyan gyönyörűen mesélt! Az ő meséiből lett aztán *A tulipános láda*, ami jóval később, csak 2005-ben jelent meg.

– *Nem volt akkortájt külön néprajz szakos képzés. Hogyan lett, hogyan lehetett valakiből elhivatott gyűjtő és kutató, folklorista?*

*Ráduly János Cseke Péter
és Bartis Ferenc társaságában 1975-ben*

– Mivel voltak néprajzosi tapasztalataim, s volt valamilyen szintű néprajzi oktatás is az egyetemen, a tanárain igényelték, és jó néven is vették ezt az elhivatottságot részemről. Antal Árpád⁷ professzor és Mitruly Miklós⁸ előadótanár mindketten szorgalmazták a kutatásaimat, a fejlődésemet, és miután államvizsgáztam, sokat küzdöttem azért is, hogy a köteteim megjelenhessenek, hogy szerepelhessek szakmai antológiákban.

Mikor a szolgának teli esztendeje
című kötetének három szereplőjével 1989-ben

- 7 Antal Árpád (Nyújtód, 1925 – Kolozsvár, 2010) romániai magyar irodalomtörténész, a tudományok doktora. Tanulmányait Kézdivásárhelyen és a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen végezte. 1948-ban itt szerzett magyar nyelv és irodalom szakos oklevelet. Ezután ugyanitt tanársegéd lett, később adjunktus, előadótanár, egy ideig a reformkor, illetve a 19. századi irodalom tanszék vezetője. Tanulmányai és cikkei a romániai szakfolyóiratokban, például a Gunda Béla szerkesztette *Erdélyi Néprajzi Tanulmányokban*, irodalmi lapokban jelentek meg. A *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* szerkesztőbizottságának tagjaként is tevékenykedett. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Antal_%C3%81rp%C3%A1d (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 15.)
- 8 Mitruly Miklós (Kraszna, 1931 – Szilágysomlyó, 2019) magyar néprajzkutató, évtizedeken át a BBTE oktatója, tanársegéd, majd egyetemi adjunktus. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Mitruly_Mikl%C3%B3s (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 15.)

– *Hogyan tudtál szakmailag fejlődni a későbbiekben, hiszen viszonylag távol voltál a nagy könyvtáraktól, egyetemi központoktól?*

– Saját magam térképeztem fel a létező szakirodalmat, alakítottam ki a módszertant. Én az élő, az eleven hagyományba csöppentem bele! Hamar rájöttem, hogy nem a nagygazdákhoz kell mennem, hanem a szegényparasztokhoz, a volt zsellérekhez, a volt szolgákhoz, az öregek és a cigányok közé. Egy idő után érdekelni kezdtek a népballadák is.

– *Milyen volt Kibéd a hatvanas, a hetvenes, a nyolcvanas években, amíg te itt aktív pedagógus is voltál?*

– A környék egyik legkonzervatívabb faluja volt. Bő kétszáz évig vita volt Kibéd és Sóvárad között, a föld miatt. Hatalmas, majdnem ezer oldalas jegyzőkönyveket írtak a tanúkihallgatások idején. Ezek a vallomások itt voltak, a református parókia levéltárában őrizték, mígnem pár éve fel nem vitték Kolozsvárra, a püspökségre, ahol összegyűjtötték az értékesebb dokumentumokat. Ezzel a „pereskönyvvel” sokat foglalkoztam. Itt is 1962-ben alapították a kollektív gazdaságot, abban a nagy hajrában, amikor országos szinten be is fejezték a mezőgazdaság szocialista átalakítását.

– *Hogyan érintette ez a jelenség a lakosságot? Tapasztalható volt-e az elvándorlás, illetve a foglalkozásváltás?*

– Eléggé komolyan érintette ez az erőltetett szövetkezetesítés az akkori aktív generációt. De később is folyamatosnak bizonyult a tartós vagy az időszakos elvándorlás. Egyébként ez a tendencia a mai napig tart, csak most már nem a hazai nagyvárosok, nem Magyarország felé, hanem Nyugatra áramlanak ki a fiatalok. A kollektivizálást követően – mivel nem volt az embereknek különösebb szakképzettségük – sokan kerültek el a Zsil-völgyében működő szénbányákba. Aztán megnyílt Makfalván a lengyár⁹, ahova lehetett ingázní. Szovátára, Marosvásár-

9 Lengyár – teljes nevén: Makfalvi Lenfeldolgozó Üzem, amely tulajdonképpen a gyapjúfonodának szánt területen (1942) jött létre Balogh Ferenc helyi református lelkipásztor kezdeményezésére, a település déli kijáratánál, a Szolokma felé vezető út szomszédságában. A gyapjúfonodát a háborús események közepette nem sikerült üzembe helyezni, a területet 1948-ban államosították, ám 1952-ben itt nyílt meg a lengyár, ahol a környék magángazdáitól, illetve később a termelőszövetkezetektől felvásárolt alapanyagot dolgozták fel. A rendszerváltozásig ez a gyár volt a Kis-Küküllő mente legnagyobb munkaadója, fénykorában 450-500 dolgozó megélhetését biztosította. Lásd bővebben: *Makfalvi Kitekintő*, XII. évf. (2015) 4. szám, 2. p., ill. 8. szám 2–3. p.

helyre akkor nem nagyon jártak el. Aki messzibb talált munkát, az elköltözött. Székelyudvarhely csak később, a '70-es évek elejétől rendelkezett vonzerővel, amikor ott komoly gyárak létesültek és tömbháznegyedek is épültek. El kell mondanom azonban azt is, hogy az itteni termelőszövetkezet egyike volt a legjobbaknak a környéken, a földek egy része kiváló. Jó tapasztalatokkal rendelkeztek a kibédiek a hagymatermesztés terén, ezt meghonosították aztán a közösen is, és országos szinten a hagymatermesztés egyik központjává válhatott a falu. Jó híre volt az itteni hagymának, kamionszámba szállították el a megrendelt mennyiségeket. Nyilvánvaló, hogy nemcsak a terményt, hanem a palántákat is tudták értékesíteni. Mivel visszaosztottak háztáji művelésre 30 árnyi területet családonként a tagságnak, és rendelkezésre álltak a bennvalók melletti kertek is, a lakosság élt a lehetőségekkel, a háztájiban termett hagymát maguk értékesítették a közeli piacokon. Ez egyfajta többletjövedelmet jelentett. Emlékszem jól arra, hogy tavasszal és ősszel, a palánták ültetésekor, kapálásakor és a hagyma begyűjtésénél mindig számítottak az iskolások segítségére, a „praktikázásra”, amelyből derekasan kivettük a részünket, de ezek a szabadban eltöltött napok-hetek a közösségi együttlét kiváló alkalmai is voltak ugyanakkor.

– *Magyar szakos tanárként tevékenykedtél évtizedeken át. Írtál, kutattál, szerveztél. Volt-e közben egyéb elfoglaltságod? Bízott-e rád a község vezetése egyéb feladatokat?*

– Volt szó róla, hogy legyek iskolaigazgató. De nem vállaltam, megmondtam, hogy „nem vagyok arra való”. Aztán javasolták, hogy menjek át Abodra, s vállaljak ott igazgatói megbízatást. Azt sem vállaltam, holott Abod egyáltalán nem volt ismeretlen számomra, onnan származott az egyik nagyapám. Oda sem mentem. A változás után néhány évig a községi RMDSZ elnöke voltam, de a helyi tanácsban nem vállaltam szerepet. Szívesen végeztem aztán ezt a közösségi munkát az RMDSZ-ben, de közben rájöttem, hogy ez sem nekem való. Viszont nagy örömmel töltött el, hogy az egykori tanítványaim sorban átvették a vezető funkciókat, és helytállnak szépen, a közösség megelégedésére végzik a munkájukat ma is.

Ráduly János kibédiek körében 1990-ben

– Szó esett arról, hogy ötödik osztályos korodtól kezdve verseket írtál, s hogy gimnáziumi tanárod is biztatott. Elhallgatott olykor benned, vagy fejlődött tovább a lírai költő?

– A költő a mai napig itt él bennem! Azt hiszem, hogy nincs különösebb baj vele. Nyilvánvaló, hogy a Bolyaiban pártos versek kellettek, azokat várták el tőlem. A Bolyai Líceumban az alkotmánytant Huszár Ilona tanította, Salamon Ernő¹⁰ költő özvegye. A tanárnő úgy

10 Salamon Ernő (Gyergyószentmiklós, 1912 – Mihajlovka–Sztari, Ukrajna, 1943) költő, újságíró. Szegény zsidó családban született. Marosvásárhelyen érettségizett. A kolozsvári egyetem jogi fakultására iratkozott be, 1930–32-ig volt ott hallgató, majd visszatért Gyergyószentmiklóstra, ahol bekapcsolódott a kommunista mozgalomba, sztrájkok szervezésében vett részt. 1933-ban a *Brassói Lapok*nál volt riporter, versei itt és a *Korunk*ban jelentek meg. 1936-ban egész Erdélyt bejárta mint a *Korunk* terjesztője. 1937 áprilisától ismét Marosvásárhelyen élt, ahol a *Korunk*, majd a *Reggeli Újság* szerkesztőjeként dolgozott. Ezekben az években több kötete jelent meg. A Horthy-érában üldözték, többször letartóztatták, 1941-ben az ákosfalvai táborba internálták. Nehéz körülmények közt élt, amikor tehetett, napszámoként dolgozott; 1942 májusában munkaszolgálatra hívták be, Ukrajnába került, ahol tifuszban megbetegedett. 1943. február 27-én olasz katonák – más források szerint egy német SS-különítmény tagjai – agyonlőtték. Gyergyószentmiklóson 1968 óta középiskola viseli a nevét, amelynek kertjében a névadó mellszobra áll, amely Izsák Márton alkotása. Forrás: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Salamon_Ern%C5%91_\(k%C3%B6lt%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Salamon_Ern%C5%91_(k%C3%B6lt%C5%91)), illetve a www.salamon.ro (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 15.)

is kívánta őrizni férje emlékét, hogy a tőle származó kéziratokat, fényképeket, publikációkat kiállította az iskola folyósóján. Engem, a mindenféle egyéb versekkel jelentkező ifjú költőt is bevont a szocialista-kommunista ideológia népszerűsítésébe. Verseket írtam adott témákra a faliújságra. Első verseim nyomtatásban a *Napsugárban* jelentek meg, ezek gyermekversek. Szétszórva itt-ott jelentek meg felnőtteknek szóló verseim is később. Szorgalmasan lejegyeztem őket, javígtattam. Önálló verskötetekkel azonban csak a rendszerváltozást követően jelentkeztem. Még 1968-ban azonban szerepeltem a *Megtalált világ*¹¹ antológiában. Fontos, de nem a költészetet tartom munkásságom fősodrának.

– *Tagja voltál-e valamelyik írói-költői csoportosulásnak?*

– Nem éltem úgy, hogy kollégák állandó társaságában legyek. Mivel nem nappali tagozatra jártam egyetemre, nem volt részem nemzedéki együttletben. Érdekes, hogy ettől függetlenül publikáltam az *Utunkban*, az *Ifjúmunkásban*, az *Igaz Szóban* is. Természetesen, a gyermek- és napilapokba is írtam rendszeresen. Beküldtem három-négy verset, s azok közül általában kettő megjelent. Még az olyan szigorú szerkesztők,

11 *Megtalált világ* – a marosvásárhelyi Irodalmi Kör tagjainak írásaiból készült antológia, Zsidó Enikő összeállításában, amely a Népi Alkotások Megyei Háza kiadásában jelent meg (1968). Hajdu Zoltán előszava szerint „olyan kezdő és a kezdés szakaszán már túljutott lírikusok, novellisták szerepelnek benne, akik közül a legjobbak az egybekapcsoló nemzeti jegyek mellett már többé-kevésbé kikristályosodott egyéni alkattal rendelkeznek”. A szerzők: Anghi Gyula, Balázs András, Balázs Imre, Bartis Ferenc, Elekes Ferenc, Hargitai József, Hodos László, Komán János, Komzsik István, Könczei Csaba, Nagy Zsuzsa, Nyisztor Miklós, Oláh István, Ráduly János, Szekernyés László, Székely Ferenc, Szépréti Lilla, Szobolai György, Szurkos András, Varró Ilona, Vass Irén. Egy-egy szemelvény Constantin Duică, Zeno Ghițulescu és Vasile Spoială írásaiból Elekes Ferenc, Bartis Ferenc és Zsidó Enikő fordításában jelent meg. A fiatal szerzők nemzetiségi különbség nélkül a természet, szülőföld, család, barátság, munka, szerelem, béke megtartó erejéről vallanak, biztató közösségi távlatok reményében. A *Megtalált világ* illusztrációit a szerzőként is szereplő képzőművész Balázs Imre (Székelyudvarhely, 1926) készítette. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Megtal%C3%A1lt_vil%C3%A1g (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 15.) Fellapozva a kötetet – ismerve Hajdu Zoltán elkötelezettségét – egyértelmű, hogy erős ebben a kiadványban az ideológiai túlfűtöttség, viszont időálló értékeket is tartalmaz, illetve olyan alkotók tűnnek fel benne – Ráduly Jánoshoz hasonlóan –, akik a későbbiekben bebizonyították tehetségüket, rátermettségüket, és az irodalom, a hozzá közel álló művészeti vagy tudományos ágazatokban komoly életművekkel gazdagították erdélyi magyar kultúránkat.

mint K. Jakab Antal¹² az *Utunk*nál, vagy Székely János¹³ az *Igaz Szónál*, elfogadták a küldeményeimet. Nem lehettem annyira rossz. Befogadtak, sőt olykor kértek újabb írásokat. Tartozhattam volna a Forrás első nemzedékéhez, mondjuk, olvastam őket, a „begyemben voltak” úgymond. Későre dőlt el, későn ivódott be azonban a köztudatba, hogy én költő is lennék. Sok egyéb dolgom volt ezekben az évtizedekben.

– A műfordítás, főleg románból, azért érdekelt viszonylag fiatalon, mert jó beszélted a nyelvet?

– Igen, elsősorban ez volt az oka. Aztán amikor láttam bizonyos Argezi-, Eminescu-fordításokat például, úgy éreztem, hogy egyik-másik munkáját én is le tudnám fordítani. Másképp, más hangon szólaltak meg bennem ezek a művek. Marin Sorescu¹⁴, Gheorghe Tomozei¹⁵ verseit is gyakran fordítottam. Van olyan Eminescu-válogatásom, amely elkészült már a hetvenes években, de csak harminc év múlva jelent meg könyv formájában. Nichita Stănescu¹⁶ viszonylag korán

-
- 12 K. Jakab Antal (Marosvásárhely, 1942 – Kolozsvár, 2007) irodalomkritikus, esszéíró, újságíró, szerkesztő. 1964–1968 között, majd 1971-től ismét az *Utunk* – 1990 után a *Helikon* – versszerkesztője; a szerkesztői üzenetekből *Levélváltás* címen a lap legolvasottabb rovatát alakította ki – akkortájt az *Utunk* hetilapként jelent meg és több tízezer példányban fogyott Erdélyben – szellemes, kegyetlenül ironikus hangú üzeneteivel, melyek eredeti módon szolgálták az esztétikai nevelést és szórakoztatták az olvasót. 1991-től a *Helikon* Szöveggyűjtemény című oldalait szerkesztette, itt a középiskolai magyar irodalomoktatás számára nyújtott új szemléletet és megközelítést elősegítő válogatást a klasszikus magyar irodalomból a kezdetektől napjainkig.
 - 13 Székely János (Torda, 1929 – Marosvásárhely, 1992) a 20. század második fele magyar irodalmának sokoldalú egyénisége, költő, prózaíró, drámaíró, tanulmány- és esszéíró, műfordító. Filozófia szakon végzett a Bolyai Egyetemen (1952), az Állami Irodalmi Kiadó szerkesztője (1952–1956), majd ettől kezdve nyugdíjazásáig (1989) az *Igaz Szó* versrovatát vezette. Kitartóan küzdött az ellen, hogy irodalmi tevékenységéért állami vagy közösségi elismerésben részesítsék idehaza vagy Magyarországon. Sikerrel.
 - 14 Marin Sorescu (Bulzești, 1936 – Bukarest, 1996) román író, költő, szerkesztő, a Román Akadémia rendes tagja (1992). Politikai pályafutása során 1993 és 1995 között – pártfüggetlen – kulturális miniszteri posztot töltött be. Műveinek jelentős része magyar, olasz, német, spanyol, francia, angol és dán fordításban is olvasható.
 - 15 Gheorghe Tomozei (Bukarest, 1936 – Bukarest, 1997) román költő, műfordító, szerkesztő és esszéíró.
 - 16 Nichita Stănescu (Ploiești, 1933 – Bukarest, 1983) román költő, író és esszéista, halála után a Román Akadémia rendes tagjává választották. A román irodalom neomodernista vonulatához tartozik, amely 1960 és 1970 között formálódott. Munkásságát számos díjjal ismerték el.

megszerettem. Amikor kezdett híres lenni, mindjárt lefordítottam néhány versét. Lapokban helyeztem el őket. Önálló Stănescu fordításkötetem kettő van, az első jóval a költő halála után, 1993-ban jelent meg. Arra viszont büszke vagyok, hogy az *Igaz Szó* számára maga Székely János több ízben kért, rendelt fordításokat. Az első négy Stănescu-fordításom 1970-ben jelent meg ebben a folyóiratban. A műfordítás mindig érdekelt, a versek eredetisége, a „tükrözhetőség”.

– *Én magam az életműved rovásíráshoz, rovásírás-kutatáshoz kapcsolódó szegmensét kevésbé ismerem. Hogyan került kapcsolatba ezzel a sajátos székelly „írmodorral”?*

– Itt, Kibédén 1992-ben előkerült egy szarvasagancsból készült tárgy, amelyet sőtartónak véltek. Tulajdonképpen lőportartó-szaru, három írásjel látható rajta. Most is megvan. Amikor a kezembe került, mindjárt láttam, hogy ezek székely rovásjegyek. Innen indult ez a fajta szenvedélyem, mármint a kutatás, a megfejtés szintjén. Elmondom, hogy a rovásírással 1952-ben, tizenöt éves koromban ismerkedtem meg, tehát negyven évig tartott a „felkészülés” időszaka. Igyekeztem gyarapítani a megfejtett és tudományosan értelmezett rovás emlékek számát, hiszen 1990-ben mindössze tizennégy ilyen feliratot tartottak számon Erdélyben, de én aztán mintegy negyven újonnan felfedezettet illesztettem be az „epigráfiai szakirodalomba”. Néhány szakértővel kiválóan együtt tudtam működni, mint Székely Zoltán¹⁷ vagy Szócs István¹⁸, Ferenczi Géza¹⁹ régész-történésszel viszont polémiába keveredtem. Ezeknek a kollaborálásoknak és „veszekedéseknek” megvan a nyoma a bibliográfiámban, aki behatóan szeretne foglalkozni a témával, vagy új feliratokkal találkozik – mert ezek száma ma is

17 Székely Zoltán (Dés, 1912 – Sepsiszentgyörgy, 2000) romániai magyar történész, régész, muzeológus, 1948–1990 között a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója.

18 Szócs István (Marosvásárhely, 1928 – Kolozsvár, 2020) Aranytoll-díjas erdélyi magyar író, újságíró, kritikus, műfordító, művelődéstörténész. A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja (2005). Írói álneve Sós Péter. Felesége Márton Ráchel, fia Szócs Géza (1953–2020).

19 Ferenczi Géza (Kolozsvár, 1924 – Székelyudvarhely, 2007) régész, történész, rovásírás-kutató. A kolozsvári református kollégium elvégzése után a Bolyai Tudományegyetemen nyert történelem szakos képesítést 1954-ben. Az egyetem elvégzése után csaknem húsz évig a Székelyudvarhelyi Múzeum igazgatója, majd 1976-tól a csíkszeredai Megyei Múzeum mellett működő műkincsvédelmi hivatal muzeológusa, 1987-es nyugdíjazása előtt három évig a székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtárban dolgozott.

Egyed Ákos professzorral 2008-ban

örvendetesen gyarapodik! –, megtalálja a könyvtárakban és a világhálón a tanulmányaimat. Akár hasznosak is lehetnek a fiatal kutatók számára.

– *Összesen 138 köteted van. Van-e olyan munkád, amelyik még nem jelent meg?*

– Ennyi van, ennyi jelent meg a jelen pillanatig. Életem során sokat gyűjtöttem, sokat írtam, fordítottam, rendszereztem. Amikor egyik-másik munkámat nem akarták megjelentetni, nem ment el a kedvem, hanem eltettem, s vártam, hogy mikor érik oda az idő, a helyzet, hogy kiadják. Más irányban is próbálkoztam. Mindig volt olyan szegmense a munkásságomnak, amely elfogadható volt. Ez így ment végig a hetvenes-nyolcvanas években. Aztán elővettem a rendszerváltás után az egyéb témákat, más műfajokat, s mindjárt kiderült, hogy ezek jó dolgok.

– *Mivel dolgozol jelenleg?*

– Tavasszal adtam le a kiadónak két kis kötetem. Az egyik Ana Blandiana²⁰ versfordításokat tartalmaz, húsz – általam a legszebbnek

20 Ana Blandiana (Temesvár, 1942), eredeti nevén Otilia Doina Coman, Herder-díjas román költő, író, újságíró, a romániai PEN Club elnöke.

ítélt – versét rostáltam egybe. Ezt meglepetésnek szántam. A költőnő most töltötte a 80. életévét – 1942. március 25-én született –, munkásságát a nyolcvanas évek óta követem. Szintén a marosvárahelyi Garabontzia Kiadó gondozta a másik idei könyvemet is, amelynek címe *Folklórműveltség*, ebbe 1970 és 1984 között, folyóiratokban megjelent néprajzi, történettudományi és nyelvtudományi jellegű írásaimat gyűjtöttem össze.

Kibédi háza kapujában 2022-ben (Farkas Antal felvétele)

Turiákné Komsa Gabriella

EGYSÉGES ALAKULÁSTÖRTÉNET ÉS POÉTIKAI JELLEMZŐK KÁNYÁDI SÁNDOR GYERMEK- ÉS FELNŐTTKÖLTÉSZETÉBEN

Az utóbbi évtizedek során előtérbe került a gyermekirodalom kérdése (bekerült a tudományos diskurzusba, néhány doktori disszertáció¹ is született gyermekirodalmi témában, konferenciák, tanulmánykötetek², irodalomtörténeti áttekintések³ foglalkoznak vele, rövid elemzések is napvilágot látnak egy-egy művel kapcsolatban), és elfogadottá vált, hogy a gyermekirodalmi alkotások az irodalom egészének szerves részét képezik. Ennek ellenére a kritika még mindig mereven elhatárolja a költők, írók felnőtteknek és gyermekeknek írt alkotásait egymástól, összegző tanulmányok, monográfiák tucatjai jelennek meg a szerzők életművének átfogó értelmezésével, anélkül, hogy szó esne (vagy csak minimálisan ejtve szót) a gyermekirodalmi művekről.

Kányádi Sándor is azon szerzők közé tartozik, akiknek életműve magában foglal körülbelül ugyanannyi gyermekirodalmi alkotást, mint

-
- 1 Boldizsár Ildikó: *Mesék, mesemondók, motívumok*. 1997 In uő: *Varázslás és fogyókúra – Mesék, mesemondók, motívumok*. Budapest, 2003, Didakt Kiadó; Pompor Zoltán: *Hagyomány és újítás Lázár Ervin elbeszélő művészetében*. 2008 In uő: *A hétfejű szeretet – Hagyomány és újítás Lázár Ervin elbeszélő művészetében*. Budapest, 2008, Kiss József Kiadó.
 - 2 Bálint Péter (szerk.): *Közelítések a meséhez*. Debrecen, 2003, Didakt Kiadó; Bálint Péter-Bódis Zoltán (szerk.): *Válogatott a gyermeklírára*. Debrecen, 2006, Didakt Kiadó; *Gyermekkönyvek vonzásában – esszék, tanulmányok*. Szerkesztette: Gombos Péter, Lipóczi Sarolta, Pompor Zoltán. Budapest, 2011, Pont Kiadó; *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*. Szerk.: Hansági Agnes, Hermann Zoltán, Mészáros Márton, Szekeres Nikoletta. Budapest, 2017, Fiatal Írók Szövetsége; „...Kézifékes fordulást is tud”. *Tanulmányok a legújabb magyar gyerekirodalomról*. Szerk.: Hansági Agnes, Hermann Zoltán, Mészáros Márton, Szekeres Nikoletta. Budapest, 2018, Tempevölgy könyvek 29.; *Medialitás és gyermekirodalom*. Szerk.: Hermann Zoltán, Lovász Andrea, Mészáros Márton, Pataki Viktor, Vincze Ferenc. Budapest, 2020, L'Harmattan Kiadó.
 - 3 Boldizsár Ildikó: *Meseapoétika*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó; Kiss Judit: *Bevezetés a gyermekirodalomba*. Kolozsvár, 1999, Erdélyi Tankönyvtanács; Komáromi Gabriella (szerk.): *Gyermekirodalom*. Budapest, 1999, Helikon Kiadó; Tarbay Ede: *Gyermekirodalomra vezető kalauz*. Budapest, 1999, Szent István Társulat; Végh Balázs Béla: *A gyermekirodalom változatai*. Kolozsvár, 2007, Komp-Press Kiadó.

„felnőtt verset”, ráadásul nemcsak időnként jelentkezett gyermekversekkel, mesékkel, hanem 1957-től, nem sokkal költői indulását követően több mint öt évtizeden keresztül folyamatosan, a felnőttversekkel párhuzamosan írta a gyermekeknek szánt műveit. Ezek a versek, mesék valósággal párbeszédet folytatnak egymással, szintézist alkotnak, ezért megkerülhetetlenül fontos alaposan szemügyre venni, hogy például egy adott „felnőttvers” keletkezési időszakában miket írt a gyermekeknek.

Gyermeklíráját tanulmányozva abból kell kiindulnunk, hogy – mivel ez a szövegcsoporthoz mind irodalmunk egészének, mind pedig a szerző életművének szerves, elidegeníthetetlen része – közvetve vagy közvetlenül az irodalom általános fejlődése, az irányzatok és a poétikai változások dinamikája ezt a korpuszt is alakította, ezért feltehetően a gyermekversekben is megtaláljuk mindazokat a jellemzőket, amelyeket a költő értelmezői az életmű egészében már kimutattak.

A költő egy sárospataki író-olvasó találkozón sajátos metaforával élve határozta meg a gyermekirodalmat: egy szövőszékhez hasonlította, amelyen a felnőtt és a gyermek számára is ugyanúgy szőnek ruhát, csak éppen más szabással, formában, más színben. Az irodalom szövőszékén csak jó és rossz irodalom lehet „szőni”⁴. A versről pedig (szerkesztőtársaival együtt⁵) azt vallotta, hogy nincs külön gyerek- és felnőttvers. Csak jó és rossz vers van. A verset lábbelihez hasonlítja⁶, melyből az édesanya – arra számítva, hogy majd belenő a gyermek, egy-két számmal nagyobbat és jó minőségűt vásárol.

Bognár Tas hasonló elveket vallva határozza meg a gyermekvers fogalmát: „Esztétikai szempontból nem tudunk határt húzni gyermekvers és vers között. Minden jó, gyermekeknek írt vers vers, de nem minden vers való gyermekeknek is. Itt a gyakorlati, a pedagógiai és pszichológiai szempontok döntenek.”⁷

Weöres Sándor szerint: „Minden vers utólag gyermekverssé nyilvánítható, ami nem elvont, nem komplikált, dallamos, ritmikus, a hangzásával, a dinamikájával hat. Ami csak egyszerű életdarabkát

4 Komáromy Sándor: *Költők és művek a XX. század magyar gyermeklírájából*, Budapest, 1998, Eötvös József Könyvkiadó, 14. p.

5 Varga Melinda: „A magyar költészettel együtt szokott járni az erkölcs”. Beszélgetés Kányádi Sándorral. In *Irodalmi Jelen*, 2012. január, 66. p.

6 Varga Melinda: i. m. 66. p.

7 Bognár Tas: *A magyar gyermekvers*. Budapest, 2001, Nemzeti Tankönyvkiadó, 11. p.

tartalmaz.”⁸ Beney Zsuzsa így értelmezi a gyermekvers fogalmát: „Az igazi gyermekverset egy újra feltámasztott gyermek írja, a felnőtt tudásával, de gyermeki világlátással.”⁹

Az említett idézetek, a gyermekversről alkotott nézetek alapján arra lehet következtetni, hogy minden olyan vers, amelyet Kányádi gyermekeknek címzett, vagy gyermekek által befogadhatónak tekinthető, gyermekversnek nyilvánítható. Nem lehet azonban skatulyákat készíteni, mert azt is figyelembe kell vennünk, hogy a gyermekek nem egyforma ütemben fejlődnek. Előfordulnak olyan versek, melyek egyik gyermek számára befogadhatók, sőt, élvezhetők, a vele egyidős társa pedig csak később „nő bele” az adott versekbe. Megeshet (megesik), hogy a hétéves kisiskolás a gyermekkönyvekben nem publikált, tehát nem gyermekolvasókra számító, *A kökösi hídon* című versét, az *Arany János kalapját*, vagy akár a *Fától fáig* című létfilozófiai költeményét átszellemült arccal szavalja, míg osztálytársa számára a *Három székláb* és *Az elveszett követ* megzenésített változata az érthető és befogadható vers. Ugyanakkor nagyon sok „kortalan” népszerűségű verse van, mint például a *Nyergestető* vagy a *Hallgat az erdő*, melyek mind a gyerekek, mind a felnőttek által szívesen olvasott művek. Tehát nagyon sok érv szól amellett, hogy pontos határt húzni gyermekversei és versei között lehetetlen.

A gyermekirodalmi művek általában a tízéves kor alatti korosztályt szólítják meg. A hazai gyermekirodalomról való gondolkodás vitathatatlan klasszikusa, Komáromi Gabriella *Gyermekirodalom* című munkájának bevezetőjében¹⁰ – elsősorban fejlődéslélektani szempontok alapján – különbséget tesz gyermek- és ifjúsági irodalom között, arra hivatkozva, hogy más-más jellemzőik vannak, mivel más a gyerek is tízéves kora előtt és után. A gyerek és a kamasz elváráshorizontja mást preferál. Ennek alapján Kányádi összes, gyermekkönyvekben és a *Napsugárban* megjelent versét gyermekversnek tekinthetjük, mert címezettjeik gyermekek, és megfelelnek a gyermekvers kritériumainak. Nem tekinthetünk el attól, hogy gyermekversei a kamaszok, felnőttek részéről is befogadhatóak, így igazolva a költő ars poeticáját, mely

8 Weöres Sándor: A magyar gyermekvers. In *Élet és Irodalom*, 1973/4. 17. p.

9 Beney Zsuzsa: Erzelem, játék, mágia. In *Jelenkor*, 1980/1. 61.

10 Komáromy Gabriella: Mi a gyermekirodalom? In *Gyermekirodalom*. Szerk.: Komáromi Gabriella, Budapest, 1999, Helikon Kiadó, 7–14. p.

szerint nincs külön gyerekvers és felnőttvers, csak vers van. A felnőtt befogadóban a gyerekvers egyszerűen verssé válik, a gyermek számára eleve „csak” vers volt. Tehát tulajdonképpen korhatártól függetlenül az olvasó számára a vers vers, csak az irodalomkritikusok, az életmű értelmezői számára válik szükségessé valamelyest különválasztani a gyermekek számára (is) írottakat a többitől.

A Kányádi-recepció legautentikusabb képviselői (Láng Gusztáv, Kántor Lajos, Cs. Gyimesi Éva, Pomogáts Béla, Görömbei András, Kődböcz Gábor és Pécsi Györgyi) szerint a népitől a modernig vezető illyési út erdélyi reprezentánsát tisztelhetjük a költőben. Márkus Béla óriási-nak tartja azt az utat, amit a költő bejárt „a hagyományostól a modernig, a daloktól a szövegekig.”¹¹ Költői szemléletének alakulása, formateremtése, világlátása gyermeklírájára is hatott, hiszen Kányádi gyakran szinte egyszerre publikált verseket és gyermekverseket.

Kányádi Sándor a második világháború után induló első nemzedék tagjaként kezdi pályáját. A nagygalambfalvi költő verseiben kezdettől fogva meghatározó a szülőföld és a székely paraszti világ idővel mítosszá nőő emléke, a poétikai inspirációk között pedig a Petőfi-líra és a népköltészet hatása. A gyanútlanúság és ifjonti hevület jegyeit mutató költői indulás nem a talentum hiányával, hanem a szocialista kultúrpolitikai modell ideológiacentrikus szemléletével és egyoldalúan érvényesített preferenciáival függ össze. A kor eszmerendszere által deklarált puritanizmussal, a világ megjobbításának, igazságosabbá tételének elveivel egyet tudott érteni, és korának eszménye, a „Lobogónk: Petőfi”, a népiesség, az egyszerűbb versnyelv sem volt idegen a fiatal költőtől. Első verseskötete, a *Virágzik a cseresznyefa* 1955-ben jelent meg. Már első zsengeiből kitűnik (*Kaszám élén, Vargyasi ősz, Dévavára, Máramarosban*), hogy a kor sematikus sablonjai szerint naivitással, a nagy változás forradalmi hitével szemléli a világot. Nem írt azonban sem a pártról, sem a pártvezérekről, sem a békeharcról, hanem leginkább arról írt, ami a szívéhez legközelebb állt, ami a vérében volt: a munkáról, legfőképpen pedig a paraszti munkáról. Többnyire rimes, dallamos, népdalszerű darabokat ír: helyzetképeket, idillikus életképeket, melyek eleven szemléletességükkel ragadnak

11 Márkus Béla: Bot és batyu. Kányádi Sándor: Szürkület. In *Tanulmányok Kányádi Sándorról*. Szerk. Márkus Béla, Debrecen, 2004, Kossuth Egyetemi Kiadó, 153. p.

meg. A *Haldoklik az öreg tanú* című, Petőfi emlékét idéző versének első strófája a székeskeresztúri Petőfi-emlékhelyen egy márványtáblán olvasható: „*Haldoklik az öreg tanú, / Petőfi vén körtefája. / Azt beszélék, ő látta volt / verset írni utoljára.*”

Az 1956-os politikai tapasztalatok, a világnézeti megrendülés után hangváltás történt Kányádi költői nyelvében. Ezt a hangváltást jelezte az 1957-ben megjelent *Sirálytánc* című kötete, melyet a hatalom megjelenése pillanatában bezúzott. Ez a kötet lenne a költő második, valószínűs indulásának könyve. (A benne szereplő versek egy része később a *Harmat a csillagon* kötetben jelenik meg.) Poétikailag megerősödik a mélylélektani rokonság Petőfivel, Arannyal és a népköltéssel, mély morális elkötelezettség, a nagy elődökre való feltekintés (Arany János *kalapja*, A *kökösi hídon*) jellemzi a kötet verseit. Tematikáját alapvetően a tájélmény határozza meg, a helyszín pedig már nem a szocialista város, hanem a szűkebb szülőföld, a gyermekkor falusi közösségének mikrovilága: *A mi utcánk, Bot és furulya, Öreg kút az utca szádán.*

Gyermekvers-költői indulása is 1957-re datálható. A *Napsugár* folyóirat lehetőséget biztosít gyermekversei publikálására. (1960-tól pedig 30 évig nemcsak szerzője, hanem szerkesztője is a lapnak.) Első gyermekversei helyzetképek (*Hullámok hátán, A tenger, A szánkó halála, Bandukol az őszi nap*), a természet elemeinek megszemélyesítése, humor, szemléletesség jellemző rájuk. Az 1961-ben megjelenő, első gyermekvers-kötet, a *Kicsi legény, nagy tarisznya*, majd az azt követő, 1964-es *Fényes nap, nyári nap*, és az 1965-ös *Három bárány* gyermekverseinek nagy részében felfedezhetőek azok a poétikai és tematikai jellemzők, melyek a *Sirálytánc* és a *Harmat a csillagon* kötetben jelen vannak. Népköltészeti ihletésű, tökéletes formakultúrával megírt, rövid verseket tartalmaznak. Elsősorban a mindig megújuló természetet énekli meg, annak minden teremtményét beleértve. A *Kicsi legény, nagy tarisznya* című, a szerző első iskolai élményét elbeszélő hosszabb epikus költeménye a legreprezentatívabban sugallja, hogy a szerző számára a gyermekkori emlékek, azok szimbolikus elemei mind felnőtt, mind gyermekköltészetében megjelennek, és kiemelten fontosak.

Az említett köteteket lapozgatva nem lehet nem észrevenni, hogy míg az első kötetben nem szerepelnek szocializmust dicsőítő költemények, a *Fényes nap, nyári nap* tartalmaz ilyen témájúakat is (*Majális,*

Köszöntő, Játsozodjunk országépítést, Téglaadogató). Mivel ekkorra már régóta nem értett egyet a kor eszmerendszerével, feltételezhető, hogy megkövetelték tőle azt a néhány sematikus költeményt, egyébként nem jelenhettek volna meg az igencsak jelentős számban megírt, és tartalmukban, formájukban kiváló gyerekversek. Sőt, elképzelhető, hogy ez volt az ára annak, hogy az ezzel egy időben megjelenő *Harmat a csillagon*, költészete igazi indulását jelentő, mérföldkőnek számító kötete nyilvánosságához jusson.

A hatvanas évek második felében megjelenő *Kikapcsolódás* (1966), a *Függőleges lovak* (1968) és a *Fától fáig* (1970) kötetek jelentős lírai modernizmusról tanúskodnak. Kányádi ekkor integrálja költészetébe a különböző modernista irányzatok eredményeit: lírája tagoltabb, többszólamú lesz. Előtérbe kerülnek a modern szövegalkotó eljárások, a szabadvers-technikák, a versek szövetébe intertextuális utalásokat, vendégszövegeket épít be. Mindezt azonban úgy viszi véghez, hogy az átalakulásban is megmarad a hagyományok éltető ereje. Láng Gusztáv 1970-ben írt kritikájában „szintézisteremtő költészetnek”¹² nevezi a Kányádiét, melyben fiatalkori erős kötöttségét a népi életformához s az ahhoz közel álló irodalmi hagyományokhoz ötvözi a modern formakezelés és az intellektuális tudatosság feszültségeivel. Katona Ádám intellektuális költőnek tartja Kányádiét, „aki nagy biztonsággal használ klasszikus és modern versformákat”¹³. Létérzékelése disszonánsabb, világlátása összetettebb lesz. Személyes sorsát egyetemessé tágitja a *Regében*. A csodaszarvas-mondát idéző, példázatnak tekinthető poémában megszűnik a személyes jelleg, és az általános válik uralkodóvá.

Jellegzetes tájverseinek első nagy szintézise a *Fától fáig* című lét- és sorsösszegző poéma. A vers a költő gyerekkorának egy nyomasztó epizódját villantja fel, amikor az erdőben elbóklászó lovak keresésére indult, és miközben beesteledett, félelmében hol sírt, hol meg énekelt: „Loptam magam fától fáig.” „Nem hallottam, majd újra mintha hallottam volna a csengettyűt.”¹⁴ – írja a *Kenyérmadár* című, gyerekeknek írt történetben örökítve meg a gyermekkori élményt. A történet az 1972-es kiadású, *A bánatos királylány kútja* című, verseket, meséket,

12 Láng Gusztáv: Kányádi Sándor. In *Utunk*, 1970/15., 5. p.

13 Katona Ádám: Az egyszerűség költője. In *Igazság*, 1967. jan. 25. 20. p.

14 Kányádi Sándor: *A bánatos királylány kútja*. Bukarest, 1972, Kriterion Könyvkiadó, 65–66. p.

történeteket tartalmazó könyvben látta meg a napvilágot, két évvel a *Fától fáig* megjelenése után. A vers közérthető váza hozzásegíti a gyermeket, hogy később ezen a történeten keresztül be tudjon kapcsolódni a létmegértés elvontabb szférájába.

A *Fától fáig* mitizálódott motívuma, a ló megjelenik a kötet gyermekverseiben is: a *Jó két ló szolgálja* gyermekkori „hű társainak” állít emléket. A költeményben négyszer szereplő, de más Kányádi-versekben is gyakran előforduló farkas-motívum a *Hallgat az erdő* című gyermekversben lesz a szarvast rettegésben tartó, léthelyzetét veszélyeztető forrás. Az elvesztett, elsíratott lovak emlékének tisztelete ott rejlik a *Hogyha lovam volna* című, vidámabb, pozitívabb hangvételű költeményben is, ahol már a közösségi identitás szimbólumaként jelenik meg Kányádi magánmitológiájának egyik legfontosabb értékjelképe.

Nemzeti elkötelezettsége, közösségi világképének tágalulása költői portrék, hommage-ok írására is ösztönzi, melyekben Bartók Bélának, később Kodálynak, Illyés Gyulának, Weöres Sándornak, Tamási Áronnak, Kós Károlynak, Szilágyi Domokosnak állít emléket. Ezzel egy időben a példaadó ösöknék állít emléket, a közösségi identitást plántálja a gyermekolvasókba is a *Nyergestető* című versében.

Ha párhuzamosan olvassuk a hatvanas évek végén-hetvenes évek elején írt verseit és gyermekköltészeti alkotásait, nemcsak a közös motívumokra és a tematikai hasonlóságra figyelhetünk fel. Formabontás ugyan az utóbbiakban nem történt, viszont – a *Nyergestető*vel egy időben – gyermekversei között is megjelennek a hosszabb terjedelmű, verses elbeszélések, verses mesék (*Tavaszi tarisznya*, *Csukástó*, *Kakas-szótól pacsirtáig*, *Jámbor medve*, *Mátyás-napi vásár*), bizonyítva a költő kiváló epikusi tehetségét, másrészt kitágul a világképe a gyermekirodalmi műveiben is, és néha a téma hosszabb, nagyobb terjedelmű verset követel meg. A felnőttek életét erőteljesen átszövő dilemmák néhol átszivárogtak a gyermekek világába is. A *Hallgat az erdő* című versében a szarvas és a farkas küzdelme a kisebbségi létformából fakadó üldöztetés és küzdelem allegóriájaként (is) értelmezhető. A helyszín, akárcsak a *Fától fáig* című poémában, a csöndes erdő, melyben „fától fáig lopja magát a gyermek”, és „Meg-megtorpan futásra készen”, míg a szarvas „Szimatol, szaglász, / cimpája reszket: / ura a két fül / minden kis nesznek.” A félelem, a kiszolgáltatottság megfogalmazása jut érvényre mindkét versben.

Az 1978-ban megjelent *Szürkület* című kötet költői üzenete a szülőföld szeretetének parancsa, a provincialét tudatos vállalása. Modern, korszerű, ugyanakkor a hagyományokban mélyen gyökerező költemények sora bizonyítja a közösség, a szülőföld, az anyanyelv iránti mély elkötelezettségét. „minden más táj csak óceán – ez itt a föld/ a föld nekem” – vallja a *Mikor szülőföldje határát megpillantja* című, Janus Pannoniust idéző versében. A *Noé bárkája felé* című versben arra figyelmeztet, hogy a nyelvi közösségnek a túlélésre kell ügyelnie, és Noéval szemben most a nyelvet kell begyűjteni: „Be kell hordanunk, hajtunk mindent, /A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.”¹⁵ Az *Apáczai*-ban is meggyőződéssel hirdeti: „Egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anya- / nyelv”. Utóbbi a hetvenes-nyolcvanas években az erdélyi iskolások mottójává vált, nemcsak irodalmi rendezvényeken, hanem a mindennapi iskolai életben is. Talán a kötetben *Gyermekrajz* címmel megjelent, később igen népszerű, a gyermekvers-kötetekben *Betemetett a nagy hó* címet viselő tájverse az egyik legékeesebb bizonyítéka annak, hogy verseinek mennyire különböző befogadói szintjei lehetnek. Gyakorlatilag a beszélni tanuló kisgyerektől a százéves aggastyánig mindenki számára érthető, kedves vers; az értelmezés, a jelentéstöbblet lehet eltérő a korosztálytól függően.

A zsánerek, dalok, szabadversek, portrék mellett két nagyszabású, összegző, a montázstechnika lehetőségeit felhasználó verse született, melyekben az erdélyi magyarság létét taglalja, sorslehetőségét kutatja, válaszolja. A *Fekete-piros* színszimbolikája az élet és a halál, a megmaradás és a nemzet elpusztulásának örök esélyeit sugallja. Pomogáts Béla a mű részletes elemzésében¹⁶ a lányok táncának kettős jelképét hangsúlyozza. Nemcsak egy kis népcsoport hányatott történelmi sorsa, pusztulásának szorongató veszélye, hanem a hagyomány, a nemzeti kultúra megtartó ereje, a történelmi folytonosság reménye is kifejezésre jut a mezősegi lányok néma táncát megörökítő versben. A kötet legkiemelkedőbb alkotása a *Halottak napja Bécsben* című hosszúvers. Ködöböcz Gábor szerint: „Ami József Attilánál az *Eszmélet*, Kosztolányinál a *Hajnali részegség*, Nagy Lászlónál a *Menyegző*, Pilinszkynél az

15 Kányádi Sándor: *Szürkület*. Bukarest, 1978, Kriterion Könyvkiadó, 61. p.

16 Pomogáts Béla: Megtartó hagyomány. In *Tanulmányok Kányádi Sándorról*. Szerk.: Márkus Béla, Debrecen, 2004, Kossuth Egyetemi Kiadó, 296–301. p.

Apokrif, az Kányádinál a *Halottak napja Bécsben*.¹⁷ A közel négyszáz soros, hatalmas kompozíció minden tekintetben (nyelvileg, versstruktúra szempontjából, gondolati vonatkozásban) összefoglaló verse Kányádinak. A vers minden szempontból szintézis: a szűkebb nemzeti közösség és az emberiség sorsának, a létezés egzisztenciális és ontikus lehetőségének összegzése, melyben Kányádi költészetének minden nyelvi színe, rétege (mondókák, népköltészet, zsoltár, idill, ima, tájszavak, idegen nyelvi elemek, az érvelő intellektus költői kifejezőeszközei) egymásba szervesül.

A nyelv teremtő lehetőségeinek kiaknázása, tág horizontú létszemlélet, a tradíció és a modernség együttes jelenléte figyelhető meg az 1980-as kiadású *Kenyérmadár*, és az 1982-es *Tavaszi tarisznya* című, meglepően sok új verset tartalmazó, gyermekeknek írt kötetében is. Különleges nyelvi lelemény, posztmodern nyelvi szemlélet jellemzi a *Három székláb*, a *Faragott versike* című verseit, a *Kecske* című epikus versét, de a mondókák (*Kelekótya lapótya*, *Kallózó*, *Birka-irka*, *Róka-mondóka*, *Gágogó*) és még számos verse a nyelvi játék, a sziporkázó nyelvi ötletek tárháza. A *Ha én zápor volnék* népdalos hangulatot árasztó, tradicionális formát őrző verse modern, egyetemes gondolatokat, a másokért való cselekvés óhaját fogalmazza meg. A *Szürkület* kötetben is szereplő *Sóhajítás* pedig egy „sóhajításnyi”, tömör, nyelviségekben, formarendjében és konnotációjában is briliáns költemény. A folklór archaikus rétegeiből merítő költő kozmikus látásmódja és az univerzális lírai részvét ereje ötvöződik ebben a kis, a világboldogítás és az önkitteljesítés igényét bejelentő versben.

A versformát tekintve megfigyelhető az egyenlőtlen szótagszámú verssorok gyakoribb alkalmazása (*Sáska*, *Rigók*), az enjambement megjelenése egy-egy versben (*Deres kakas*, *A patak*, *Fürjek*, *Víg volt*), bizonyítva, hogy a költő lírájának egészére hat a formai újítás igénye is, akárcsak a nyelvközpontú szemlélet, és az egyetemes látásmód.

Az 1986-os kiadású *Madármarasztaló* kötet címadó verse és az *Őszvégi játék* című, különleges nyelvi leleménnyel felépített, feszes ritmusú, rövid szótagokból álló verse, a *Tánc a Deltában* című, könnyed, makulátlan szépségű sorai azt bizonyítják, hogy Kányádi a diktatúra

17 Kődöböcz Gábor: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében*. Debrecen, 2002, Kossuth Egyetemi Kiadó, 19. p.

legsötétebb éveiben, amikor felnőttverseket nem is engedtek publikálni neki, a lehető legtöbbet szeretné nyújtani a gyermekeknek, amit anyanyelven meg lehet formálni. „Kárpótlásul a csillagért / azoknak, kik várva várnak / megtanított jég alatt is / pengetni a citerámat.” (*Ének a forrásról*). A *Küküllő kalendárium* pedig a szülőföldet szimbolizáló, animizált Küküllő folyó ciklikus változásait, a változásban rejlő örök állandóságot fogalmazza meg.

A *Sörény és koponya* című, 1989-ben Debrecenben kiadott kötete egy tragikus, a kisebbségi nyelv és kultúra létveszélyét megszólaltató üzenet, melynek gazdag formakultúrája, nyelvi sokfélesége hozzájárul ahhoz, hogy mai szemmel, a versek megszületésének rettenetes körülményeit figyelmen kívül hagyva, és csak az esztétikai értéküket tekintve is irodalmunk maradandó értékei között tartjuk számon¹⁸. A kötet tragikus versei közé beemelt egy gyermekvers-ciklust is, a *Madáretetőt*. A gyerekvers „elegyítése” az ún. „fölnőttversekkel” egyrészt annak az igazolása, hogy tulajdonképpen nincs különbség gyerekvers és felnőttvers között, másrészt az olvasók generációs folytonosságának biztosít lehetőséget azáltal, hogy egyetlen könyvben találja meg a maga olvasnivalóját a felnőtt is, a gyermek is.¹⁹ Az utóbbi megszokja a könyvet, és fokozatosan megismerkedik a „komoly” versekkel is.

A *Madáretető* tizenöt gyerekverset tartalmaz, a táj, az évszakok, a madarak, és a természet metaforikusan is értelmezhető zordságának, a megújulás reményének játékos darabjai. „Bujdosna, de a gyökerek / konokul visszatartják: / Ha odébbállna, ki terem / jövőre nyárialmát.”²⁰ (*Nyárialmafa*)

A kilencvenes évektől kevés új gyermekverse jelent meg, inkább meséket, verses meséket írt a gyermekeknek, azonban számtalan új válogatás készült, és került kiadásra régi és új verseiből, meséiből. Gyermekverseit rendszerint – külön ciklusba rendezve – besorolta a később megjelent, felnőtteknek szánt versesköteteibe is. A *Valaki jár a fák hegyén* (1997) című kötet egyberostált versei között gyermekverseinek leggazdagabb gyűjteményét találjuk: *Tavaszi tarisznya – Napsugár versek* cikluscímmel az 1957–1990 között írt költeményeinek

18 Pécsi Györgyi: *Kányádi Sándor*. Budapest, 2019, Kárpát-medencei Tehetség gondozó Nonprofit Kft., 194. p.

19 Pécsi Györgyi: i. m. 217. p.

20 Kányádi Sándor: *Isten háta mögött*. Budapest, 2008, Helikon Könyvkiadó, 97. p.

jelentős részét tartalmazza. Külön ciklusban a *Küküllő kalendárium* is helyet kapott benne. A 2002-es *Felemás őszi versekben* is megtalálható néhány gyermekvers. A 2008-as, szintén egyberostált verseket és műfordításokat tartalmazó *Isten háta mögött* kötetben is három ciklusnyi (*Mi lennék, Tüvé tevő, Küküllő kalendárium*) gyermekvers jelzi a költő költészetpedagógiai kötetkoncepcióját, mely szerint lehetőséget kell biztosítani arra, hogy ugyanabban a kötetben találja meg minden korosztály a számára megfelelő olvasnivalót.

Kányádi Sándor lírájának egészét, költészetének alakulástörténetét, a műveket kronológiai megjelenésük sorrendjében áttekintve, igazoltanak vélem azt a feltevésemet, hogy Kányádi gyermekversei a legtermészetesebb módon, tökéletesen illeszkednek, mintegy belesimulnak költészete egészébe, annak szerves részét alkotva. Mindamellett, hogy a gyermekvers kritériumainak is megfelelnek, megtalálhatóak bennük a Kányádi-líra jellemzői: elsősorban a természetesség, a hagyományos nyelvörzés, az egyetemes emberi erények és értékek dominanciája, de világlátása, sőt, félelmei és társadalombírálata is ott rejlik némely gyermekversében. Azonos motívumok (szarvas, ló, farkas, forrás stb.), toposzok (folyó, tenger, csengő) párhuzamos jelenléte, tematikai hasonlóságok, a létszemlélet egyetemessé tágulása, a versépítkezésben felfedezhető újítások bizonyítják, hogy gyermeklírája együtt alakult, együtt fejlődött lírájának egészével. Az egyszerű, sematikus költeményektől, népköltészeti ihletésű helyzetdaloktól a különleges, posztmodern formakultúrával megírt, egyetemes gondolatokat megszólaltató versekig jutott el a költő a gyermekirodalomban is.

A nagyalambfalvi költő azonos időszakban keletkezett felnőtt- és gyermekverseit párhuzamosan vizsgálva kétségtelenné vált, hogy a gyermekek számára írt versei és a többi költeménye elválaszthatatlan egységet alkotnak, és sem a „felnőttverseket” tartalmazó korpuszt, sem a gyermekverseket tartalmazó részt nem lehetséges kizárólag önmagában, a másik szövegcsoporthoz figyelmen kívül hagyva értelmezni.

*A vének, 2021
(22 x 17 cm, fametszet)*

Kolumbán-Antal József

HOL LEHETETT FEKETIG?

– Egy 12. századi határleírás rekonstrukciója –

1247-ben IV. Béla királyunk diplomát adott az ispotályosoknak, melyben különböző megkötésekkel a lovagrendnek adományozta a Szörényi bánságot.¹ Az oklevél további területek adományozását is kilátásba helyezte – vagy az erdélyi „Feketigben”, vagy valahol máshol, de mindenképpen a Szörénységből könnyen elérhető távolságra.² Az ígélet végül nem valósult meg, sőt az ispotályosok rövid idő múltával Szörénységet is elhagyták. Györffy György az említett „Feketiget” a kelet-erdélyi Feketeügy folyóval azonosította, és azt feltételezte az ispotályosoknak kiállított oklevél alapján, hogy az orbaiszéki székelyek csak a 13. század közepe után telepedtek meg mai lakóhelyükön.³ Jelen sorok írója már jelezte, hogy Györffy feltételezése nem eléggé megalapozott; a megnevezés kapcsán sok más értelmezési lehetőség is kínálkozik.⁴ Ezek egyike azon az 1177-ben keletkezett oklevélen alapul, amelyet III. Béla adott ki az aradi prépostság számára, és amelyben többször is felbukkan a „Feket” szavunk Asszonynépe birtok határleírásában.⁵ A következőkben ezt a 12. századi határleírást kíséreljük meg rekonstruálni.

III. Béla az aradi prépostság kérésére 1177-ben könyv alakú privilégiumot állított ki, ez azonban nem maradt fenn. 1202 körül Imre királyunk hasonló formában átíratta ezt a diplomát, de sajnos ez a változat is elveszett: mára csupán töredékes átírások léteznek belőle, amelyek a 14. és 15. században készültek. A bennünket érdeklő, Asszonynépére vonatkozó és kivonatossan fennmaradt részt 1337-ben

1 Az 1080-as évektől létező johannita lovagrendről, teljes nevén Jeruzsálemi Szent János Katonai és Ispotályosi Rendről van szó.

2 Jakó Zsigmond (szerk.): *Erdélyi Okmánytár I.* Budapest, 1997, Magyar Országos Levéltár. A továbbiakban E. O. 205. regeszta, 191. p.

3 Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II.* Erdélyi Fehérvármegye. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. A továbbiakban Györffy: i. m. 113. p.

4 Kolumbán-Antal József: Székelyföld kialakulásának történelméhez. *Székelyföld*, 2018, 7. szám, 131–132. p.

5 E. O. 14. regeszta, 127. p.

készítette a váci káptalan. A töredékek kritikai vizsgálata után Borsa Iván szerkesztette újra egybe az 1177. évi könyv alakú privilégiumot.⁶ Asszonynépe latin határleírását Borsa nyomán közöljük a mellékletben. A 19. század közepén az aradi káptalan birtokainak összeírása során Balássy Ferenc foglalkozott az említett határleírással, és több falu nevét is azonosította, de mivel nem a rekonstrukció volt a célja, megelégedett a települések felsorolásával.⁷ A későbbiekben a leírás – 1202–1203 évszámmal – román fordításban is megjelent, ebben azonban bizonyos falvak beazonosítása tévesen történt meg.⁸ Valószínűleg nem került sor a helynevek ellenőrzésére, és emiatt fordulhatott elő, hogy az Asszonynépétől távol fekvő Zágor (Zagar) is bekerült a fordításba. Úgy véljük, a román változatban előforduló téves beazonosítások megszakítják és leszűkítik a határleírás nyomvonalát. Végül szót kell ejtenünk arról is, hogy az említett határ részleges rekonstrukciója Györffy György Árpád-kori történeti földrajzának Fehér megyét tárgyaló fejezetéből is kihámozható, ugyanis a szerző a különféle térképek használata mellett az 1177. évi szöveget is felhasználta az egyes települések, erdők, folyók beazonosításához. Eredményeit, amelyre a továbbiakban természetesen magunk is kitérünk, a szakirodalomból ismerhetjük, azonban fontos leszögezni, hogy Györffy szándéka sem a rekonstrukció volt.⁹

Mielőtt továbbmennénk, kell néhány szót ejtenünk az alkalmazott módszerről is. Vizsgálódásunk kiindulópontját természetesen a határleírás latin nyelvű szövege jelentette, amely alapján néhány helynév meglehetősen könnyen beazonosítható. Ilyen például az Asszonynépe (Ascennepe) elnevezés, a Küküllővárhoz tartozó Bodon (villa Cuculiensis castri, que vocatur Bodon), Kisakna (villa de Acna), Magyarlapád (villa Lapad) és Oláhtordos (villa Tordosi de Vyuar) is. A magyar helynevek a latinra való átíráskor torzultak; ez bizony sok esetben beazonosításukat is megnehezítette. Ilyen esetekben az Első¹⁰ és a

6 Borsa Iván: III. Béla 1177. évi könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára. *Levéltári Közlemények*, 1962, 33., 205–218. p.

7 Balássy Ferenc: Nyomozása az aradi káptalan birtokainak. Némi adalékul annak történetéhez. *Magyar Sion*, 1866, IV. évf. 813–817. p.

8 *Documente privind istoria României, seria C, Transilvania (1075–1250)*. Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951. 21. p. (A továbbiakban DIR)

9 Györffy: i. m. 97–129. p.

10 Első Katonai Felmérés, Erdély (1769–1773). (Forrás: www.maps.arcanum.com) A továbbiakban: Kat. 1.

Asszonynépe és környéke

Második Katonai Felmérés¹¹ térképeit használtuk. Az Első Katonai Felmérés során készült térkép korban közelebb áll a vizsgált időszakhoz, és jól áttekinthető – főleg az utak, folyóvizek, tavak esetében. A Második Katonai Felmérés pontosabb: készítői gyakran dombok, erdők, sőt bizonyos esetekben még a források neveit is feltüntették. Nehézséget csak az okoz, hogy mindkét felmérés térképei többnyelvű-

11 Második Katonai Felmérés, Erdély (1853–1858, 1869–1870). (Forrás: www.maps.arcanum.com) A továbbiakban: Kat. 2.

ek: a magyar helynevek mellett egyrészt nagy számban szerepelnek rajtuk román megnevezések is, amelyeket a helyi lakosok közlései alapján jegyeztek le, másrészt pedig az általános elemek németül jelennek meg a térképeken. A határleírás maga folytonos vonalat követ, iránya az óra járásával egyezik; mi is ezt igyekeztünk megragadni. A határ megjelölésére legtöbbször a terep különböző adottságainak – azaz folyóknak, utaknak, vízválasztó gerinceknek – a felhasználásával került sor. Bár előfordul, hogy sok helyen korábban meglévő határjelek szerepelnek a leírásban, szerencsénkre gyakran ezek is valamilyen domborzati elemhez kötődtek.

A határleírás a déli résszel kezdődik, Feketfee fölött, és mindaddig az országotat követi, míg Villa Bodon határával találkozik („In meridionali parte habet metam super Feketfee, deinde protenditur per magnam viam ad Hegesholmír et ibi tenet metam cum villa Cuculiensis castris, que vocatur Bodon”).¹² Feketfee-nek a román fordítás Fugad (Ciuguzal) falut felelteti meg.¹³ Györffy ezzel szemben egy erdő nevének véli a megnevezést.¹⁴ Az előbbiektől eltérően Ortway Tivadar elfogadhatóbb megoldást kínál a kérdésre: úgy véli, Feketfee tulajdonképpen Feketfő, a Feket megnevezés pedig mint víznév szerepel Magyarország régi vízrajzában.¹⁵ Balássy Ferenc is a Feketfő megoldás mellett foglal állást.¹⁶ A víznévből és a -fő (mint kezdet, forrás) utótagból álló összetétel meglehetősen gyakori a magyar helynévadásban, az így képzett név pedig többnyire valamely folyóvíz forrásához közeli települést jelöl (például Aszófő, Körösfő stb.).¹⁷ Az Asszonynépe közelében található nagyobb vízfolyás a Forró (Farau) folyó, mely Sülye pataka, más szakaszán pedig Somogyi patak néven is szerepel. Feketfő tehát valószínűleg a Forró felső szakaszán fekvő falvak valamelyikének elődje lehetett, azonban nem tudjuk, hogy a megnevezés falu- vagy dűlőnév volt-e, a források ugyanis ezt nem tisztázzák. Ha azonban elfogadjuk, hogy település volt, Magyarforró, Magyarsülye és Magyar-

12 Uo.

13 DIR 21. p.

14 Györffy: i. m. 102. p.

15 Ortway Tivadar: *Magyarország régi vízrajza*. Budapest, 1882, MTA Könyvkiadó Hivatala, 10., 304. p.

16 Balássy: i. m. 814. p.

17 Kiss Lajos: *Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára*. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó, 121. p.

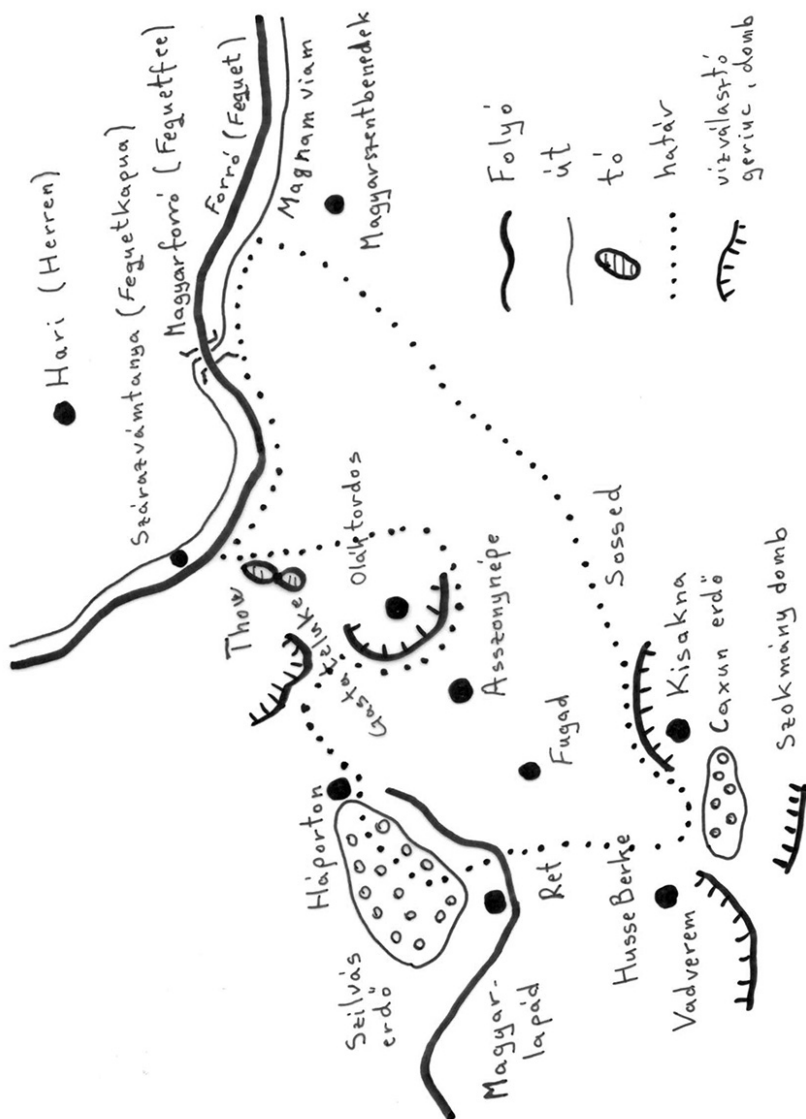
herepe közül leginkább Magyarforróval lehetett azonos. Mint láttuk, Feketfő nevéből a -fő utótag forrásra utal, és hasonlóképpen a Forró név is eredhet a forrás szóból.¹⁸ Forró mellett szól az a tény is, hogy a falu területén több patak, ér folyik a Forróba, három közülük közel egymáshoz – olyannyira, hogy ezeket a folyó forrásának is tekinthették a határleírás készítésekor. Az Első Katonai Felmérés térképén a Forró falu feletti szakasz Süllye patakaként, a település alatti rész pedig Forróként szerepel, a falu tehát utóbb a folyónak is átadta a nevét. Ugyancsak az említett térképen szerepel az a kelet-nyugat irányú jelentős út is, mely a Forró folyó mentén halad „Land Strasse nach Medias” néven, és amelyik Bábahalma közelében metszi Küküllő megye határát.¹⁹ Csánki Dezső *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* című munkájában 1348-as bejegyzéssel szerepel „Magnus mons Hegesholm alias Babaholm. Villa Babahalma”²⁰; az oklevelünkben szereplő Hegesholmir a mai Bábahalma (Bobohalma) elődje lehet. A határleírás kulcsát a „magnam viam ad Hegesholmir” adja. Asszonynépe közelében volt az a Torda és Meggyes között futó fontos út, mely érintette Kocsárdot, Marosnagylaknál ért a révátkelőhöz, és Bábahalmánál találkozott egy Radnótot és Dicsőszentmártont is átszelő másik fontos úttal. A „magnam viam ad Hegesholmir” tehát csak a Forró folyó mentén húzódó út lehetett. Az út Feketfőig a folyó jobb oldalán haladt, a településnél pedig egy hídon át folyó bal oldalára került. Forró falu térképeken látható szerkezete alapján is ez a magyarázat tűnik a legkézenfekvőbbnek; a határleírás tehát a folyó helyett a Feketfő (Forró) fölötti utat jelöli meg, nem pedig a folyót, majd Bodon falu határával folytatódik, mely Küküllővárhoz tartozott. Balássy a Bodon falut Boldogfalyaként azonosítja, a Bódog szó torzulásának gondolva a megnevezést.²¹ Boldogfalva azonban meglehetősen nagy távolságra van Asszonynépétől – egy falunak aligha lehetett ilyen nagy határa –, ráadásul Asszonynépe és Boldogfalva között több települést is találunk. Az a tény, hogy több Bodon nevű falu is létezik, szintén arra utal, hogy a megnevezés mai formája nem feltétlenül névtorzulás eredményeként jött létre. A számításba jöhető települések közül

18 Kiss: i. m. 478. p.

19 Kat. 1.

20 Kiss: i. m. 128. p.

21 Balássy: i. m. 815. p.

Asszonynépe – a határleírás rekonstrukciójának térképi ábrázolása

leginkább Szentbenedekről (Magyarszentbenedek) feltételezhető, hogy azonos lehet az egykori Bodonnal. A térképeken a falu szerkezete merőleges a Forró (Feket) folyóra, ami azt sugallja, hogy határa is merőlegesen húzódhatott, a határleírással egyezően. Elképzelhető, hogy a település utóbb a falu szentjének nevét vehette fel, így kapta végül a Szentbenedek nevet.

A határ a leírás szerint Sossed közelében vagy Sossedig halad, villa de Acna határáig („inde ad Sossed et tenet metas cum villa de Acna”).²² A Sossed név Györffy szerint Sospatakot jelöli.²³ Sajnos a határleírás nem tisztázza, hogy valóban patakról van-e szó – feltételezhető, hogy a 12. században a megnevezés minden egyéb pontosítás nélkül is mindenki számára egyértelmű lehetett –, így viszont az azonosítás sem végezhető el teljes bizonyossággal.

A leírás a következő település határáként villa de Acna-t, a mai Kisaknát jelöli meg, ez azonban nem tartozott Asszonynépe birtokhoz, így a határ meg is kerüli, felmegy a hegyekre, és Caxun erdőnél Suqman falu határával találkozik („inde ascendit per montes ad magnum montem, qui vocatur Acnahege, inde ad nemus quod dicitur Caxun et ibi cum villa Suqman tenet metam,”).²⁴ Kisakna szomszédságában van Acnahege, ami csak Aknahegye lehetett; ez a Második Katonai Felmérés térképén „Calimán” néven szerepel.²⁵ A következő pont Caxun erdő. Kisakna szomszédságában a Második Katonai Felmérésen megjelenik „Dealu Padure” megnevezésű domb, Erdő Dombja: ennek közelében sósforrás („Salzbrunnen”) található, melyről a Kászon (savanyúvíz)²⁶ nevű erdő a nevét kaphatta. Ezután villa Suqman határa következik. Györffy szerint Suqman tulajdonképpen Szokmánd, amit ő Vadverem faluval azonosít.²⁷ Az említett felmérés térképén Szokmány egy olyan domb neve, ami nagyobb távolságra esik Vadveremtől, ráadásul a domb és a település a vízválasztó más-más oldalán helyezkednek el.²⁸ Nagyobb a valószínűsége, hogy Szokmánd falu a hasonló nevű domb szomszédságában volt, mára pedig csak a

22 Borsa: i. m. 216. p.

23 Györffy: i. m. 535. p.

24 Borsa: i. m. 216. p.

25 Kat. 2.

26 Kiss: i. m. 697. p.

27 Györffy: i. m. 121. p.

28 Kat. 2.

neve maradt meg határjelölő pontként az oklevélben. Nem lenne egyedi eset: a térképeken fellelhetők más, hasonló domb-falu párosítások, mint például Magyarsolymos („Monte Solymos”), Magyarbece („Piatra Beczi”), Háporton („Haporton”), vagy a határleírásban Kisakna („Acna-hege”), és ezek minden esetben közel fekszenek egymáshoz. Álláspontjukat alátámasztja egy V. István által 1272-ben kiadott oklevél is, melyben Gyogh-i Pál fia Sámsonnak adományozza Zwkmánd nevű földet, mely már ekkor lakatlan volt.²⁹

Szokmánd határától nyugat irányba a „Husse Berke” nevű művelt földön keresztül ereszkedünk le a völgybe, egészen villa Lapad határáig („inde vertitur ad occidentem, deinde per collem que dicitur Husse Berke, descendit in vallem et tenet metas cum villa Lapad”).³⁰ Sajnos nem megállapítható, mi lehet Husse Berke mai megfelelője, így azt sem tudjuk meghatározni pontosan, hogy a Bece és Vadverem közti dombon vagy pedig a Vadverem és Fugad közti dombon húzódott-e a határ. Villa Lapad esetében egyértelmű, hogy ez a mai Magyarlapádnak (Lapadea Noua) felel meg. Györffy szerint Lapád „Fugaddal közös 1177-i metálisban”³¹, ugyanakkor azonban Fugad nem szerepel a határleírásban.

Innen a Ret nevű helyen keresztül haladunk a folyóig (ez esetleg éppenséggel rét is lehet), majd ezen túl érünk el a Sciluas erdőig („per Ret usque ad fluvium at nemus, quod dicitur Sciluas”).³² A Második Katonai Felmérés térképén Szilvás Erdeje vagy „Padure Silvas” Magyarlapád közelében, a névtelen lapádi patakon túl található.³³ A határleírás szerint a határ Szilvás Erdején át folytatódik, mígnem a Parpurcum nevű helyhez érkezik („et sic per nemus protenditur ad locum, qui Parpurcum vocatur”).³⁴ Parpurcum Györffy szerint is Háportont jelöli.³⁵ A határ nem érinti Mikószilvást, csak Szilvás Erdejének egy részét. Háportontól észak felé, villa Herren határáig, Gastateluke felé haladunk („inde septemtriomen protenditur tenet

29 E. O. 231, regeszta 317.

30 Borsa: i. m. 216. p.

31 Györffy: i. m. 171. p.

32 Uo.

33 Kat. 2.

34 Borsa: i. m. 216. p.

35 Györffy: i. m. 107. p.

metas cum villa Herren, inde ad Gastateluke”).³⁶ Ebben az irányban Háportonhoz a román fordítás szerint is Hari (Heria) falu van a legközelebb.³⁷ Balássy Herren megoldásának Herepét (Magyarherepe) tartja, ez a település azonban távol esik Asszonynépétől – és a határleírás irányába sem esik bele –, így inkább elképzelhető, hogy Hariról van szó, bár Györffy szerint „kevésbé valószínű” ez a változat.³⁸ Hari akkori területe jelentős lehetett, határa átnyúlt a Forró folyón. A határ a település után Gastateluke felé veszi az irányt (Gastateluke esetében nem tudni, hogy falu lehetett-e vagy dűlő). Ezt követően kelet felé fordulunk, és villa Tordosi de Vyuar-ig követjük a határt („inde versus orientem protenditur tenet metas cum villa Tordosi de Vyuar”).³⁹ Asszonynépe szomszédságában van Oláhtordos (Turdas), közöttük vízválasztó helyezkedik el. Tordos határait Asszonynépe területéből hasíthatták ki – ez utóbbi nagyjából körbeveszi a települést – és a megnevezés szerint Újvárhoz csatolhatták. Az Újvárhoz tartozó Tordostól Thow felé indulunk tovább Fequetkopuáig, majd Fequet mentén visszaérkezünk kiindulási pontunkhoz („inde ad Thow, deinde ad Fequetkopua et sic per Fequet vertitur, ad priorem metam revirtur”).⁴⁰ Tordos szomszédságában, a Forró folyó irányában tavak vannak a térképeken: a Thow szó tehát feltehetően ezekre a névtelen tavakra utal.⁴¹ Ez esetben azt is számításba kell vennünk, hogy a 12. században az éghajlat melegebb és nedvesebb volt a mainál, a térképeken megjelölt tavak tehát jó eséllyel egyetlen korábbi nagyobb tó maradékai lehetnek.

Az Első Katonai Felmérés térképén a Forró folyó mellett, a fontosabb utak találkozásánál van feltüntetve „Mauthaus von Forro”, vagyis a Forró vámház.⁴² Valószínűleg ez lehet a magyarázat a Fequetkopua megnevezésre, mely szerint a vámhely Feketkapuja lehetett – ugyanott, ahol ma Szárazvámtyanya (Vama Seaca) település található. II. András királyunk 1215-ben az esztergomi káptalannak vámszedési jogot adományozott; az erre vonatkozó forrásban szerepel a „...bizonyos királyi

36 Borsá: i. m. 216. p.

37 DIR 21. p.

38 Györffy: i. m. 161. p.

39 Borsá: i. m. 216. p.

40 Uo.

41 Kat. 1., Kat. 2.

42 Kat. 1.

vámunkat az érseki Kokat falu kapujánál”⁴³ formula („quoddam tributum nostrum regale in portu villae Kakath Archiepiscopalis”).⁴⁴ A kapu tehát akár vámszedési hely is lehetett. A királyok az adott korban kötelezték a kereskedőket, hogy csak a vámmal rendelkező utakat használják; ezeket nem volt szabad kikerülni. A „magnum viam Hegesholmir” fontosságát tehát Feketkapuja vámhely adta. Másfelől azt is tudnunk kell, hogy az utak és kisebb hidak fenntartására is létesítettek vámhelyeket az Árpád-korban.⁴⁵ Az Anjou-korra változott a vámok megítélése: Nagy Lajos 1351. évi törvényében a „száraz” vámokat (tributta sicca) – vagyis amelyeknél nem volt híd vagy rév – törvénytelennek minősítették.⁴⁶ Feketkapuja ilyen folyamat során alakulhatott át szárazzámmá: ez lehet a magyarázat a mai helynév eredetére.

A határleírás tehát a Forró folyót követi a kiindulási helyig, vagyis a térképen is bezárul a kör. A kérdéses terület fontosabb elemeit a tanulmányhoz tartozó mellékletekben leegyszerűsítve ábrázoltuk. A leírás készítésekor, a 12. században a határ még könnyen követhető volt. Kiindulási pontja egy folyó, a Feket (Forró), ezután pedig egy fontos út – magnum viam – következik. Az ezzel kapcsolatos forrás már meglévő határokat, határjeleket említ, és a leírásban minden esetben kiemelik ezeknél, hogy falvakhoz tartoznak: ilyen például villa Bodon, villa de Acna, villa Suqman, villa Lapad és villa Heren. Az erdők is hasonló módon szerepelnek a szövegben: nemus quod dicitur Caxun, nemus quod dicitur Sciluas. Két dülő nevére is történik említés. Ezek egyike a collem que dicitur Husse Berke, mely helyén talán a későbbi Vadverem, esetleg Magyarbece jöhetett létre. A másik dülő – locum qui Parpurcum vocatur – a későbbi Háporton falu területével azonos, és a két megvizsgált térkép szerint a szomszédságában található domb is a Háporton nevet viseli. Érdekes lehetőséget kínál az értelmezésre Fequetkopua, a mi megoldásunkban Feketkapuja: a 18. században fontos útkereszteződésnél található vámház helyét jelöli, aminek ha-

43 Béli Gábor: Árpád-kori törvényeink. *Jura*, 2000, 1–2, 43. p.

44 Georgii Fejér: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi III. Vol. I.* Budae, 1829, Prodomus. 167. p.

45 Például Szucsán híd vámból tartották fel kisebb patakokat átszelő hidjait Turóc megyében. Vö. Mályusz Elemér: Turóc megye vámhelyei és forgalma a középkorban. *Századok*, 1919-1920

46 Iványi Béla: Bihar és Bars-vármegyék vámhelyei a középkorban, *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1905, 12. kötet. 81. p.

sonló szerepe lehetett a 12. században is. A kapu ilyenformán tehát nem csak átjárót, de vámoló helyet is jelenthetett, ami a határleírás készítésekor is fontos viszonyítási pont lehetett.

Asszonynépe birtok hosszan elnyúlt a Feket (Forró) folyótól délre, és meglehetősen nagy területet ölelt fel: a jelen viszonyok között több falu területét is magába foglalta. A határleírásban nem szerepel Elekes, Csengerpuszta, Magyarbece és Fugad. Valószínű tehát, hogy a felsorolt falvak vagy nem léteztek a tárgyalt időszakban, vagy pedig Asszonynépe birtokához tartoztak. Nem történik említés Mikószilvásról és Ispánlakáról sem, melyek a rekonstruált határ közelében helyezkednek el. Ezekről feltételezhető, hogy vagy Hari birtokához tartoztak, vagy csak később jöttek létre.

A határleírás fontos eleme a Feket (Forró) folyó: maga a határ is innen indul, a folyó pedig háromszor is szerepel a szövegben. A feket szó ugyan rokon a fekete szavunkkal, de közelebb vagyunk a megoldáshoz, amennyiben a lenyugvás jelentést fogadjuk el. A Czuczor–Fogarasi szótár ugyanakkor a Feket szó fekvés jelentésváltozatát is figyelmünkbe ajánlja.⁴⁷ Az is elképzelhető tehát, hogy Feket ellentéte a kelet szavunknak, hisz a Nap keleten kel, és nyugaton – azaz feketen – nyugszik. A szó mára már kikopott a nyelvből, talán épp a nyugat szavunk szorította ki. Ilyenformán a Feket folyó nevére két megoldás is kínálkozik. Lehetséges, hogy nyugodtan folyt, és őseink éppen ezen jellemzője alapján nevezték el. Másfelől a folyó nyugatnak tart, tehát a vízfolyás iránya is szerepet játszhatott a névadásban. A folyóra tehát mindkét megközelítés érvényes: nyugodtan, csendesen folydogál, ugyanakkor pedig nyugat felé folyik.

Végezetül nézzük meg, mit jelenthet maga a Feketig kifejezés. A Czuczor–Fogarasi szótár az „ig” végződésre a „vég” megoldást adja.⁴⁸ Ilyenformán a Feketig mai nyelven Feketvég lenne. Feltételezhető tehát, hogy a Feket folyó vidékét nevezték Feketvégnak, pontosabban azt a területet, melyet a Feket, Maros és Kisküküllő folyók határolnak. A tatárjárás során a vidék nagy pusztításnak volt kitéve, ez pedig jelentős embervesztéssel járt együtt. Többek között Szok-

47 Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára. II.* Budapest, 1864, Atheneum. 658–659. p.

48 Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára. III.* 33. p.

mánd falu is elnéptelenedhetett. IV. Béla királyunknak jól jött volna az újratelepítésben az ispotályosok segítsége. A helynevek is tanúsítják, hogy a környék lakossága kicserélődött ebben az időszakban. Az első hullámban érkező betelepedők még magyar anyanyelvűek voltak, sok helynév pedig szintén magyar, bár ezek nem szerepelnek Asszonynépe határleírásában. Ezzel szemben a 18. században készült katonai térképen már a román megnevezések vannak többségben. Ekkorra már Feket folyó neve is Forróvá alakult – ebből lett a román Farau.

A határleírás rekonstrukciójának érdeme, hogy – amint láthattuk – a terület földrajzára támaszkodva lehetővé teszi bizonyos 12. századi határelemek beazonosítását. A rekonstrukció során egy, a nyelvünkől mára már kikopott szavunk is előkerült, a Feketig nevű terület elhelyezkedésének meghatározása pedig az orbaiszéki székelyek letelepedése kapcsán is vethet fel új kérdéseket. Végül a fentebbiek a ma már nem létező falu, Szokmánd helyének meghatározásához is segítséget nyújthatnak, így biztosítva lehetőséget egy olyan, a tatárjárás során elpusztult erdélyi település esetleges régészeti feltárásához, ami valószínűleg sok érdekes adalékkal járulhatna hozzá eddigi ismereteinkhez.

MELLÉKLET

„Habet itaque ecclesia beati Martini villas ultra silvas, quarum nomina hec sunt: Ascen nepe insimul habent terram, undique metas: In meridionali parte habet metam super Fequetfee, deinde protenditur per magnam viam ad Hegesholmir et ibi tenet metam cum villa Cuculiensis castri, que vocatur Bodon, inde ad Sossed et tenet metas cum villa de Acna, inde ascendit per montes ad magnam montem, qui vocatur Acnahege, inde ad nemus, quod dicitur Caxun et ibi cum villa Sugman tenet metam, inde vertitur ad occidentem, deinde per collem, que dicitur Husse Berke, descendit in vallem et tenet metas cum villa Lapad per Ret usque ad fluvium et per fluvium ad nemus, quod dicitur Sciluas et sic per nemus protenditur ad locum, qui Parpurcum vocatur, inde versus septemtrimonem protenditur et tenet metas cum villa Heren, inde ad Gastateluke, inde versus orientem protenditur et tenet metas cum villa Tordosi de Vyuar, inde ad Thow, deinde ad Fequetkopua et sic per Fequet vertitur, ad priorem metam revertitur.”⁴⁹

László Attila

AZ ERDÉLYI MAGYAR RÉGÉSZET/RÉGÉSZEK REPREZENTÁCIÓJA A ROMÁN(IAI) TÖRTÉNETÍRÁS ÚJ ENCIKLOPÉDIÁJÁBAN¹

A különböző (általános, tematikus vagy regionális) lexikonok, enciklopédiák sorában külön hely illeti meg azokat a műveket, amelyek számba veszik egy-egy ország vagy nemzet történetíróit, történetírását. Romániai vonatkozásban a rendszerváltás előtti időszak jelentős tudományos eseménye volt a Ștefan Ștefănescu akadémikus gondozásában a bukaresti Tudományos és Enciklopédiai Kiadónál 1978-ban megjelent ilyen jellegű munka, ami magán viselte ugyan a kor bélyegét, ám tárgyilagosságra törekvésével, mértéktartásával mégis sikert aratott mind az értelmiség körében, mind a szélesebb olvasóközönség soraiban.²

- 1 A cikk az *Archaeologia Transylvanica* 2. Konferencia (Marosvásárhely, 2022. május 20–22.) megnyitó ülésén elhangzott előadás bővített, szerkesztett változata.
- 2 *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific Ștefan Ștefănescu. București, 1978, Editura Științifică și Enciclopedică. (A következőkben: *Enciclopedia* 1978). A könyv egy szűk, 17 bukaresti és kolozsvári szakemberből álló szerzői közösség munkájának eredménye, köztük Adolf Armbruster német és Demény Lajos magyar nemzetiségű történésszel. Az enciklopédiát, amelyben helyet kaptak nemcsak a személyiségek, hanem az intézmények, szak- és forráskiadványok is, a pontosságra és kiegyensúlyozottságra törekvés jellemezte. Magától értetődően szerepeltek benne nemcsak a szűkebb értelemben vett román(iai) történészek, hanem azok az erdélyi (partiumi, bánsági) német és magyar tudósok is, akik 1918 előtt éltek és tevékenykedtek. Ideológiai-politikai megfontolásból nem kerül(het)tek be viszont az enciklopédiába sem a besszarábiai (a Moldvai Szocialista Szovjet Köztársaságban élő) történészek, sem a nyugatra szakadt, a kommunista rendszert bíráló román értelmiségiek. Jellemző az is, hogy nem maradhatott ki a kötetből Nicolae Ceaușescu neve, s hogy az ő „történész” tevékenységét bemutató szócikk kétszer akkora, mint Nicolae Iorga munkásságának a méltatása. A kötet gerincét alkotó, a személyiségeket bemutató részben (*Personalități*, 27–354. p.) a tömör szócikkeket négy részre osztották: I. Életrajzi adatok, II. Rövid jellemzés, III. Szelektív bibliográfia, IV. Az illetőre vonatkozó irodalom. Az élő személyekre vonatkozó adatokat kérdőív segítségével gyűjtötték össze, s egy jegyzetben (lásd 21. p.) külön is elnézést kértek az esetleges mulasztásokért, s egyben felszólították az olvasókat, hogy jelezzék, ha valakivel kapcsolatban véleményük szerint téves adatokat vagy helytelen megítélést tapasztalnak. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznának, megemlítjük, hogy az adatgyűjtést 1976 elején záró kötetben 74 magyar tudós, történész (köztük 11 régész) nevét sikerült összeszámolni, a XV. és XVI. században tevékenykedőktől (pl. Oláh Miklós, Heltai Gáspár, Szamosközi István) az 1940-es években született (akkori) fiatalokig.

Három évtized múltán, az időközben önállósult bukaresti Enciklopédiai Kiadó felhívással fordult a Román Akadémia történeti és régészeti intézeteihez, közreműködésüket kérve az említett, Ștefănescu professzor által szerkesztett, a kommunista rendszer művelődési politikájának jegyeit is magán viselő, de ettől eltekintve modellnek tekinthető Historiográfiai Enciklopédia javított és bővített kiadásának megvalósításához. A kolozsvári és iași-i intézetek munkatársai, valamint kisinyovi kollégáik felkarolták a tervet, ám a bukaresti szakemberek nem tanúsítottak különösebb érdeklődést a kezdeményezés iránt. Anyagilag sem az Akadémia, sem a kormány nem támogatta a vállalkozást, ezért az a 2008–2009. évi pénzügyi válság miatt szigorú költségvetési megszorításokra kényszerült, a kiadó pedig *sine die* elhalasztotta a könyv megjelenítését.

A iași-i munkacsoport – mentendő az addig befektetett munkát – 2013–2014-ben megpróbálta feléleszteni a tervet, de ez a kezdeményezés sem járt sikerrel. Végül az Akadémia Történelem- és Régészettudományi Osztálya, illetve személy szerint Victor Spinei akadémikus vette kézbe az ügyet, és az alárendelt intézetek elsőbbségi kutatási tervébe iktatta az enciklopédia megvalósítását. Az előkészítő munkálatokra 2019 végén került sor, a tulajdonképpeni munka a következő év elején kezdődött, és 2021 végére már meg is jelent a méreteiben is monumentális, öt kötetes, A4-es formátumú, összesen 2714 oldalt számláló munka.³

A meglepően rövid idő alatt tető alá hozott mű kivitelezésével kapcsolatban a könyv főszerkesztőitől megtudjuk (I. köt. X. o.), hogy első lépésként az Akadémia vezetősége felkérte az ország fontosabb történelmi profilú kutatóintézeteinek (a bukaresti, kolozsvári és iași-i történeti intézetek, a Nemzeti Totalitarizmuskutató Intézet, a bukaresti Régészeti Intézet és Délkelet-Európai Tanulmányok Intézete, a nagyszebeni Társadalomtudományi Intézet) igazgatóit, hogy járuljanak hozzá a projekt megvalósításához: terjesszék elő az enciklopédiába beveendő reprezentatív szakemberekre vonatkozó javaslatukat, és gondoskodjanak a vonatkozó szócikkek kidolgozásáról. Ezt követően az igazgatók segítségével széles látókörű, tapasztalt kutatók és egyete-

3 Academia Română. Secția de Științe Istorice și Arheologie. *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*. Coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Rusu. Suceava, 2021, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei. (A következőkben: *Enciclopedia* 2021). I. (A–C), 699. p.; II. (D–K), 588. p.; III. (L–N), 443. p.; IV. (O–R), 431. p.; V. (S–Z), 553. p.

mi oktatók részvételével megalakították a jól meghatározott feladatkörrel felruházott regionális koordinátorok csapatát. A területi koordinátorok a fentebb már említett intézetek, valamint a bukaresti Művészettörténeti Intézet és a Iași-i Al. I. Cuza Tudományegyetem munkatársai közül kerültek ki. A 16 nevesített személy között a fővárosi és iași-i szakembereken kívül öt erdélyi történészt találunk, közülük hárman (Ioan Bolovan, Mircea-Gheorghe Abrudan, Remus-Mircea Birt) a kolozsvári „George Barițiu” Történeti Intézet, ketten (Rudolf Gräf, Vasile Ciobanu) a szebeni Társadalomtudományi Kutatóintézet (Institutul de Cercetări Socio-Umane) munkatársai. Értelemszerűen az ő feladatuk lehetett, hogy gondoskodjanak az erdélyi tudósok, szakemberek jelöléséről, életük, munkásságuk méltó bemutatásának biztosításáról. Mint látható, hazai magyar intézményt (amilyen az Erdélyi Múzeum-Egyesület vagy a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Magyar Történeti Intézete lehetett volna) nem kértek fel a közreműködésre, és a területi koordinátorok között sem találunk magyar nemzetiségű, az erdélyi művelődéstörténetben jártas és a jelen állapotokat illetően is tájékozott szakembert, aki segíthetett volna az enciklopédiában méltatandó tudósok névsorának összeállításában és a szócikkek szerkesztésében.⁴

A könyv szerkesztői alapvető feladatuknak tekintették, hogy az enciklopédiában szerepeljen a román(iai) történettudomány minden reprezentatív képviselője.⁵ Akárcsak az 1978-as enciklopédiában, természetesen itt is helyet kaptak az erdélyi, Románia mai területén élt

4 A szerkesztők megjegyzik, hogy a történelem rokon és társtudományainak az enciklopédiába bekerülendő képviselőit illetően több ismert, a művelődés- és művészettörténetben, néprajzban, hadtörténetben, biológiában, földtudományokban jártas szakember segítségét is igénybe vették. Ezek között egyetlen magyar nemzetiségűként megemlítik Simon Zsoltnak, a marosvásárhelyi Társadalomtudományi Kutatóintézet (Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”) munkatársának a nevét is (amit azonban hibásan Zsoltnak írtak, s ami a szerzők jegyzékében, hol mint Simon ZSOLT, hol mint SIMON Zsolt szerepel, lásd I. köt. X., XXII. p.; V. köt. 548. p.).

5 „Conștienți de îndatorirea imprescriptibilă de a include în perimetrul enciclopediei pe toți exponenții reprezentativi ai științei istorice românești...”, lásd X–XI. p. Arra vonatkozóan, hogy ki és milyen kritériumok szerint számít „reprezentatív” szakembernek, nem történik közelebbi utalás. Ezzel kapcsolatban a modellként szolgáló 1978-as enciklopédiára hivatkozva, annak pontossága és kiegyensúlyozottsága mellett a szerkesztők kiemelik, hogy benne a történetírás azon képviselőinek fontosabb adatai kaptak helyet, akik *egy bizonyos színvonalat megúto* tudományos munkássággal rendelkeznek („Enciclopedia din 1978 a fost întocmită cu rigoare și echilibru, cu indicarea lapidară a datelor esențiale despre reprezentanții scrisului istoric cu realizări de un anumit nivel”, lásd IX. p.)

és élő német és magyar nemzetiségű/anyanyelvű tudósok, szakemberek is. Ezen túlmenően – a fentebb említett, a kommunista rendszer idején megjelent kiadvánnyal ellentétben – a szerkesztők elvülhetetlen kötelességüknek tekintették azt is, hogy az enciklopédia magába foglalja az ország mai határain kívül, a környező országokban vagy a világ más tájain élő szakembereket is, különös tekintettel a besszarábiai (az egykori Moldvai Szocialista Szovjet Köztársaságban, illetve az 1991 után létrejött Moldovai Köztársaságban tevékenykedő) történészekre és régészekre.⁶ Az enciklopédiában bemutatott személyeket illetően a tágabb értelemben vett (a régészetet, éremtant, felirattant, oklevéltant, pecséttant, címertant stb. is magába foglaló) történetírás képviselőire összpontosítottak, de nem feledkeztek meg az egykori vagy jelen társadalmak életének rekonstruálásához hozzájáruló tudományterületek (földrajz, geológia, antropológia, demográfia, szociológia, jog-, vallás- és művelődéstörténet, néprajz és folklorisztika stb.) művelőiről sem. Az 1978-as enciklopédia szerkesztési elveit követve a szócikkekét négy részre (I–IV) osztották: életrajzi adatok, rövid jellemzés, bibliográfia, az illetőre vonatkozó irodalom. A bibliográfiai részben külön csoportosították az önálló köteteket (a), a társszerzőként jegyzett könyveket (b), a kötetgondozásokat, fordításokat (c) és a tanulmányokat, cikkeket, közleményeket (d).

A tervezett nagyszámú szócikk megírása nem kevés gondot okozott, s csak külső közreműködők bevonásával lehetett megvalósítani, akiket az egyetemek, múzeumok, levéltárak munkatársai közül toboroztak. A szócikkek megírásában végül is nem kevesebb mint 358 szerző vett részt!⁷ Sajnos, nevük mellett nem tüntették fel munkahelyüket, beosztásukat vagy illetőségüket, így (különösen a kevésbé ismert közremű-

6 Megjegyzendő, hogy a besszarábiai román történészek és régészek mellett bevették az enciklopédiába az orosz és ukrán származású szakembereket is, a bukovinaiak között pedig megtaláljuk a német/osztrák nemzetiségűeket is (lásd pl. Raimund F. Kaindl, 1866–1930, II. kötet, 552–553. p.) és részletes méltatással szerepel a könyvben Berényi Mária (szül. 1959) Magyarországon élő román nemzetiségű történész, nyelvész és író is (lásd I. kötet, 223–224. p.).

7 Névsorukat és az általuk írt szócikkek (életrajzok) jegyzékét megtaláljuk az I. kötet XIX–XXII. és az V. kötet 527–553. oldalain. A szerzők hozzájárulása nemcsak minőségi tekintetben, hanem mennyiségi szempontból is meglehetősen eltérő: ha jól számoltam, Mircea-Gheorghe Abrudan 254, Raluca Tomi 190, Claudiu Petru Porumbăcean és Remus Mircea Birtz 160-160 körüli, Vasile Ciobanu és Nicolae Ursulescu 100-100 fölötti szócikket írt, a többiek nagyrészt 20-nál kevesebbet, de van olyan szerző is, aki csupán 1-2 szócikkal szerepel.

ködök esetében) csak találgathatjuk, hogy milyen alapon bízták rájuk, illetve vállalták a szócikkek megírását.

A 358 szerző között 13 magyar – vagy neve után annak vélhető – munkatársat találunk, akik összesen 205 szócikkkel szerepelnek; közülük tízen írtak magyar nemzetiségű erdélyi történészekről, régészekről is, összesen 107 szócikket.⁸ Az említett 107 szócikken kívül magyar történészekről és régészekről további 171 méltatást találunk, ebből 113 hat történész munkája, a többi 58 szócikk szerzőségén nem kevesebb mint 39 szakember osztozik (1-2, néhány esetben 3 méltatással). Mindent összevetve, az enciklopédiában szereplő 278 erdélyi magyar történész és régész munkásságának méltatását – úgy tűnik, hogy bizonyos területi leosztáson túl, sokszor esetlegesen és előzetes egyeztetés nélkül – 65 különböző képzettségű és felkészültségű szerzőre bízták, akik közül nem mindenkinek sikerült kielégítően megbirkóznia a megítéző feladattal. Bizonyára az előzetes tervezés, egyeztetés hiányának és nem valami prekoncepciónak tulajdonítható az is, hogy – mint látni fogjuk – az eredeti szándéktól eltérően számos, különösen a mai közép- és fiatalabb nemzedékhez tartozó magyar nemzetiségű történész és régész neve kimaradt az enciklopédiából.⁹

Az enciklopédia alapvető vonásainak rövid bemutatása után az alábbiakban írásom címének megfelelően arra szeretnék kitérni, hogy a román(iai), tágabban értelmezett történetírás, történelemkutatás művelőinek szentelt öt vaskos kötetben hogyan tükröződik az erdélyi magyar régiségtudomány múltja és jelene, az itt élt és élő, tevékenykedő magyar régészek, óorkutatók munkássága. Teszem azt annak reményében, hogy akad majd hozzáértő történész kolléga, aki számba veszi a „tulajdonképpen” erdélyi magyar történészek és történetírás reprezentálását is.

A kérdést két szálon – úgy is mondhatnám, mennyiségi és minőségi szempontok szerint – igyekszem nyomon követni: egyrészt azt vizsgál-

8 Névсорukat és számszerű hozzájárulásukat a következőképpen foglalhatjuk össze: Derzi Julia 18/6, Fürtös Róbert 1/0, Gáll Erwin 3/0, Gidó Attila 4/3, Hegedus (Hegedus) Nicoleta 33/27, Kósa Alexandru (Sándor) 50/7, Körtesi Zsuzsa 2/2, Mitu Melinda Ildikó 7/1, Pákucs Maria 21/20, Simon Zsolt 29/29, Tatay Anca Elisabeta 1/0, Truță József Ferenc 7/7, Varga Attila 29/5 (a név utáni első számjegy az egyes szerzők által írt összes szócikket jelzi, a második pedig azokat, amelyek magyar nemzetiségű vagy magyarul is író szakemberekre vonatkoznak).

9 Az eredeti szándék ti. az volt, hogy számba vegyenek minden arra érdemes szakembert.

lom, hogy kik szerepelnek az enciklopédiában, s kik azok, akik valamilyen okból méltánytalanul kimaradtak, másrészt az érdekel, hogy a szócikkek szerzőinek hogyan sikerült bemutatniuk egy-egy régész, régiségkutató életpályáját, munkásságát, a kortársak és az utókor általi fogadtatását. Észrevételeimmel nem az enciklopédiában szereplők ábécésorrendjét követem, hanem időrendben, kisebb-nagyobb korszakok reprezentációját igyekszem áttekinteni.

A modern értelemben vett archeológia a korabeli Magyarországon – így Erdélyben is – a XIX. században, különösen a század második felében bontakozik ki, egyéni és intézményes kezdeményezések nyomán, magán- és közgyűjtemények létrejöttének körülményei között.¹⁰ Ami a korszakolást illeti, esetünkben méltán élhetünk a „hosszú XIX. század” fogalmával, hiszen itt nem a naptári értelemben vett századforduló, hanem az első világháború és az azt követő, az erdélyi tudományos és művelődési életet is alapvetően meghatározó, mélyreható közjogi és intézményi változások jelzik a korszakváltást.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverését követő időszakban fellépő nemzedék képviselői közül *Orbán Balázs* (1829–1890)¹¹ és *Torma Károly* (1829–1897)¹² szerepel az enciklopédiában. *Orbán* nem volt ugyan régész, de nagyszabású, mindmáig hasznos és népszerű munkájában nemcsak az irodalmi meg levéltári adatokra, szóhagyományra támaszkodott, hanem figyelembe vette a régészeti emlékeket,

10 A magyar régészet történetéről még nem rendelkezünk alapos, összefoglaló munkával; a kérdésről röviden, lásd Vékony Gábor, Gaál Attila, Visy Zsolt, Zsidi Paula, Nagy Mihály: Régészeti kutatások Magyarországon. In Visy Zsolt (főszerk.): *Magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest, 2003, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Teleki László Alapítvány, 13–33. p. Az erdélyi, kolozsvári régészeti iskola történetéről, utalásokkal az előzményekre is, lásd Vincze Zoltán: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla korszakban (1899–1919)*. Kolozsvár, 2014, Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 812 p. Lásd még László Attila: Száz év után. Gondolatok Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolájáról (1899–1919). *Szekelyföld*, 2019. 7. sz. 89–122. p.

11 Enciclopedia 2021, IV. kötet, 41–42. p. (Simon Zsolt). A rövid életrajzi összefoglaló után a szócikk szerzője részletesebben ismerteti Orbán Balázs munkáit, munkásságának visszhangját, a rá vonatkozó irodalmat. Ehhez még hozzáfűznénk Beke György alaposan dokumentált írását: Orbán Balázs emlékezete. *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* (a továbbiakban: RMIL), IV. kötet (főszerk. Dávid Gyula), Bukarest–Kolozsvár, 2002, 269–274. p.

12 Enciclopedia 2021, V. kötet, 311. p. (Adrian Onofreiu).

saját terepkutatásainak eredményeit is.¹³ Torma Károly, az egyik első képzett magyar régész, igen fiatalon, Bem mellett, honvédként a szabadságharcban is részt vett. Hosszas bujkálás után 1853-tól vesz részt a közéletben; politikai szerepvállalásai és egyetemi tanársága mellett a római provinciális régészet és limes-kutatás egyik hazai úttörője lett. Dacia tartomány történetének, feliratos emlékeinek jeles kutatója, Theodor Mommsen erdélyi munkatársa volt, de nevéhez fűződik Aquincum romjainak feltárása és az Aquincum-Múzeum megalapítása is. Munkásságának elismeréséül tagja lett az MTA-nak és 1882-ben a Román Akadémia is tiszteletbeli tagjává választotta. Bemutatása azért is említésre méltó, mert Torma Károly neve kimaradt az 1978-ban megjelent enciklopédiából. Nem kapott viszont szócikket apja, *Torma József* (1801–1864), Belső-Szolnok vármegye főjegyzője és pénztárnoka, aki maga is foglalkozott történelemkutatással és régészetel, neki köszönhető, hogy gyermekei már a csicsókeresztúri családi otthonban megismerkedhettek a különböző régészeti leletekkel és elkötelezték magukat az archeológiának.¹⁴ Sajnálatos, hogy nem szerepel a könyv lapjain Torma Károly húga, *Torma Zsófia* (1832–1899), az első magyar női régész, s egyben a világ egyik első archeológus-asszonya sem. Életművének, különösen összehasonlító művelődéstörténeti fejtegetéseinek értékelése már a maga korában is ellentmondásos volt és nem mentes a szubjektív elemektől, de megadatott neki, hogy munkásságának elismeréséül, néhány hónappal a halála előtt, a kolozsvári egyetem díszdoktorává avatták. Torma Zsófia vitathatatlan érdeme a tordosi és más fontos Hunyad megyei régészti lelőhelyek (Nándor-Válya, nándori barlang stb.) felkutatása, leleteinek összegyűjtése és eredeti szempontú művelődéstörténeti értékelése, a hazai és az európai tudományos világgal való megismertetése. Már-már feledésbe merült gyűjteménye és kutatásai, mindenekelőtt a tordosi és más lelőhelyeken előkerült agyagtárgyakon található bekarcolt jelekre, szimbólumokra vonatkozó tanulmányai a tatárlakai agyagtáblák publi-

13 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, I–VI. Pest, 1868–1873 és további kiadások (1981, 1982, 1986, 1991–1992, 2002, 2007). Lásd még Zepezsáner Jenő: *Orbán Balázs kiadatlan fényképei*. Székelyudvarhely, 2000; Lénárt Anna, Dobra Judit, Boér Hunor (szerk.): *Kiegészítések a Székelyföld leírásához*. I–II, Sepsiszentgyörgy, 2002–2006.

14 *Magyar életrajzi lexikon*, II. (L–Z). Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, 1969, Akadémiai.

kálása után kirobbanó, a feltételezett délkelet-európai neolitikus jelrendszer vagy éppen írás közel-keleti eredete, *vs.* önállósága körüli viták során kerültek ismét a régészeti kutatás homlokterébe. Mostani mellőzése azért is különös, mert Torma Zsófia alakjának felelevenítéséhez, munkásságának értékeléséhez az utóbbi időben nemcsak a magyar tudományosság képviselői, hanem román szakemberek is hozzájárultak,¹⁵ s rendhagyó személyisége még költőket is megihletett.¹⁶

Nem került be az itt tárgyalt munkába Torma Károly idősebb kortársa, a szabadságharcban honvédként résztvevő, annak bukása után börtönbüntetéssel súlytott és 1854-ben szabaduló bencés szerzetes, a magyar régészet atyjaként is emlegetett *Rómer Flóris Ferenc* (1815–1889) sem, aki változatos életpályája során a budapesti egyetem régészet-professzora, az MNM régiségtárának őre, az *Archaeologiai Közlemények* és az *Archaeologiai Értesítő* szerkesztője, az 1876-ban megrendezett budapesti VIII. Nemzetközi Antropológiai és Ősrégészeti Kongresszus szervezője, főtítkára volt. 1877-ben nagyváradi kanonokká nevezték ki, és élete utolsó 12 esztendejét Várad és Bihar vármegye művelődési és tudományos életének, régészeti és történelmi emlékei feltárásának, védelmének szentelte. Rendszeres tanulmányutakat, terepbejárásokat végzett a megye különböző vidékein, régészeti ásatáso-

15 A teljesség igénye nélkül, lásd pl. *Torma Zsófia levelesládájából*. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Gyulai Pál. Bukarest, 1972, Kriterion Könyvkiadó; László Attila: Torma Zsófia és régészetünk kezdetei. *A Hét*, 1992, 16. sz. 8. p.; Uő: Un pionnier de la recherche de la civilisation Turdaş-Vinča: Zsófia Torma. *Simpozionul international „Cultura Vinča – rolul și legăturile sale”* (= *Banatica*, 11, Reșița, 1991), 37–51. p.; Makkay János (szerk.): *Holt lóra patkó – tanulmányok Torma Zsófia (1840–1899) emlékezetére* (Makkay János, Tulok Magdolna és Anders Alexandra tanulmányaival, 146–154. p. Torma Zsófia irodalmi munkássága és a rá vonatkozó bibliográfia), Budapest, 1999; Madarassy Enikő: Tanulmány dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, a Tordosi kultúra felfedezőjéről. *Aghegy. Skandináviai magyar irodalmi és művészeti folyóirat*, 2012. 39. sz., 5311–5338. p.; Uo. 40. sz., 5469–5507. p. (5495–5506. p.: hivatkozás Friedrich Klára: *Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában* című írására); Coltofean Laura: Unveiling Zsófia Torma. The Diary of a Woman, an Archaeologist and a Visionary. In Marler, Joan (ed.): *Fifty Years of Tărtăria Excavations. Festschrift in Honor of Gheorghe Lazarovici on the Occasion of His 73rd Birthday*. Sebastopol, 2014. 258–273. p.; Coltofean Laura: Zsófia Torma: A pioneer of prehistoric archaeology in nineteenth-century Transylvania. In Cs. Szabó, V. Rusu-Bolindeț, G. T. Rustoiu, M. Gligor (eds.): *Adalbert Cserni and His Contemporaries. The Pioneers of Alba Iulia and Beyond*. Cluj-Napoca, 2017, Mega Publishing House, 327–354. p., további irodalommal.

16 Láng Orsolya: Föld (Torma Zsófia levele Herrmann Antalnak, Szászváros, 1893). *Korunk*, 2022/4. 3–4. p.

kat kezdeményezett a nagyváradi középkori vár területén. Nevéhez fűződik továbbá egy nagyszabású országos régészeti és ipartörténeti kiállítás szervezése (1878), a Nagyváradi és Bihar Vármegyei Régészeti és Történelmi Egylet és annak Múzeuma újjászervezése (1885) is. Hagyatekának egy részét Nagyváradon őrzik, síremléke is itt található.¹⁷ Az UNESCO által születésének 200. évfordulója alkalmából Rómer Flóris-emlékévként nyilvánított 2015. esztendő folyamán személyiségéről Nagyváradon is megemlékeztek.

Hiányoljuk az enciklopédiából az 1848-as forradalomban tüzértisztként részt vevő, ugyancsak az azt követő időszakban színre lépő, Óbudáról Kolozsvárra származott *Finály Henrik* (1825–1898) klasszika-filológus, az MTA levelező tagja tevékenységének bemutatását is, aki 1859-től az EME titkára, 1863-tól az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának őre, 1874-től az Erdélyi Múzeum szerkesztője volt, a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem alapításakor (1872) pedig a régészetet is magába foglaló Történelem Segédtudományai Tanszék vezetője lett, és volt a BTK dékánja, az egyetem rektora is. Latin szótára számos kiadást ért meg, és ma is haszonnal forgathatók a görög időszámításról, a római naptárról és az ókori súlyokról és mértékekről írott munkái. Noha nem volt gyakorló archeológus, foglalkozott Erdély régészeti emlékeivel is, például *Apulum* (Gyulafehérvár) és *Napoca* (Kolozsvár) római kori leleteivel, a verespataki (*Alburnus Maior*) aranybányákban talált viaszostáblák szövegeivel, és nevéhez fűződik a sok tekintetben máig vitatott, 1889-ben előkerült első apahidai gepida fejedelmi sírlelet („Omharus-kincs”) közlése is.¹⁸ Bekerült viszont az enciklopédiába és viszonylag részletes, szakszerű méltatásban részesült Finály fiatalabb kortársa, az ugyancsak klasszika-filológus és orientalista *Kuún Géza* (1838–1915), az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Hunyad Megyei Történeti és Régészeti Társulat

-
- 17 Sz. Máthé Márta: Rómer Flóris bihari munkássága. (A bihari napló). *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1974, 283–346. p.; Makkay János: Rómer Flóris Ferenc nagyváradi évei. *Archaeologiai Értesítő*, 118. (1991), 101–104. p.; Balla Tünde, Lakatos Attila: „Bihar megye kultúrhivatását férfiasan emeljük...” *Rómer Flóris nagyváradi évei*. Nagyváradi Római Katolikus Püspökség, 2015.
- 18 *Magyar életrajzi lexikon I. (A–K)*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967, Akadémiai, 512. p.; Gaal György: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kolozsvár, 2001, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság; Orbán István: A kolozsvári Finály család. *Művelődés*, 2010. július, 15–16. p.

egyik alapítója, az MTA tagja, aki munkáiban többek között a kunok nyelvével és múltjával, a magyar őstörténet és honfoglalás keleti kútfőivel foglalkozott.¹⁹

Az 1840–50-es években születettek és a világháborút is megélők nemzedékét *Cserni Béla* (1842–1916), *Ortvay Tivadar* (1843–1916), *Téglás Gábor* (1848–1916), *Réthy László* (1851–1914), *Király Pál* (1853–1927) és a német származású, de magyar nyelven egyaránt publikáló *Milleker Bódog/Felix* (1858–1942) képviseli az enciklopédiában; közülük az 1978-as kötetben csak Téglás Gábor szerepelt. A gyulafehérvári múzeumot megalapító, Apulum-kutató *Cserni Bélát*, a római kori latin feliratokat összegyűjtő és kiadó Theodor Mommsen munkatársát, a városi régészet és a műemlék-fotózás erdélyi úttörőjeként tartják számon; munkásságáról az utóbbi időben több alapos méltatás is készült,²⁰ amit az enciklopédia jól adatolt szócikkében is figyelembe vettek.²¹ Alapos, egész oldalas szócikk készült a bánsági születésű *Ortvay* (eredeti nevén Orthmayr) *Tivadar* szerteágazó érdeklődésű történésről, földrajztudósról is, noha 1875 után Pozsonyban és Budapesten tevékenykedett.²² Régészeti tárgyú munkái közül megemlíthetjük a Morava torkolatánál található, az egykori Moesia Superior római tartományhoz tartozó Margum és Contra-Margum (ma: Dubravica, Szerbia) fekvéséről, történetéről, valamint az őskori kőeszközökről, táplálkozásról írt tanulmányait. Téglás Gábor, a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat dévai múzeumának igazgatója, az MTA levelező tagja, aki főképpen Dacia római kori emlékeinek feltárásával és a római kori bányászat kutatásával tűnt ki, féloldalmi méltatásban részesült,²³ a sarmizegetuzai (Várhely) ásataival vele

19 Enciclopedia 2021, II. kötet, 587–588. p. (Derzsi Julia). A szócikk IV. pontjában Sólyom-Fekete Margit írásának címét (Adalékok gróf Kuún Géza *életrajzához*) hibásan fordították román nyelvre (Contribuții la *monografia* lui Géza Kuun – kiemelés tőlem, L. A.). A Kuún Gézának szentelt írások között még megemlíthető Szádeczky Lajos méltatása: Dr. gróf Kuún Géza emlékezete. *Erdélyi Múzeum*. XXII/8. 1905, 401–431. p.

20 Lásd Szabó Csaba: *Béla Cserni and the beginnings of urban archaeology in Alba Iulia*. Cluj-Napoca, 2016, Mega Publishing House; Szabó Csaba: *Reconstructing Béla Cserni's biography*. In Cs. Szabó et al. (Eds.), *Histories of Archaeology in Central-East Europe (1848–1918)*. Proceedings of the International Conference „*Adalbert Cserni and his contemporaries. The pioneers of archaeology in Alba Iulia and beyond*”, Cluj-Napoca, 2017, 23–34. p., további irodalommal.

21 Enciclopedia 2021, I. köt. 686. p. (Gabriela Ioana Rustoiu)

22 Uo. IV. kötet, 48–49. p. (Adrian-Ion Magina)

23 Uo. V. köt. 203. p. (Remus Mircea Birtz)

együttműködő, ugyancsak római korral foglalkozó, Dacia provinciáról monográfiát is író *Király Pál* bemutatásának harmadoldalmi szöveg jutott az enciklopédiában.²⁴ Ennél nagyobb, csaknem egész oldalnyi teret szenteltek az aradi kötődésű, de Budapesten élt *Réthy László* numizmatikus, nyelvész és etnográfus – az MTA levelező tagja – személyének, aki 1882-től az MNM munkatársa, 1901–1914 között pedig az MNM igazgató-őre volt, s aki Löwy Árpád álnéven írt pajzán verseivel is hírnévre tett szert.²⁵ A figyelem talán annak is köszönhető, hogy Réthy több munkájában is foglalkozott román vonatkozású kérdésekkel, köztük a románság eredetével, noha (amit itt nem említenek) elutasította a dákoromán elméletet és Illyricumban kereste a román nyelv és nép kialakulási területét, Kárpát-medencei megjelenésüket pedig a XII. századra tette.²⁶

Némiképp meglepő *Milleker Bódog* szerepeltetése az enciklopédiában²⁷, akit egész tevékenysége a Bánsághoz, az egykori Temes vármegye déli részében, a ma Szerbiához tartozó Vajdaságban fekvő Versec (Vršac) városához és környékéhez kötődik. Nevéhez fűződik a verseci városi múzeum és könyvtár létrehozása. Tagja volt a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulatnak, a Magyar Numizmatikai Társaságnak; németül, magyarul és szerb nyelven (Strečko Mileker néven) számos, ma is számon tartott régészeti és helytörténeti munkát közölt, amiből a fontosabbakat idézi is a bő egyoldalas ismertetés. Milleker életére és munkásságának értékelésére vonatkozóan azonban a szócikk szerzője csak általánosságokra (pl. osztrák életrajzi lexikon) hivatkozik,

24 Uo. II. köt. 560. p. (Remus Mircea Birtz)

25 Uo. IV. köt. 359–360. p. (Adrian Ion Magina – Remus Mircea Birtz). Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy Réthy fontosabb munkáinak felsorolásakor, sajnálatos félreértés következtében doktori értekezésének címét – *Magyar pénzverő ismaeliták és Bessarabia* (Árad, 1880) – tévesen fordították: *Evreii (sic!) monetari maghiari și Basarabia*, aminek az oka a középkori Magyarország mohamedán vallású lakosságát összefoglalóan jelölő *izmaelita* elnevezés és a zsidókra, mint etnikai csoportra vonatkozó, leegyszerűsítő *izraelita* megnevezés összetévesztése lehet.

26 *Anonymus az erdélyi oláhokról*. Budapest. 1880 (hasonmásban: 2019); *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*. Budapest, 1887 (második kiadás: Nagybecskerek, 1890); *A romanismus Illyricumban*, Budapest, 1896 (Értekezések a történeti tudományok köréből); *Daco-Roumains ou Italo-Roumains? Études historiques et philologiques*. Budapest, 1897.

27 Enciclopedia 2021, III. köt. 234–235. p. (Adrian Ion Magina)

az idevágó szakirodalmat nem idézi.²⁸ Nehezen érthető viszont Nagy Géza (1855–1915) mellőzése, aki ugyan élete java részét Magyarországon töltötte – és tudományos tevékenysége is főképpen a Magyar Nemzeti Múzeumhoz kötődik –, de 1881–1889 között a Székely Nemzeti Múzeum őre volt, és fő kutatási területét a magyarságős és korai története, a honfoglalás és ehhez kapcsolódóan a székelyek eredetének kérdése képezte, s akinek úttörő meglátásait László Gyula és Makkay János gondolta tovább.²⁹

A fentebb tárgyalt, az 1840–50-es években született régészek sorából Téglás István (1853–1915), Téglás Gábor öccsének nevét hiányoljuk. Tanítóként, iskolaigazgatóként Erdély több városában tevékenykedett. 1894-ben Torda-Aranyos vármegye tanfelügyelője lett és Tordán telepedett meg; ettől kezdve figyelmét mindenekelőtt a város és környéke, Potaissa római kori emlékeinek szentelte. Kutatóútjai, intenzív terepjárásai eredményeként létrejött gazdag régészeti és néprajzi gyűjteményével lerakta a tordai múzeum alapjait. Kutatásairól, megfigyeléseiről számos beszámolót, tudósítást írt, 1887 és 1915 között csak az *Archaeologiai Értesítő*ben 48 cikke jelent meg.³⁰ Kéziratban maradt, saját rajzaival illusztrált régészeti feljegyzései csak majd’ száz évvel halála után láttak nyomdafestéket.³¹

Az erdélyi régészet „nagykorúvá válása”, a régész-szakemberek intézményes képzése szempontjából meghatározó jelentősége volt a Finály Henrik halálával 1898-ban megüresedett Történelmi Segéd tudomány Tanszéknek Régészeti Tanszékké alakítása az 1872-ben alapított Kolozsvári Tudományegyetemen. Mint ismeretes, a tanszék vezetőjévé – bár az állás betöltésére többen pályáztak, köztük Király Pál és Téglás Gábor is – 1899-ben az MNM kötelékéből kilépő Pósta Bélát nevezték ki, akit méltán tekintünk a kolozsvári régészeti iskola

28 Lásd pl. Kurt Willvonseder: *Felix Millker (1858–1942) und sein literarisches Schaffen*. Salzburg 1953. 21 p.; Cvetanovic, Mart In Milleker Bódog. Bánát polihisztor a történelem nyomában. *Létiünk*, 2013/1. 93–109 p., további irodalommal.

29 Lásd Makkay János: *Siculica hungarica*. Nagy Gézától László Gyuláig. *Acta Siculica*, 2008. 209–240. p.; Boér Hunor: Bozót és tisztás – Nagy Géza és a székely eredetkérdés. *Acta Siculica* 2018–2019. 241–273. p.

30 Lásd Orosz Endre: Téglás István emlékezete. *Erdély*. Honismertető folyóirat. XXIV. 1915. 7–12. sz. 33–49. p.

31 *Téglás István jegyzetei. Régészeti feljegyzések*. Szerk. Bajusz István. Kolozsvár, 2005. Lásd még Bajusz István: *Colecția de antichități a lui Téglás István din Turda*. *Acta Musei Porolissensis* 4., 1980. 367–394. p.

megalapítójának. Pósta Béla (1862–1919) élete és munkássága szűk háromnegyed oldalnyi, az 1978-as enciklopédiához képest némileg bővített és aktualizált bemutatással szerepel az itt tárgyalt munkában,³² de nem emelik ki iskolateremtő szerepét, azt, hogy Kolozsváron tanítványok kinevelése által európai színvonalú régészeti kutatóközpontot sikerült létrehoznia, a régészet különböző ágaira szakosodott, az oktatásban is részt vevő munkatársakkal, ami 1910-től rangos szakfolyóirattal is rendelkezett. (Csak zárójelben: a román historiográfiában és közgondolkodásban a régészeti iskolateremtést a mai Románia területén egyöntetűen Vasile Pârvan nevével és az ő 1908–1927 közötti két évtizedes tevékenységével hozzák kapcsolatba, a kolozsvári régészeti és történelmi iskolát pedig csak az 1919 után, a magyar tudományos intézmények beolvasztásával az I. Ferdinánd Egyetem keretében kialakított *román intézetek* létrejöttétől számítják.³³) A méltatás szerzője a Pósta Bélára vonatkozó irodalomból az 1978-as szócikken kívül csak Ferenczi István 1999-ben közölt megemlékezését idézi³⁴; nem említi Vincze Zoltán idevágó alapvető monográfiáját és egyéb, időközben megjelent munkákat sem,³⁵ noha tud Pósta Bélának a Vincze Zoltán gondozásában 2013-ban megjelent, 1910-ben íródott tanulmányáról.³⁶

A Pósta-tanítványok közül Kovács István, Roska Márton és a náluk jóval fiatalabb Ferenczi Sándor szerepelnek az enciklopédiában, anélkül, hogy utalás történne a közöttük lévő kapcsolatra. *Kovács István* (1880–1955) mindössze negyedoldalnyi, meglehetősen szűkszavú ismertetésben részesült,³⁷ alighanem az 1978-as enciklopédia adatai alapján. A szócikk szerzője szemmel láthatóan nincs tisztában Kovács telep- és temetőásatásai (Apahida, Marosszentanna, Mezőbánd, Marosvásárhely, Marosdécse) módszertani szempontból is úttörő jelentőség-

32 Enciclopedia 2021, IV. köt. 278–279 p. (Remus Mircea Birtz)

33 Lásd pl. Mircea Babeş: Marile etape ale dezvoltării arheologice în România. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*, 32/3. 1981. 319–330. p.; Alexandru Vulpe: Celebrating 170 Years of Archaeology in Romania. *Dacia* NS. XLVIII–XLIX. 2004–2005. 5–6. p.; Alexandru Suceveanu: 170 années d’archéologie en Roumanie. Uo. 11–18. p.

34 Enciclopedia 1978, p. 273. (Demény Lajos); Ferenczi István: Pósta Béla, a múzeumszervező tudós. *Erdélyi Múzeum*, 61/1–2., 1999. 56–63. p.

35 Vincze Zoltán: i. m.; László Attila: i. m. (fentebb, 8. jegyzet), további irodalommal.

36 Pósta Béla: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségárának története*. Sajtó alá rendezte Vincze Zoltán. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 279. Kolozsvár, 2013.

37 Enciclopedia 2021, II. köt. 579. p. (Pákucs Mária)

gével, az erdélyi rézkor, kora és késő vaskor, illetve a népvándorlás korának megismeréséhez való alapvető hozzájárulásával, éremtani kutatásainak fontosságával, nem ismeri a munkásságát méltató – egyébként nem túl gazdag – irodalmat.³⁸ Valamivel több figyelemben, részletesebb, kétharmad oldalnyi ismertetésben részesült *Roska Márton* (1880–1961),³⁹ anélkül, hogy utalás történnék viszonylag hosszú életpályájának impériumváltozások, rendszerváltások közepette végbement, sokszor drámai fordulataira. Említik ugyan néhány fontosabb ásatását, de az ő esetében sem ismerik és értékelik úttörő szerepét olyan szakterületeken, mint pl. az erdélyi paleolitikum tanulmányozása, a bronzkori tellek feltárása vagy a magyar honfoglalás kor kutatása.⁴⁰ Gazdag munkásságának egyéb területeire (pl. a hányatott sorsú Torma Zsófia-gyűjtemény kiadására, az alaposan dokumentált, máig haszonnal forgatott Erdély régészeti repertóriumának megalkotására, az egyetemes és az erdélyi őskort taglaló összefoglaló műveinek megírására) csak válogatott bibliográfiájából következtethetünk. A Roska személyiségére vonatkozó régebbi és újabb irodalomból csak az 1978-as enciklopédiát és Gáll Erwin egyik tanulmányát idézik.⁴¹ Nála is szűkszavúbb, mintegy féloldalas méltatásban részesült a Pósta-iskola második nemzedékéhez tartozó, tragikus sorsú *Ferenczi*

38 Kovács Istvánról újabban, összefoglalóan lásd Dobos Alpár, Gáll Erwin, Körösfői Zsolt: Marosszentannától a Zápolya utcáig. Gondolatok egy Pósta-tanítványról. *Dolgozatok ŰS XII–XIII (XXII–XXIII)*, 2017–2018. Kolozsvár, 2021. 219–235. p., további irodalommal.

39 Enciclopedia 2021, IV. köt., 386–387. p. (Remus Mircea Birtz, Pákucs Mária)

40 Tell (arab domb): a Közel-Kelet sík vidékein a tájból látványosan kiemelkedő, hosszú ideig lakott ős- és ókori települések, városok maradványait rejtő mesterseges domb. A tell, mint településforma, a huzamos egy helyben lakás nyomán, a korábbi, romba dőlt épületek elegyengetett maradványai fölé emelt újabb és újabb építmények romjaiból, az évszázadok (vagy akár évezredek) során egymásra rakódott-rétegződött településmaradványokból alakult ki. A Kárpát-medencében két időszakban, a neolitikumban és a bronzkorban találkozunk több rétegű, tell-típusú településekkel.

41 Enciclopedia 1978, 285. p. (Eugen Comşa); Gáll Erwin: Márton Roska (1880–1961) și cercetarea arheologică a secolelor X–XI. *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 61/3. 2010. 281–306. p. Lásd még Gáll Erwin: Roska Márton és az erdélyi régészet (tegnap és ma). Kritikai megjegyzések az erdélyi örmény-magyar tudós kora középkori tanulmányaihoz. *Dolgozatok ŰS VI–VII (XVI–XVII)*, 2011–2012 (2013). 27–56. p.; M. Lezsák Gabriella: Roska Márton a Kolozsvári egyetem Őrégészeti Tanszéke élén (1940–1945). Tanártársak, tanítványok. *Dolgozatok ŰS XII–XIII (XXII–XXIII)*. 2017–2018, Kolozsvár, 2021. 273–287. p., további irodalommal; lásd alább az 50. jegyzetet is.

Sándor (1894–1945),⁴² aki több éves, első világháborús frontszolgálat után már a kolozsvári román egyetemen fejezte be tanulmányait, és Dimitrie M. Teodorescu oldalán kezdhette újra tudományos pályáját. Nevéhez mindenekelőtt a különböző korú erdélyi várak és erődítések kutatása fűződik, de foglalkozott a kászoni székelyek eredetével és letelepülésével, rovásírásos emlékekkel, numizmatikával, művészettörténettel is. 1943-ban ismét hadba kellett vonulnia, rövidre szabott, de igen eredményes tudományos pályájának szovjet hadifogságban, alig 51 éves korában bekövetkezett halála vetett véget (s nem egyszerűen „a II. világháború idején szerzett betegsége”, amint az a szövegben szerepel). A szűkszavúság azért is meglepő, mert a szócikk szerzője, noha nem ismeri (legalábbis nem idézi) a magyar szakirodalmat, az 1978-as enciklopédia mellett hivatkozik egy, Ferenczi Sándor és István fia régészeti tevékenységének szentelt, 2011-ben megjelent, további bibliográfiai adatokkal szolgáló hosszabb tanulmányra is.⁴³ Ferenczi mellett, a Pósta-iskola második nemzedékének képviselői közül szerepel még a kötetben a művelődéstörténet és néprajz iránt elkötelezett, de régészettel is foglalkozó *Herepei János* (1891–1970), aki 1938 és 1944 között a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója volt.⁴⁴ A szócikk szerint Herepei mint régész ásatásokat végzett Sepsiszentgyörgyön és Málnás község határában, de valójában legfeljebb terepbejárásról, leletmentésről lehet szó. Az viszont Herepei érdeme (és erről nem esik említés), hogy közreműködött a Kolozsvár főterén 1927-ben megbolygatott Árpád-kori temető leleteinek megmentésében, aminek nyomán 1943-ban László Gyula és Méri István további 14 temetkezést tárhatott fel.⁴⁵

42 Enciclopedia 2021, II. köt. 212. p. (Raluca Tomi)

43 Enciclopedia 1978, 142. p. (Demény Lajos); Laura Ardelean, Mihaela Cioca: The Ferenczi Family from Cluj in the Service of Archaeology. Monographical contribution. In A. Faur (Ed.): *The Monograph Research in Central Europe (1990–2010)*. International Conference, Oradea, October 7, 2011. Cluj-Napoca, 2012, 195–212. p. Ferenczi Sándorról lásd még RMIL, I. kötet (Főszerkesztő Balogh Edgár), Bukarest, 1981, 573–574. p.; Ferenczi István: Száz éve született Ferenczi Sándor, a Pósta Béla-féle kolozsvári régészeti iskola egyik elfelejtett, kimagasló alakja. *Specimina Nova*, Pécs, 1994. 221–235. p.

44 Enciclopedia 2021, II. kötet. 418–419. p. (Truță József Ferenc)

45 Lásd Sztáncsuj Sándor József: *Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei*. Cluj-Napoca, 2015, 78. p. (Málnásfürdő); Méri István: *Ásatás a kolozsvári Fő Téren, 1943*. A Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Közleményei, 1986. A következő évtizedekben itt újabb sírok kerültek napvilágra, 2005-ig összesen 30-35 temetkezés. Lásd Gáll Erwin – Gergely Balázs: *Kolozsvár születése. Régészeti adatok a város 10–13. századi történetéhez*. Kolozsvár, 2009, 151., 156. p.

Az ígéretes életpályájuk kibontakozása előtt, az első világháborúban fiatalon életüket áldozó *Létay Balázs* (1888–1914) és *Gulyás József* (1892–1915) mellőzése még megmagyarázható, az azonban kevésbé, hogy Pósta Béla legidősebb tanítványa, *Buday Árpád* (1879–1937), akit a mester elsőként vett maga mellé, sajnálatos módon szintén kimaradt az enciklopédiából. Ez – legalábbis részben – talán azzal is magyarázható, hogy neve a modellnek tekintett 1978-as változatban sem szerepelt. Buday, aki 1900-tól, egyetemi hallgatóként az Érem- és Régiségtár munkatársa volt, 1911-ben pedig habilitált és magántanár lett az egyetemen. Szakterületén (római provinciális régészet, limeskutatás, felirattan) nemzetközi elismerést szerzett. A zaklatások elől 1924-ben elhagyta Kolozsvárt és Magyarországon folytatta munkáját, ahol a Szegedre települt Ferenc József Tudományegyetem Régészettudományi Intézetének vezetője lett. Mellőzése azért is szembetűnő, mert a rendszerváltás után itthon is újra „felfedezhették”, 2000-ben, *post mortem*, Marosludas díszpolgárává avatták, 2017-ben pedig, halálának 80. évfordulója alkalmából nemcsak a Szegedi Egyetemen, a Buday-emlékév keretében, hanem Marosvásárhelyen, a Maros Megyei Múzeumban is megemlékeztek róla.⁴⁶

A saját útját járó, de Pósta Béla kolozsvári iskolájához és tanítványai első nemzedékéhez szoros szálakkal kötődő *László Ferenc* (1873–1925) még a Kovács Istvánénál is kurtább, felületes bemutatásban részesült, ugyanannak a szerzőnek a tollából.⁴⁷ A rövid szövegben is jócskán akad hiba: László nem történelemtudományokból, hanem botanikából szerzett doktorátust, nem 1920 és 1923 között, hanem 1901-től haláláig, 1925-ig volt a Székely Nemzeti Múzeum őre, publikációinak idézése is hiányos és pontatlan. Munkásságáról csak néhány általánosságot olvashatunk, szó sem esik László európai viszonylatban is modern telepfeltárási módszeréről, ásatási koncepciójáról, úttörő, nemzetközi szinten is elismert hozzájárulásáról a kelet-európai Erősd–Cucuteni–Tripolje festett kerámiás rézkori kultúra kutatásához és jobb megismeréséhez, nem is beszélve közéleti vagy meteorológusi tevékenységéről. Az életpályájáról rendelkezésre álló gazdag irodalmat, szakszerű mál-

46 Lásd Gaal György: Buday Árpád – levelei tükrében. *Korunk*, XXIX/3. 2018, 64–73. p.; A Buday-emlékév 2017 konferencia előadásai. In *Dolgozatok ÚS XII–XIII (XXII–XXIII)*. 2017–2018, Kolozsvár, 2021, 11–188. p.

47 Enciclopedia 2021, III. kötet, 10. p. (Pákucs Mária)

tatásokat, lexikonadatokat a szócikk szerzője nem ismeri, egyedül az 1978-as enciklopédiát idézi.⁴⁸ Szerepel az enciklopédiában László Ferenc múzeumőr társa, a történészként számon tartott *Csutak Vilmos* (1878–1936) is,⁴⁹ anélkül, hogy említenék a provinciális római régészet területén (igaz, csak alkalomszerűen, többnyire László Ferencsel karöltve) kifejtett tevékenységét.⁵⁰

A századforduló után és a két világháború között működő, fentebb tárgyalt kutatók sorából *Orosz Endre* (1871–1945) autodidakta helytörténész, régész, barlangkutató, etnográfus, az EKE főtitkára nevét hiányoljuk. Terepkutatásainak eredményeit ismertető írásai az *Archaeologiai Értesítő*ben, az *Erdélyi Múzeumban*, a *Történelmi és Régészeti Értesítő*ben és más rangos kiadványokban jelentek meg; Szolnok-Doboka megye őskori leleteiről összeállított repertóriumát és az azt

48 Enciclopedia 1978, 197. p. (Demény Lajos). László Ferenc életéről, tanári tevékenységéről, természettudósi, néprajzi és régészeti munkásságáról lásd összefoglalóan a László Ferenc: *Táj és tudomány. Válogatott írások* (László Attila gondozásában és előszavával, Bukarest, 1978, Kriterion Könyvkiadó) című kötet első részében közölt tanulmányokat. Lásd továbbá László Attila: V. Gordon Childe és László Ferenc levelezése. *Korunk* 1974. 3. sz. 473–481. p.; B[alog] E[dgár]: László Ferenc. In Dávid Gyula (szerk.), RMIL, III. köt., Bukarest, 1994, 331–332. p.; László Attila: Egy székelyföldi archeológus és az európai őskortudomány. László Ferenc (1873–1925) régészeti kutatásairól. *Székelyföld*, VII. évf. 6. sz. (2003) 87–100. p.; Uő: A XX. század eleji erősi ásátások és a Cucuteni-Tripolje kultúra kutatásának kezdetei. Bevezető sorok László Ferenc, az erősi edények típusai című tanulmányához. *Dolgozatok ÚS*, II (XII), 2007. 5–30. p.; Uő: The young Gordon Childe and Transylvanian archaeology: the archaeological correspondence between Childe and Ferenc László. *European Journal of Archaeology* (Special issue: Vere Gordon Childe – 50 years after), vol. 12. 1–3. 2009. 35–46. p.; Uő: Die Ausgrabungen von Ferenc László in Ariuşd und seine Beziehungen zu Hubert Schmidt. In G. Bodi, B. Govedarica, S. Hansen, A. Rubel, C.-E. Ursu (szerk.): *Die Cucuteni-Kultur und ihre südlichen Nachbarn. Forschungsgeschichte – Kulturbeziehungen – offene Fragen*. Eurasien Abteilung des DAI Berlin, Institutul de Arheologie Iaşi, Verlag Karl A. Romstorfer, Suceava, 2020, 21–40. p., további irodalommal.

49 Enciclopedia 2021, I. köt. 689. p. (Truță József Ferenc). A Csutak Vilmos: *Közösség és művelődés. Válogatott írások* c., Egyed Akos gondozásában megjelent kötetet (Bukarest, Kriterion, 1993) csak Csutak publikációi között említi a szócikk szerzője, anélkül, hogy a IV. pontnál hivatkozná Egyed Akos átfogó bevezető tanulmányára is (*Csutak Vilmos élete és munkássága*, 5–104. p.). Ugyanitt Becsei Pál neve (aki a Megyei Tükör-ben 1968-ban megemlékezett Csutak születésének 90. évfordulójáról), B. Pálként szerepel.

50 Lásd a 45. jegyzetben idézett, László Ferenc: *Táj és tudomány. Válogatott írások* c. kötetet (88–89. p., hivatkozással a komollói, berecki és nagyborosnyói római castrumokban 1909–1911 között végzett kutatásokra).

kiegészítő Pótlékot⁵¹ a mai napig idézik. Több ezer darabból álló, értékes régészeti, néprajzi, ásvány- és őslénytani gyűjteményének egy része még életében a kolozsvári néprajzi múzeumba került, másik, hányatott része csak 2015-ben talált otthonra a Maros Megyei Múzeumban, ahol szakszerű katalógus is készült róla.⁵²

A korszak másik kiemelkedő, az enciklopédiából ugyancsak „kifelejtett” műkedvelő régész személyisége az Érmellék utolsó polihisztora-ként is emlegetett dr. *Andrássy Ernő* (1894–1968). Tanulmányai végeztével édesapja szalacsi rendelőjét vette át, majd 1926-tól Érmihályfalván lett körorvos. Hivatása mellett természetbúvárként (főleg ornitológusként) és régiségkutatóként is elismerést vívott ki magának. Ő fedezte fel a később az Ottomány-kultúrának nevezett bronzkori műveltség első lelőhelyeit (Szalacs, Ottomány, Érmihályfalva), ahol az ő erkölcsi és anyagi támogatásával Roska Márton végezhetett kutatásokat. Az idők során múzeumába mintegy 4500 régészeti és őslénytani leletet, kb. 6000 régi pénzt gyűjtött össze, több mint 4000 kötetes könyvtárat hozott létre, összeállította (de nem publikálhatta) az Érmellék régészeti repertóriumát, kapcsolatban állt a kor számos ismert szakemberével. Az 1956-os forradalmat követő romániai retorzió során 1958 nyarán őt is letartóztatják és koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. 1964-ben szabadult, utána csak orvossegédként dolgozhatott. A rendszerváltás után újjáalakították 1957–58-ban felszámolt múzeumát, Érmihályfalva díszpolgárává választották, parkot neveztek el róla és mellszobrot állítottak neki a város főterén.⁵³

A Pósta-tanítványok és kortársaik nemzedékének hosszú szünet után nyomába lépő, már a XX. században született, Romániában nevelkedett

51 *Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertóriuma*. A Szolnok-Dobokamegyei Irodalmi, Történelmi és Ethnographiai Társulat I. Évkönyve, Ds, 1900, 17–44. p.; *Első Pótlék a „Szolnok-Dobokamegye őskori leleteinek repertóriumához”*. A Szolnok-Dobokamegyei Irodalmi, Történelmi és Ethnographiai Társulat III. Évkönyve, Ds, 1902, 54–62. p.

52 Orosz Endréről lásd B[alogh] E[dgár]: Orosz Endre. RMIL, 4. kötet (főszerk. Dávid Gyula), Bukarest–Kolozsvár, 2002, 287–288. p. és különösen Bereczky Sándor, Horti Emese, Kacsó Károly, Nyulas Dorottya: *Orosz Endre régészeti gyűjteménye. Colecția arheologică a lui Endre Orosz*, Kolozsvár, 2017. (Benne: *Orosz Endre élete és munkássága*, 7–60. p., *Orosz Endre régészeti publikációi*, 61–63. p.).

53 Nánási Zoltán: *Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztora* (Partiumi Füzetek, 24.), Nagyvárad, 2003. Lásd még Némethi János: Az Érmellék ősrégészeti, császárs- és Árpád-kori kutatásának története dr. Roska Márton és dr. Andrássy Ernő barátságának tükrében. Dolgozatok US, VI–VII (XVI–XVII), 2011–2012 (2013), 7–25. p.

és tudományos pályájukat javarészt a második világháború után, a kommunista rendszerben kibontakoztató erdélyi magyar régészeket, ókor-kutatókat négyen képviselik az enciklopédiában: *Székely Zoltán* (1912–2000)⁵⁴, a Sepsiszentgyörgyi, majd Kovászna Megyei Múzeum-má átnevezett Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, *Bodor András* (1915–1999)⁵⁵ és *Ferenczi István Mihály* (1921–2000)⁵⁶ kolozsvári egyetemi oktatók, valamint az utóbbi öccse, *Ferenczi Géza* (1924–2007)⁵⁷ székelyudvarhelyi régész-muzeológus. *Bodor András* és *Ferenczi István* 1-1 oldalas részletesebb ismertetésben részesült, ám oktatói és sokszínű tudományos pályájuk, több száz címet számláló publikációik, a róluk szóló méltatások bemutatása így is hiányos.⁵⁸ *Ferenczi Géza* mintegy féloldalas szócikkébe több hiba is csúszott: nem a BBTE hallgatója volt 1955–1959 között, hanem a Bolyai Tudományegyetemen szerzett diplomát 1954-ben, nem 1987-től, hanem annak előtte, nyugdíjazását megelőzően volt három évig a Székelyudvarhelyi Tudományos (és nem a városi) Könyvtár munkatársa, nem az Árpád-kori Magyarország *nyugati* határainak problémáival foglalkozott, hanem (István bátyjával karöltve) a korai magyar állam keleti (erdélyi) határvédelmi rendszerét kutatta.⁵⁹ A *Székely Zoltán*ról írt alig egyharmad oldalnyi szócikk méltatlanul szűkszavú és jórészt csupán általánosságokat tartalmaz, nem értékeli az őskor és római kor, a népvándorlás kor és a magyar honfoglalás, az Árpád-kori falvak és temetők, a székelység betelepülésének kutatásában – a vidéki körülmények és az ideológiai nyomás ellenére – elért számottevő eredményeit. Székely Zoltán életéről,

54 Enciclopedia 2021, V. kötet. 183. p. (Pákucs Mária)

55 Uo. I. kötet, 275–276. p. (Hegedüs Nicoleta)

56 Uo. II. kötet, 211–212. p. (Lidia Gross, Mircea-Gheorghe Abrudan, Körtesi Zsuzsa)

57 Uo. II. kötet, 211. p. (Körtési Zsuzsa)

58 A róla szóló szócikkben idézett irodalmon kívül Bodor Andrásról lásd még összefoglalóan Szabó Csaba: Bodor András és az erdélyi ókortudomány. *Dolgozatok* ŰS, XII–XIII (XXII–XXIII), 2017–2018. (2021) 193–218. p. A tanulmány a szerző angol nyelvű kötetének (*András Bodor and the history of classical studies in Transylvania in the 20th century*. Oxford, 2020) rövid összefoglalója. Ferenczi Istvánról csak Demény Lajos szócikkét idézik (Enciclopedia 1978, 142. p.); lásd még Ferenczi István. RMIL, I. kötet (Főszerkesztő Balogh Edgár), Bukarest, 1981. 572–573. p.; Vincze Zoltán: Ferenczi István – régésszors Erdélyben. *Erdélyi Múzeum*, 62/3–4., 2000, 325–329. p.; Ferenczi Géza, Hubbes Éva: Dr. Șc et HC Ferenczi István (majdnem teljes) bibliográfiája. A *Csiki Székely Múzeum Évkönyve*, I. 2009, 13–56. p.

59 Ferenczi Gézáról (akire vonatkozóan a szócikk nem említ irodalmat) lásd RMIL, I. kötet (Főszerkesztő Balogh Edgár), Bukarest, 1981, 571–572. p.; Hubbes Éva: Ferenczi Géza élete és műveinek bibliográfiája. *Acta Siculica*, 2007, 761–767. p.

munkásságáról az utóbbi két évtizedben több munka, értékelés is megjelent, de a szócikk szerzőjének ezekről nincs tudomása, csak az 1978-as enciklopédiára hivatkozik.⁶⁰

Hiányoljuk az enciklopédiából Székely és Bodor idősebb kortársa, *László Gyula* (1910–1998), a népvándorlás és a honfoglalás kor kutatása meghatározó egyéniségének nevét. A Brassó megyei Kőhalomban született László az első világháború után családjával Magyarországra költözött ugyan, de élete talán leggyümölcsözőbb évtizedét Kolozsváron töltötte, mint a Szegedről 1940-ben visszatelepített Ferenc József Tudományegyetem, majd 1945 és 1949 között a Bolyai Tudományegyetem tanára, ahol Ferenczi István volt a tanársegédje.⁶¹ László Gyula mellett szerepelhetne a középkori falu- és temetőfeltárás úttörője, sajátos módszereinek kidolgozója, *Méri István* is (1911–1976), aki 1942–1944 között az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa volt. Ezekben az években több régészeti ásatást végzett Kolozsvár környékén és részt vett a város főterén előkerült Árpád-kori sírok feltárásában.⁶²

A fentebb említett régész-nemzedék Székelyföldön tevékenykedő kortársai közül sajnálatosan megfeledkeztek nemcsak a múzeumszervezésben elévülhetetlen érdemeket szerző, főképpen néprajzzal foglalkozó, de a régészeti kutatásokat is támogató, alkalomadtán azokban részt is vállaló *Molnár Istvánról* (1910–1997) és *János Pálról* (1921–2018), hanem *Zrínyi Endre* (1927–1998) marosvásárhelyi archeológus-ról is.

Tanári tevékenysége mellett *Molnár István* a halála után az ő nevét viselő székelykeresztúri múzeum öre, majd igazgatója volt, néprajzosként a hagyományos foglalkozások, népi mesterségek, a népszokások,

60 Enciclopedia 1978, 310. p. (Constantin Preda); lásd továbbá Bader Tibor: Székely Zoltán (1912–2000). *Archaeologiai Értesítő*, 125, 1998–2000. (2002) 127–128. p.; Székely Zsolt, Tárnoki Judit (szerk.): *Székely Zoltán válogatott tanulmányai*, Szolnok, 2003; Székely Zsolt (red.): *Corespondență arheologică*, Brașov, 2006; Zoltán Székely: *Lucrări alese* (red. Zsolt Székely), Sfântu Gheorghe, 2012; Székely Zsolt (szerk.): *Emlékkönyv Székely Zoltán születésének 100. évfordulójára*, Sepsi-szentgyörgy, 2012.; László Attila: Székely Zoltán, a régész. *Acta Siculica*, 2012–2013. [2014] 117–125. p. Székely Zoltán: *Emlékeim. Székely Zoltán önéletrajza és szakmai levelezése* (Székely Zsolt gondozásában), Csíkszereda, 2020.

61 M. Lezsák Gabriella: „A sírok nem némák...” *László Gyula régészeti tevékenysége Erdélyben*. Dolgozatok ŰS XII–XIII (XXII–XXIII). 2017–2018, Kolozsvár, 2021. 237–255. p.

62 Munkásságáról lásd a születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett *Méri István-émlékkonferencia* tanulmányait. In *Communicationes Archaeologicae Hungariae 2010–2013*. Budapest, 2013, 185–299. p., további irodalommal.

népművészet kutatása, tárgyi emlékeinek gyűjtése állt érdeklődésének központjában, de emellett foglalkozott helytörténettel és művelődéstörténettel is. A régészeti és éremtani kutatásba kolozsvári szakemberekkel (Kurt Horedt, Winkler Judit) és főképpen a sepsiszentgyörgyi múzeummal és igazgatójával, Székely Zoltánnal együttműködve kapcsolódott be, akivel számos közös ásatáson vett részt a Kis- és Nagyküllő völgyében (Fiatfalva, Kiskalambfalva, Siménfalva, Székelykeresztúr, Székelyszállás stb.).⁶³

János Pál neve elválaszthatatlan a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum mai arculatának kialakításától, Nagy Imre hagyatékának gondozásától. Néprajzos kutatóként elsősorban a népi kultúra megnyilvánulásai és emlékei foglalkoztatták. A régészettel muzeológusi munkája révén került kapcsolatba; fővárosi szakemberekkel együttműködve több fontos munka társszerzőjeként vált ismertté.⁶⁴

Zrínyi Endre 1956-tól volt a Marosvásárhelyi Megyei Múzeum munkatársa, de már 1949-től közreműködött mint önkéntes, és nyugdíjazása (1989) után is igényt tartottak munkájára, tudására. Számos Maros és Hargita megyei régészeti feltárást vezetett vagy volt az ásatást végző munkaközösség tagja. Rendszeres terepbejárásainak eredményeképpen összeállította Maros megye i. sz. IV–XIII. századi régészeti leleteinek repertóriumát (1976) és közreműködött a megye átfogó régészeti repertóriumának kidolgozásában (1995). Érdeklődése az őskortól (neolitikum, bronz- és kora vaskor) a középkorig terjedt, de tevékenységének java részét a római kor Maros vidéki emlékeinek kutatására áldozta; ezen a területen olyan ismert szakemberekkel működött együtt és publikált közösen, mint Dumitru Protase, Nicolae Gudea és Eugen Chirilă. Egyik alapítója (1965) és szerkesztője volt a

63 Lásd Benkő Elek: *A középkori Keresztúrszék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992, 8. p.; Cs[eke]l P[éter]: Molnár István. RMIL, III. kötet (Főszerk. Dávid Gyula), Bukarest, 1994, 617–618. p.; Székely Zoltán: Dr. Molnár István (1910–1997). *Acta*, 2, Sepsiszentgyörgy, 1997, 9–10. p.

64 Lásd János Pál. RMIL, II. kötet (Főszerk. Balogh Edgár), Bukarest, 1991, 482–483. p.; Lásd még P. Roman, P. János, Cs. Horváth: *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică şnurată în estul Transilvaniei. Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, 24/4. 1973, 559–574. p.; P. Roman, Ann Dodd-Oprîeşcu, P. János: *Beiträge zur Problematik der schnurverzierten Keramik Südosteuropas*. Mainz, 1992.

múzeum tudományos kiadványának, ami V. kötetétől *Marisia* címen jelenik meg.⁶⁵

A fenti rövid névsorhoz még *Palkó Attila* (1922–2012) nevét tehetnénk hozzá, mint aki szerepelhetne az enciklopédiában. Pályája java részében középiskolai történelemtanárként tevékenykedett, de régészeti kutatásokat is folytatott, közreműködve olyan szakemberekkel, mint Kurt Horedt, Nicolae Vlăsa, Gyulai Pál. Nevéhez fűződik a kalotaszegi Magyarléta határában fekvő középkori Léta vára („Géczi vár”) maradványainak kolozsvári diákok régészeti táborozással egybekötött feltárása az 1970–80-as években.⁶⁶

A korszak ismeretében nem meglepő, hogy csak jó évtizednyi „szünet” után lép fel az erdélyi magyar (és magyar kötődésű) régészek következő, az 1934–1943 közötti évtizedben született, pályáját az 1950-es évek végén, az 1960-as évek első felében kezdő nemzedéke, amelynek az enciklopédiában is bemutatott, már fogyatkozó tagjai szétszórta, jórészt erdélyi múzeumokban tevékenykedtek: *Ordentlich Iván* (1934–2001)⁶⁷ Nagyváradon (1975-től Izraelben), *Lakó Éva* (1935–)⁶⁸ Zilahon, *Bader Tibor/Tiberius* (1938–)⁶⁹ Szatmárnémetiben (1987-től Németországban), *Németi János* (1939–2020)⁷⁰ Nagykárolyban, *Kacsó Károly* (1943–)⁷¹ Nagybányán; *László Attila* (1940–)⁷² pedig a Iași-i Egyetemre került. Elmondható, hogy (néhány „részlettől” eltekintve⁷³) bemutatásuk (különösen az utóbbi négyé) talán kortársi mivoltuknak köszönhetően is viszonylag részletes, jól dokumentált,

65 V[incze] Z[o]ltán]: Zrinyi Endre. RMIL, V. kötet (Főszerk. Dávid Gyula), Bukarest–Kolozsvár, 2010. 1292. p.; In Memoriam Andrei Zrinyi – 1927–1998. *Marisia* (Arheologie. Istorie), XXVI, 2000. 391–394. p.: Lista lucrărilor științifice ale lui Zrinyi Andrei.

66 B[alogh] E[dgár]: *Palkó Attila*. RMIL, IV. kötet (főszerk. Dávid Gyula), Bukarest–Kolozsvár, 2002, 371–372. p.

67 Enciclopedia 2021, IV. kötet. 43. p. (Gabriel Moisa)

68 Uo. III. kötet. 2. p. (Marinel V. Pop)

69 Uo. I. kötet. 116–117. p. (Claudiu-Petru Porumbăcean)

70 Uo. III. kötet. 387–388. p. (Claudiu-Petru Porumbăcean)

71 Uo. II. kötet. 551–552. p. (Anton Coșa)

72 Enciclopedia 2021, III. kötet. 8–10. p. (Nicolae Ursulescu)

73 Mind Lakónál, mind Badernél a BBTE-et említik a Bolyai Tudományegyetem helyett. A szerkesztési kommunikáció hiányosságainak tudható be, hogy az enciklopédiában nem jelzik Németi János időközben bekövetkezett elhunytát.

mind a munkásságukat, mind a rájuk vonatkozó irodalmat illetően.⁷⁴ A névsort még ki lehetne és kellene egészíteni Nánási Zoltánnal (1934–2012), Gyulai Pállal (1936–2007), Vincze Zoltánnal (1940–2018), valamint Emődi Jánossal (1941–). Nánási Zoltán tanár, helytörténész, a székelyhídi városi múzeum munkatársa, régészeti kutatásaival az Érmellék őskorára vonatkozó ismereteinket gyarapította, eredményeit a nagyváradi, szatmári, zilahi és kolozsvári múzeumok kiadványaiban, bukaresti szakfolyóiratokban közölte.⁷⁵ Gyulai Pál, a kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeum munkatársaként főképpen középkori régészettel, numizmatikával foglalkozott, szakmegbízottként Palkó Attila mellett részt vett a magyarlétai vár feltárásán⁷⁶, de az ő érdeme Torma Zsófia válogatott leveleinek kiadása is.⁷⁷ Vincze Zoltán nem volt ugyan (mert nem lehetett) gyakorló archeológus, de tudománytörténeti kutatásaival sokat tett az erdélyi régészet múltjának feltárása érdekében; több évtizedes, kitartó munkájának megkoronázása Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolájáról írt nagyszabású monográfiája.⁷⁸ Emődi Jánost a barlangi régészet egyik hazai úttörőjeként és a bihari tájak régészeti és történelmi emlékeinek mentőjeként, kutatójaként tartjuk számon. Intézményes háttér nélkül, saját szorgalmának, kitartásának eredményeként igen gazdag életművet tudhat magáénak; egyedül vagy társ-szerzőkkel írt rendkívül változatos tematikájú munkáiban mindenk-előtt a kőkorszaktól az újkorig terjedő évezredek tárgyi emlékeit kutatta, vizsgálta.⁷⁹

74 A hivatkozott méltatásokon kívül lásd még Bader Tibor, T. Bíró Katalin: Elhunyt Ivan Ordentlich (1934. 11. 18. – 2011. 10. 01). *Archeometriai Műhely* 2012/4. 294–295. p.; Bader Tibor: Ivan Ordentlich tudományos munkássága (Uo., Appendix); Hágó Attila Nándor, Romát Sándor: In memoriam dr. Némethi János (1939–2020). *Nagyvárolyi Anzisz*, 2020. 11. 10.

75 D[ávid] Gy[ula]: Nánási Zoltán. RMIL, IV. kötet (főszerk. Dávid Gyula), Bukarest–Kolozsvár, 2002, 119–120. p.

76 Gyulai Pál. RMIL, II. kötet (főszerk. Balogh Edgár), Bukarest, 1991, 150–151. p.; lásd még a 63. jegyzetet is.

77 Lásd a 13. jegyzetet.

78 Vincze Zoltán: i. m. (fentebb, 8. jegyzet); a könyvről lásd Petruț Dávid (*Acta Musei Napocensis*, 51/I. 2014, 225–228. p.) és László Attila (*Archaeologiai Értesítő*, 143. 2018, 273–282. p.) recenzióját is. Lásd még László Attila: In memoriam Vincze Zoltán (1940–2018). *Dolgozatok ÚS, XII–XIII (XXII–XXIII)*, 2018–2018. (2021) 7–10. p.

79 Lásd: Emődi János tudományos közleményei. In Katócz Zoltán, Emődi András, Lakatos Attila (szerk.): *Kőbe zárt történelem. Tanulmányok Emődi János 80. születésnapjára*. Nagyvárad, 2021, 9–13. p.

Az újabb évtizednyi „szünet” után, az 1950-es években született és a 70-es évek végén, a 80-as évek elején, a rossz emlékü Ceașescu-érában pályára lépő és már fogyatkozni kezdő derékhadat a történelmi körülményekből adódóan nem seregnyi régész, hanem csak néhány magányos katona képviseli. Közülük néhai *Bajusz István* (1954–2021)⁸⁰ kolozsvári egyetemi tanár, az erdélyi magyar régészeket tömörítő Pósta Béla Egyesület elnöke, a római kor jeles kutatója, valamint a bukaresti egyetemen oktató *Lukács Antal* (1954–)⁸¹, a középkori régészet művelője és *Cihó Miron* egyiptológus (1956–)⁸² szerepel az enciklopédiában. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkozhatnánk, megjegyezzük, hogy az immár kortárs régészek – köztük az előbbieken említett magyar szakemberek – méltatásának általában már több figyelmet szenteltek a szócikkek szerzői, mint az elődöknek, ami bizonyára a már fennálló közvetlen ismerettséggel, személyes kapcsolatokkal is magyarázható, s ez az észrevétel érvényes a később pályára lépő, mai közép- és fiatal régésznemzedék tagjainak az enciklopédiában való bemutatására is. Ezért is meglepő, hogy a fentebb tárgyalt generáció képviselői közül méltatlanul kimaradt *Székely Zsolt* (1954–), a BBTE Sepsiszentgyörgyi Tagozatának tanára, aki főképpen a DK erdélyi bronzkor kutatásával és édesapja, Székely Zoltán életművének ápolásával szerzett érdeme-⁸³ket, továbbá a pályáját a Székelykeresztúri Múzeumban kezdő, 1989-től a budapesti Régészeti Intézetben tevékenykedő, de továbbra is főképpen Erdély középkori régészetével, településtörténetével foglalkozó *Benkő Elek* akadémikus (1954–),⁸⁴ valamint a sorainkból nemrég eltávozott, az őskori régészet és a háromszéki műemlékvédelem területén munkálkodó sepsiszentgyörgyi *Bartók Botond* (1952–2019).⁸⁵

Az erdélyi magyar archeológia „feltámadását” – ha szabad ezt a kifejezést használni – a múlt század utolsó három évtizedében született

80 Enciclopedia 2021, I. kötet. 119–120. p. (Hegedüs Nicoleta). Bajusz István 2021. április 28-án hunyt el, amit az enciklopédiában természetesen nem tüntethettek fel. Az Ő emlékének szentelték a *Marisia* c. régészeti kiadvány (Marosvásárhely) 3. 2021. kötetét.

81 Enciclopedia 2021, III. kötet. 69. p. (Marian Coman)

82 Uo. I. kötet. 511–512. p. (Daniela Zaharia)

83 Lásd az 57. jegyzetet. Lásd még [Ianculescu] Cs[illa]: Székely Zsolt. RMIL, V/1. kötet (főszerk. Dávid Gyula), Bukarest–Kolozsvár, 2010. 435. p.

84 Lásd pl. egyik legutóbbi összefoglaló munkáját, Benkő Elek: *A középkori Székelyföld, I–II.*, Budapest, 2012, 863. p.

85 Bartók Botond (1952–2019). Nekrológ. *Acta Siculica*, 2018–2019, 471–472. p.

és tanulmányait már a rendszerváltás utáni szabadabb légkörben folytató fiatal régészek valóságos hadának fellépése jelzi. Az enciklopédia egyik szembetűnő hiányossága, hogy ebből a népes (ásatásokban, publikációkban, kiállítás- és konferencia-szervezésben, oktatásban kimutatható) kiváló eredményeket felmutató generációból mindössze néhányan szerepelnek benne: *Gindele Róbert* (1973–)⁸⁶ és *Szőcs Péter Levente* (1974–)⁸⁷, a szatmári múzeum régészei, *Molnár-Kovács Zsolt* (1976–)⁸⁸ és *Petruț Dávid* (1984–)⁸⁹, a BBTE magyar tagozatának oktatói, a Magyar Történeti Intézet munkatársai, *Gáll Erwin* (1977–)⁹⁰, a bukaresti „Vasile Pârvan” Régészeti Intézet kutatója, *Bereczki Sándor* (1980–)⁹¹ a marosvásárhelyi múzeum tudományos munkatársa, és még megemlíthetnénk itt a fiatalon elhunyt kiváló temesvári őskoros régész, *Szentmiklosi Alexandru* (1971–2019)⁹² és a dévai múzeumban tevékenykedő *Bodó Cristina* (1976–)⁹³ nevét is.

Meg sem kísérelem, hogy bemutassam a méltánytalanul mellőzöttek teljes névsorát, azt pedig még kevésbé, hogy külön-külön értékeljem érdemeiket, hisz idézhetném a Pósta Béla Egyesület szinte teljes levelezőlistáját, vagy a *Dolgozatok* új sorozata eddig megjelent kötetek (I–XIII) munkatársait, de akár válogathatnék (életkor alapján) a Romániai Régészek Jegyzékében szereplő mintegy 70 magyar nemzetiségű régész közül is.⁹⁴ Többségük már tudományos fokozattal (PhD) rendelkezik vagy doktori értekezésének megvédése előtt áll, nevük mögött könyvek, tanulmányok sorakoznak.⁹⁵ Külön kiemelendő, hogy

86 Enciclopedia 2021, II. kötet. 314–315. p. (Claudiu-Petru Porumbăceanu)

87 Uo. V. kötet. 187–188. p. (Claudiu-Petru Porumbăceanu)

88 Uo. III. kötet. 279–280. p. (Hegedüs Nicoleta)

89 Uo. IV. kötet. 169. p. (Hegedüs Nicoleta)

90 Uo. II. kötet. 261–262. p. (Adrian Ioniță)

91 Uo. I. kötet. 222. p. (Simon Zsolt)

92 Uo. V. kötet. 186. p. (Dumitru Tomoni)

93 Uo. I. kötet. 273–274. p. (Daniel I. Iancu)

94 <http://acera.cimec.ro/RegistruArheologicilor>. Ministerul Culturii. Sistemul de Administrare a Cercetărilor Arheologice din România. A jegyzékben 994 régész szerepel (2022. 08. 11.), három kategóriába sorolva: kezdő, specialista, szakértő (debutant, specialist, expert). A magyar nemzetiségűek majdnem 2/3-a az utóbbi két kategóriába tartozik.

95 Hogy ne csak az általánosságoknál maradjunk, az ismertebbek közül – munkahelyük/illetőségük szerint csoportosítva – megemlíteném Alföldi Ágnes, Csók Zsolt, Demjén Andrea, Dobos Alpár, Nagy József Gábor, Urák Malvinka (Kolozsvár, Történelmi Múzeum), Radu Lupescu (Sapientia Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár), Gyurka Orsolya (BBTE, Kolozsvár), Lakatos Attila, Katócz Zoltán (Kőrösvidéki Múzeum, Nagyvárad), Hágó Attila Nándor (Nagykárolyi Múzeum),

a hagyományosnak mondható őskori és római provinciális régészet mellett ennek a generációnak a képviselői már bátran foglalkoz(hat)nak a korábban elhanyagolt, sőt tabunak számító honfoglaláskori és a magyar vonatkozású középkori régészeti emlékek, építészeti örökség kutatásával is.

Bizonyos vagyok benne – már csak azért is, mert jól ismerem a mű fő kezdeményezőjét és gondozóját –, hogy nem „előre megfontolt”, szándékos (mondjuk ki: nemzetiségi alapon történt) kirekesztésről van szó, hanem szervezési-szerkesztési hiányosságról, tájékoztatlanságról. Mint előadásom elején is megjegyeztem, az enciklopédia megtervezésébe, kivitelezésébe nem vontak be magyar intézményeket, tudománytörténetben jártas és a mai kutatói hálózatot is ismerő szakembereket; ennek tulajdonítható, hogy sokan méltatlanul kimaradtak a könyv lapjairól. Azt is láthattuk, hogy a szócikkek összeállításában nem mindig követték az eredetileg kitűzött egységes alapelveket, megírásukat sokszor olyanokra bízta, akik erre alkalmatlannak bizonyultak, ezzel magyarázhatók az életpályák bemutatásában tapasztalható aránytalanságok. Megjegyzendő, hogy ezek az észrevételek nemcsak a magyar kutatókra vonatkozóan, hanem általánosabban is érvényesek.

Az enciklopédia szerkesztői maguk is tudatában vannak a mű hiányosságainak.⁹⁶ Mint írják, a szócikkek összeállításához felhasználták a szakirodalomban és az interneten fellelhető adatokat, élő személyek esetében pedig az érdekelték által személyesen beküldött információkat is. A koordinátorok a szerzők figyelmébe ajánlották ugyan, hogy ellenőrizzék a begyűjtött életrajzi és bibliográfiai adatok hitelességét, illetve javaslatot tettek a szócikkek szerkezetileg egységes kidolgozására, azonban a beküldött szövegek felülvizsgálására nem került sor.

Gál Szilárd Sándor, Győrfi Zsolt, László Keve, Németh E. Rita, Pánczél Szilámér, Rezi Botond, Sidó Katalin, Sós Zoltán (Marosvásárhelyi Múzeum), Bordi Zsigmond Lóránd, Sztáncsuj Sándor József, Bajusz Máttyás (Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum), Puskás József (Sepsiszentgyörgy, Keleti-Kárpátok Múzeuma), Nyárádi Zsolt, Sófalvi András (Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum), Botár Zoltán, Darvas Lóránd, Kelemen Imola (Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda), Körösfői Zsolt (Székelykeresztúri Múzeum/Jósa András Múzeum, Nyíregyháza), T. Szabó Csaba (Nagyszebeni „Lucian Blaga” Tudományegyetem/Szegedi Tudományegyetem), Daróczi Tibor-Tamás (jelenleg: Aarhus University, Dánia) nevét.

96 Lásd Enciclopedia 2021, I. kötet. XI–XII. p.

Számos (különösen régebben élt vagy kevésbé ismert) személyiség esetében nem volt lehetséges minden életrajzi elem és publikáció számbavétele, de úgy tűnik, egyes szerzők nem is törekedtek erre, és sokszor egyszerűen elmulasztották felkutatni azokat. (Ami az irodalmi munkásságot illeti, a szerkesztők eredeti szándéka szerint fel kellett volna tüntetni minden szerzői és társszerzői kötetet, valamint kiadás-gondozást, és a tanulmányok, cikkek közül is a fontosabb, terjedelmesebb írásokat.) Mint megjegyzik, ők sem ringatják magukat abban az illúzióban, hogy az enciklopédia köteteibe sikerült volna bevenniük minden arra érdemes, a történelem, a régészet és a rokon szakterületeken tevékenykedő személyt. Ennek okát a vállalkozás méreteiben, a rendelkezésre álló idő rövidségében és nem utolsósorban a vilájárvány miatti, a dokumentációt és a munkatársak közötti kommunikációt akadályozó korlátozásokban látják. További nehézséget okozott a szócikkek szerzőinek a felkészülés, szakmai tapasztalat és összegező készség tekintetében is igen változatos (a szerkesztők szavaival „mozaikos”) összetétele, ami az életpályákat bemutató szövegek közötti jelentős egyenetlenségekhez, aránytalanságokhoz vezetett. Mindez – legalább részben – elkerülhető lett volna, ha több idő jut a szerkesztői munka, a végső simítások elvégzésére, ám sürgetett a határidő, sietniük kellett, nehogy elveszítsék a finanszírozást és abba a hibába essenek, hogy – Shakespeare szavaival élve – „a jobbra törekedvén, gyakorta elrontjuk azt, ami jó” („Striving to better, oft we mar what’s well”, *King Lear*).

A könyv gondozóiban megvan a hajlandóság, hogy pótolják az enciklopédia hiányosságait; azt tervezik, hogy elkészítik és csokorba gyűjtik a mellőzött történészek, régészek szócikkeit, a méltatásokat pedig közlésteszik az Akadémia kiadványaiban.⁹⁷ Remélem, hogy szerény írásommal, jó szándékú észrevételeimmel, amelyeket az enciklopédia szerkesztőivel is igyekszem megosztani, magam is hozzájárulhatok az erdélyi magyar régészet és ókortudomány jobb megismer(tet)éséhez.

97 Victor Spinei akadémikus szíves közlése.

*Özönvíz II., 2021
(43 x 28,5 cm, linómetszet)*

Magyar Zoltán

MOLDVAI CSÁNGÓ APOKRIFEK NEMZETKÖZI KONTEXTUSBAN

– Gondolatok Tony Brill román mondakatalógusa kapcsán –

A moldvai csángó népi epika iránti érdeklődést nagymértékben motiválta az abban fellelhető seregnyi olyan archaikus hagyomány, amelynek a 19–20. századi folklórgyűjtések idején már nem akadt párja a Kárpát-medencében. Különösen igaz ez mindazokra a narratívumokra, melyek többnyire apokrif biblikus kontextusban a világ eredetére, a bennünket körülvevő emberi és természeti környezet keletkezésére adnak népköltészeti magyarázatot. E mondák és a mondákkal rokon legendamesék néhány kivételtől eltekintve olyan apokrif hagyományok, melyek bár javarészt a Biblia egyes helyeire reflektálnak, nem részei annak. S mivel a moldvai folklórra csak csekély mértékben hatottak a kora újkori populáris kiadványok és a barokk prédikációs irodalom, sok tekintetben más fejlődési irányt járt be a vallásos eredetmagyarázatok és más biblikus történetek tekintében is, mint a magyar nyelvterület más részein.

E szöveghagyomány unikális volta és tematikai, tipológiai sokszínűsége már első olvasatra is szembevető. Minden egyedi jellegzetessége ellenére is azonban e szövegcsoporthoz számos esetben rokonítható a román prózaepika hasonló szegmensével, és egyszersmind a közös gyökerek miatt – elvégre a csángó kultúra a moldvai magyarság katolikus voltából adódóan még javarészt a nyugati kultúrkör része –, harmonikus módon beágyazható az európai folklór regiszterébe is. Számos esetben nyilvánvaló a bizánci eredetű hagyományok interetnikus átvétele, javarészt azonban olyan folklóralkotások lelhetők fel a moldvai csángó korpuszban, melyek reliktszerű elemei a középkori Európa kulturális örökségének.

S habár a csángó apokrif hagyományok érdemben csak az 1970-es évektől váltak láthatóvá, dokumentálttá a magyar folklórkutatás számára, a modern kori folklórisztika kezdeteit lényegében e témacsoport jelentette. Az európai mitológiakutatás egyik úttörőjének tekinthető

ukrán Dragomanov nyomdokain¹ készült el a német Oskar Dähnhardt *Natursagen* című négykötetes kézikönyve, amelyben a világ eredetével foglalkozó mondák és legendák ismeretanyagát összegezte.² Dähnhardt műve meghatározó hatással volt az eredetmagyarázó mondák gyűjtésére, sőt a finn földrajzi-történeti iskola katalóguskészítő munkálatainak megkezdésére is. A *Natursagen* negyedik kötetének megjelenési évében (1912) látott napvilágot – mesekatalógusával szinte egyszerre – Antti Aarne finn eredetmagyarázó mondakatalógusa,³ esetenként mintájául szolgálva, többnyire pedig inspirálva a 20. század első évtizedeiben publikált nemzeti eredetmagyarázó monda-rendszereseket.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy ezek a kiadványok szinte egytől egyig magukon viselték a folklórszövegek tudományos rendszerezésének „gyermekbetegségeit”, hiszen rendkívül szűk körű szövegbázis alapján készültek, és a tárgyalt folklóranyag elrendezése során is felfedezhetők bennük következetlenségek. Mégis a 20. századi mondatudomány legfőbb „motorjának” ezek a többnyire csupán füzetnyi méretű kiadványok és könyvfejezetek tekinthetők, hiszen például az első vázlatos történeti monda-rendszeresítésre egészen 1943-ig várni kellett,⁴ a hiedelemmondák nagyszabású számbavételére pedig az európai folklórkutatók csak az 1950–1960-as évek fordulóján tettek kísérletet.⁵

Az eredetmagyarázó mondák iránti korabeli érdeklődés legfőbb oka az volt, hogy a kutatók a keresett nemzeti mitológiaiakkal és mesékkel egyaránt rokoníthatónak vélték ezeket a történeteket. Heda Jason

-
- 1 Vö. Mihailo Petrovics Dragomanov: *Notes on the Slavic Religio-Ethical Legends: The Dualistic Creation of the World* (Indiana University Publications, Russian and East European Series 23.). Bloomington–The Hague, 1961, Indiana University Press.
 - 2 Oskar Dähnhardt: *Natursagen, eine Sammlung Naturdeutender Sagen, Märchen, Fabeln und Legenden I–IV*. Leipzig–Berlin, 1907–1912, B. G. Teubner.
 - 3 Antti Aarne: *Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten* (Folklore Fellows Communications 8.). Helsinki, 1912, Academia Scientiarum Fennica.
 - 4 Jaques R. W. Sinninghe: *Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten* (Folklore Fellows Communications 132.). Helsinki, 1943, Academia Scientiarum Fennica, 52–110. p.
 - 5 Reidar Thoralf Christiansen: *The Migratory Legends. A Proposed List of Types with a Systematic Catalogue of the Norwegian Variants* (Folklore Fellows Communications 175.). Helsinki, 1958, Academia Scientiarum Fennica; Lauri Simonsuuri: *Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen* (Folklore Fellows Communications 182.). Helsinki, 1961, Academia Scientiarum Fennica.

népköltészeti katalógusokat összegző kézikönyvében az ezredfordulón hat olyan művet sorolt fel, amelyben e szöveghagyomány nemzeti redakcióinak tudományos rendszerezésére kísérletet tettek,⁶ a tényleges számuk azonban mintegy kétszerese az általa említetteknek. Mint jeleztük, sok tekintetben minden későbbi eredetmagyarázó monda-rendszerezés mintája és origója – akárcsak a mesekatalógusok esetében – Antti Aarne egy műve, jelesül a finn eredetmondák és variánsaik típusmutatója volt,⁷ amelyben a főbb tematikus csoportok kialakítása – logikus és időtálló módon – is megtörtént. Az Aarne által közölt 132 típus az alábbi főbb témakörök szerint tagolódik: a világ teremtése, kozmológiai hagyományok, az ember és különféle emberi tulajdonságok eredete, a különféle népek, állatok és növények keletkezése. Ez a felosztás kisebb korrekciókkal a későbbi mondarendszerező munkákban is megmaradt, s e logikai ív mentén a vonatkozó magyar folklórhagyományok rendszerbe foglalása is elvégezhető.⁸

Az eredetmagyarázó mondák rendszerezésének legszélesebb körű megvalósítása – a Scullerus-féle román mesekatalógus függelékét⁹ is hasznosítva – Tony Brill (1910–1986) nevéhez fűződik. E jelentőség elsődleges oka maga a román folklór, amely a tárgyalt alműfaj tekintetében nagy valószínűséggel a leggazdagabb, legváltozatosabb szöveghagyományt képviseli az európai kultúrkörben – akárcsak a magyar a történeti mondák kapcsán. Brill posztumusz megjelent, Sabina Ispas és Ionel Oprișan által sajtó alá rendezett kétkötetes román mondakatalógusának első kötete szinte teljes egészében a román aetiológikus mondaanyagot foglalja össze típusmutató formájában. Mivel Brill katalógusa az egyazon állami keretek és a földrajzi

6 Heda Jason: *Motif, Type and Genre. A Manual for Compilation of Indices & A Bibliography of Indices and Indexing* (Folklore Fellows Communications 273.). Helsinki, 2000. Academia Scientarium Fennica, 240. p.

7 Vö. Nagy Ilona: Eredetmagyarázó monda. In *Magyar néprajz*. Főszerk. Vargyas Lajos. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó, 106–110. p.

8 A nemzeti mesekatalógusok részeként, ám külön fejezetbe szerkesztve készült típusmutató a flamand vallón, a lapp, a liv, a román, a litván, a holland és a lengyel eredetmagyarázó mondákról. (Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex I–XI*. Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, XI. 27–28. p.

9 Adolf Schullerus: *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten. Nach dem System der Märchentypen Antti Aarnes* (Folklore Fellows Communications 78.). Helsinki, 1928, Academia Scientarium Fennica, 84–94. p. (128 típus)

szomszédság miatt a legtöbb interetnikus folklorisztikai párhuzamot, tipológiai rokonságot mutatja a csángó mondakinccsel, érdemes részletesebben is bemutatni és reflektálni rá, már csak a mű terjedelmére (1330 oldal) is tekintettel.

Igaz, Brill román mondakatalógusának látszólag grandiózus voltát árnyalja az a tény, hogy a két kötetben a típusok többségét mindössze egyetlen szöveg képviseli, és hogy a szűzsé-leírások meglehetősen terjedelmesek, esetenként még a további variánsok ismertetése esetén is, miáltal e mű egyfajta átmenetet képez a modern folklorisztika metodikája szerint szerkesztett típusmutató és egy nagyszabású műfaji antológiai között. Ezt jelzi, hogy noha e kézikönyv valóban színes és változatgazdag folklórantológiát vonultat fel, mindösszesen 3358 típust ismertetve, a katalógus szövegbázisát „mindössze” 4863 monda alkotja, amelynek az alig félszáz településre korlátozódó moldvai csángó mondakorpusz is közel kétszerese. Brill egyébként adatbázisa létrehozása érdekében meglehetősen széles körű kutatómunkát végzett: a kiadvány bibliográfiája 216 olyan szerzői, gyűjtői publikációt említ, amelyben mondaközlésre lett,¹⁰ és további 278 olyan periodikát (újságot, kalendáriumot) is jelez,¹¹ amelyben fellelhető volt a katalógusban hivatkozott népmonda. S noha a bibliográfiában mindössze 16 jelentősebb kéziratgyűjteményről esik szó, a számuk bizonyára több, ugyanis a szerző az adatgyűjtés során átnézte a bukaresti Etnográfiai és Folklór Intézet, valamint a kolozsvári Folklór Intézet (AFAR) kéziratarchívumát (vagy legalábbis azok egy részét).¹²

A katalógus szövegbázisának bővítése és pontosítása érdekében végzett nagyobb szabású, szisztematikus gyűjtésről azonban Brill kutatói életműve kapcsán nem esik szó.

Mint említettük, a kiadvány fő erénye annak első kötete, ugyanis az, mint említettük, a nemzetközi folklorisztika eddigi legnagyobb szabású és tematikailag, tipológiailag egyaránt legváltozatosabb népköltészeti anyagot bemutató eredetmagyarázó mondakatalógusa. A Brill által itt közreadott 1016 típus (és altípus) sokszorosa az eddig közreadott

10 Tony Brill: *Tipologia legendei populare românești 1. Legenda etiologică* (Prefață Sabina Ispas. Ediție îngrijită și studiu introductiv de I. Oprișan.). București, 2005, Saeculum I. O., 47–59. p.

11 Brill 2005. 59–77. p.

12 Brill 2005. 78. p.

bármelyik eredetmagyarázó mondarendszerezésnek, bár az adatbázis (1780 szöveg) eme alműfaj esetében sem tűnik kimagaslóan soknak. Ez utóbbi szám kapcsán utalhatunk arra, hogy a magyar eredetmagyarázó mondák archívumában az 1990-es években azonos nagyságrendű (mintegy 1700 mondából álló) szövegtörzset jeleztek,¹³ és ez a szám az újabb folklórkiadványok tükrében, valamint az utóbbi három évtized intenzív mondagyűjtéseinek az ismeretében akár a Nagy Ilona által jelzett adatbázis duplája is lehet.

Az már a tartalomjegyzékből is kitűnik, hogy Tony Brill mondatakatalógusának leginkább kidolgozott része az eredetmagyarázó mondáké. Esetenként már-már biológiai szakkönyvként is forgatható. Utalhatunk itt a különféle állatok részletekbe menően (s tán túlságosan is aprólékosan) kidolgozott alcsoportjaira (lásd: gerincesek, madarak stb.). A katalógus eredetmagyarázó mondákat felölelő része a korábbi metodikát követve hat főcsoportra tagolódik: teremtők; kozmogóniai és kozmológiai mondák (a világ teremtése, a föld keletkezése, meteorológiai jelenségek eredete, stb.); a növényvilág eredete; az állatvilág eredete; az ember és különféle emberi tulajdonságok, javak keletkezése; népek és etnikus tulajdonságok eredete.¹⁴ Brill az eredetmagyarázó mondák kötetében tünteti fel – külön tematikus egységként – a romániai térfelszíni elemek, geográfiai képződmények, konkrét földrajzi helyek (vízfolyások, tavak, hegyek, barlangok, stb.) eredetmondáit¹⁵ – ez a műfaji tekintetben átmeneti jellegű témacsoport a magyar mondarendszerezésben számos történelmi és hangsúlyozottan lokális vonzata miatt a történeti és kultúrtörténeti mondák közé került be.¹⁶

A román katalógus számrendszere egyedi, és ez nem tűnik igazán szerencsés megoldásnak, ugyanis túlzottan is magas számozással (10001) indul, és a 10001–16103. közötti számsort foglalja magába.

13 Nagy Ilona: *The Catalogue of Hungarian Aetiological Legends. Artes Populares*, 16–17. (1995) 595. p. A magyar eredetmagyarázó mondatakatalógus összeállítását tervező Nagy Ilona fentebb jelzett tanulmányaiban egészen pontosan 1190 folklórszöveget jelez, valamint további 400-500 olyan szöveget, melyek a gyűjtemény részeként rendszerezésre várnak. Az általa az 1990-es évek elejéig feldolgozott adatok szerint a magyar anyagban 310 eredetmagyarázó típus mutatható ki, ám azok több mint felét (184 típus) – akárcsak a román katalógus esetében – mindössze egyetlen szöveg képviseli.

14 Brill 2005. 81–486. p.

15 Brill 2005. 487–652. p.

16 Magyar 2018. 9–41. p.

A minta ez esetben is nyilvánvalóan a nemzetközi mesekatalógus számozása volt, azonban az AaTh/ATU 1–2400. közötti űr így egyrészt betöltetlen maradt, másrészt Brill vélhetően nem számolt azzal a ténnyel, hogy a monda műfaja tipológiai szempontból a mesénél jóval szerteágazóbb és komplexebb, és egy-egy folklórszöveg többnyire nem tiszta típus, hanem különféle motívumok hol törvényszerű, hol pedig esetleges láncolatából épül fel, melyek kapcsán a mondaformálódás tartalmi-logikai szintjeit is érzékeltetni érdemes, sőt többnyire szükséges. E Brill által megalkotott számrendszerben a 10001–13035. között kerültek elhelyezésre az eredetmagyarázó mondák, esetenként a számokhoz társított A, B, C, D jelzettel különböztetve meg egy-egy típus altípusnak tekinthető szövegváltozatait. E megoldás hátránya, hogy egy mellékjel szerinti szám hiányában elmaradt a típus közös, lényegi elemeinek az ismertetése, e tekintetben valamelyest magára hagyva a katalógushasználót. Egyébiránt viszont az adott típusleírások egységei és átláthatóak: a típusszámhoz tartozó típuscímet követi az általános földrajzi lokalizáció (három nagy földrajzi régió – Erdély, Munténia, Moldva – alapján), majd a monda forráshelyének jelzése (ahol tudható) a gyűjtési hely pontos megjelölésével, és alatta a szűzsé részletes kifejtése, külön-külön bekezdésekkel tagolva az abban szereplő epizódokat és tartalmi egységeket. Amennyiben az adott típusnak több előfordulása is ismert, arab számozással a további szövegváltozatok is az adott típuscímen belül kerülnek említésre vagy rövidebb kifejtésre, és a típusleírás végén esetenként belső utalók is találhatók az adott típus szövegpárhuzamaira utalva a kézikönyvben.

Mivel a román mondaklasszifikáció a moldvai csángó anyaghoz hasonlóan egy műfajilag átfogó igényű rendszerezés, érdemes röviden ismertetni a Brill-féle katalógus második kötetét is. E szintén vaskos, bár az elsőnél kevésbé testes kötetben szerepelnek a hiedelemmondák (389 típus 528 szöveg alapján),¹⁷ a vallásos témájú mondák (398 típus 673 szöveg alapján),¹⁸ valamint a történeti mondák (1060 típus 1265 szöveg alapján).¹⁹ A gazdag és még a 20. század második felében is

17 Tony Brill: *Tipologia legendei populare românești 2. Legenda mitologică. Legenda religioasă. Legenda istorică* (Editie îngrijită și prefață de I. Opreșan.). București, 2006, Saeculum I. O., 9–16. p.

18 Brill 2006. 127–272. p.

19 Brill 2006. 273–558. p.

eleven román hiedelemanyag ismeretében valamelyest szegényesnek hat a kézikönyv hiedelemmondákat reprezentáló része, hiszen e valamivel több mint félszáz szöveg egy alaposabb táji folklórgyűjtemény anyagával egyenlő. A csekély szám oka vélhetően a kor kultúrpolitikájában keresendő, ideológiailag ugyanis nem volt kívánatos a kommunista éra évtizedeiben a szocialista embertípussal nehezen összeegyeztethető babonák és „babonás történetek” gyűjtése. Ez az egyik magyarázata annak is, hogy e korból az egyébként kiváló romániai magyar folklórkiadványokban is csak szórványosan tűnnek fel hiedelemközlések, hiedelemtörténetek. Brill hiedelemmonda-rendszerezése mindazonáltal impresszív benyomást nyújt a román nemzeti hiedelemanyagról, hiszen a román néphit ismert tematikus csoportjai és hiedelemalakjai mind szerepelnek benne – harmonizálva az International Society for Folk Narrative Research munkabizottsága által még 1963-ban lefektetett klasszifikációs kritériumokkal: sors; halál és halottak; természeti szellemek; átváltozó lények; ördög és sztrigoj; mágikus erejű emberek; mitikus népek; kincsek. Ha valaki a román hiedelemanyagról behatóbb ismereteket kíván szerezni, az utóbbi évtizedekben publikált román néphit enciklopédiák²⁰ mellett elsősorban e műből tájékozódhat részletekbe menően. Különösen gazdag hagyományanyag szól például az ördögről, amely e katalógus alapján központi alakja a román néphit természetfeletti lényeknek,²¹ ellenben a boszorkány hiedelemalakja mutatja legpregnansabban a keleti kultúrkör különbözőségét, akárcsak a moldvai csángó folklórtól is, hiszen funkciói, szerepkörei más hiedelemalakokéval (például sztrigoj) keverednek.

Az ideológiai tiltás nyilvánvalóan érintette a román mondakatalógus következő egységét is, amely a vallásos témájú, de nem eredetmagyarázó mondák típusmutatója. Mivel a román néphagyományt teljesen átszövi a szentekkel kapcsolatos szokás- és hiedelemanyag, a rájuk vonatkozó narratív hagyományanyagot sem nélkülözhetette e kézikönyv, és a recens gyűjtések és gyűjtemények hiányát pótolták a korábbi időszak annál számosabb vonatkozó publikációi. E lapokon a főbb bibliai szereplőkkel és az ortodox egyház szentjeivel kapcsolatos

20 Például: Ovidiu Bîrlea: *Mică enciclopedie a poveștilor românești*. București, 1976, Editura Științifică și Enciclopedică; Mihai Coman: *Bestiarul mitologic românesc*. București, 1996, Editura Fundației Culturale Române.

21 Brill 2006. 50–65. p.

hagyományanyag olvasható, apokrif történetek és középkori gyökerű legendák vegyesen.

A kézikönyv utolsó nagy egységét képező történeti mondák rendszerezése felemás képet mutat: noha meglepően gazdag anyagot vonultat fel, szerkezetileg szervetlennek hat. E mintegy két és félszáz oldalas fejezet ugyanis javarészt a román folklórban szereplő történelmi alakok regisztere, a régmúlt háborúk eseményei már inkább csak jelzésszerűen tűnnek fel benne. E történeti hagyományok Brill általi számbavétele legfőképpen azért disszonáns, mert jelentős részük nem is román hagyomány, hanem az erdélyi szászok folklóröröksége. Friedrich Müller *Siebenbürgische Sagen* című művének második, nagyszebeni kiadása²² például teljes egészében beolvasztásra került a címében is hangsúlyozottan *román* (és nem romániai) mondakatalógusba, és ez elmondható több más romániai német forráskiadványról is, sőt Müller műve által esetenként még székelyföldi magyar folklórhagyományok is részévé váltak – indoklás nélkül – a tárgyalt kézikönyvnek. Mindez – már csak mennyiségi arányuk miatt is – különösen a történeti és helyi mondák kapcsán zavaró, de bizonyos mértékig torzítja a többi alműfajról alkotott képet is, hiszen egy-egy adott típus olvasása közben az irodalmi hivatkozás nyomán sejthető vagy nyilvánvaló, hogy adott esetben nem román, sőt a legtöbb esetben még csak nem is romániai folklórhagyomány szerepel a kötetben, hiszen az adott szöveget Erdélyben rögzítették 1920 előtt. Vagy éppen Moldvában magyar anyanyelvű katolikusoktól, mint mutatja azt a 20. század elejéről származó román nyelvű mondaközlés is, amely Nagy István vajda és a forrófalvi leány mondájának egyik legkorábbi előfordulása, és amely monda címében (*Domnița ungueroaică*) és földrajzi lokalizálásában (Valea Mare, Nagypatak) egyaránt jelzi indirekt módon, hogy itt valójában egy moldvai csángó folklórhagyomány lett feljegyezve.²³

Persze a hivatkozott mondák többsége a történeti mondák között is román hagyomány. Ilyen narratív tradíció olvasható a kötetben az Alexandru Machedonnak nevezett Nagy Sándorról, római és bizánci császárokról, dák királyokról, moldvai és havasalföldi vajdákrol, akik közül kiemelkedik a moldvai fejedelem, Ștefan cel Mare

22 Friedrich Müller: *Siebenbürgische Sagen*. Wien–Hermannstadt, 1885, Graeser.

23 S. Teodorescu-Kirileanu: *Amintiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*. București, 1904, Editura Minerva, 106. p. Lásd még: Brill 2006. 383. p.

mondaköre,²⁴ valamint a két fejedelemséget egyesítő, a jobbágyságot megszüntető, sok tekintetben a magyar Mátyás királyra emlékeztető Alexandru Cuza alakja.²⁵ És – akárcsak a magyar (és csángó) folklórban – a tatár–török mondakör, amelynek a démonikus ellenséggép éppúgy részét képezi, mint a különféle alapítási hagyományok. Az utóbbiak ugyan szűkösebben, mint a Kárpát-medencei hagyománykörben, ám olyan eklatáns mondatípusok, mint a Sári-Mári típus, a tatárok öreganyjáról szóló mesei áthallású történet, az édesanyja által meglátogatott, a tatárok által elrabolt és közöttük maga is emberevővé vált lány története, vagy éppen a tatár–török fogságból történő kalandos hazatérések esetei részei mindkét nemzet népi történelmi emlékezetének.

Sajnálatos, hogy a román mondakatalógus teljes egészében románul, angol nyelvű tartalomjegyzék és tartalmi kivonat nélkül készült, és a kiadvány olvasóját konkordanciajegyzék és motívumindex sem segíti a típusmutató használatában. Azonban minden hibája és hiányossága ellenére is olyan kézikönyv Tony Brill műve, amely a svéd²⁶ és magyar²⁷ mondakatalógusok mellett átfogó ígérennyel mutatja be egy európai nemzet mondahagyományának közel egészét, és amely műfaji klasszifikáció a moldvai csángók mondahagyományának kutatása kapcsán a legtöbb paralel példát, rokonítható hagyományt tartalmazza.

*Naplórészlet IV., 2021
(11 x 34 cm, tollrajz)*

24 Brill 2006. 377–414. p.

25 Brill 2006. 330–359. p.

26 Bengt af Klintberg: *The Types of the Swedish Folk Legend* (Folklore Fellows Communications 300.). Helsinki, 2010, Academia Scientiarum Fennica.

27 Magyar Zoltán: *A magyar történelmi mondák katalógusa I–XI.; Uő: Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus I–IV.* Budapest, 2021, Kairosz Kiadó.

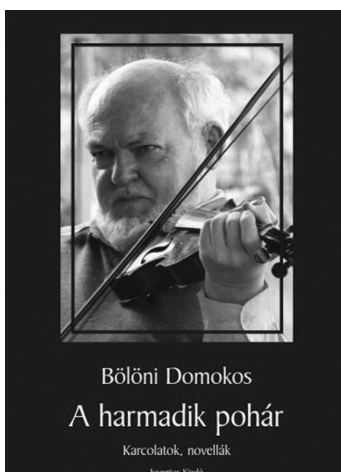
Márkus Béla

„...ELMÚLIK A VILÁG REUMÁJA”

– Bölöni Domokos kisprózáiról –

Tizenhét kötettel a bőröndjében Bölöni Domokos a magyar szép-próza ötletkereskedője. Csereszabatos, vesz is, ad is. 2021-ben két portékát is ajánlott-kínált, karcolatainak, esszéinek, tárcáinak válogatását, *A harmadik pohár* címmel, valamint a *Harangoz egy rézmozsár* címűt, amely ugyancsak a rövidprózáiból szemelget. Az alcíme zárójelbe van ugyan rakva: (*Járókeret a 75.-hez*), ám így is vagy éppen ezért ötletet ad az írói pálya bicegős bejárásához, a 75. évéhez ért életút óvatos végigkövetéséhez. Úgy támaszkodni a munkásságáról írott elemzésekre, mintha irodalomtörténeti és esztétikai segédeszközök lennének, gyógyászati helyett. E keretet csupa-csupa neves személyiség alkotja. Olyanok, akik láttak és látnak a pályán – hogy ez a képes beszéd idézze fel az első kötetével 1980-ban jelentkező, ám a karcolataival, elbeszéléseivel a folyóiratokban előtte már sok éven át jelen lévő író. *A Hullámok boldogsága* a Forrás-sorozatban látott napvilágot, noha a szerzőnek – későbbi vallomása szerint – a Forrás-nemzedékhez

(nyilván a *Vitorla-ének* című antológiába tömörített második nemzedékre s nem a Lászlóffy Aladáréval, Páskandi Gézáéval, aztán a két Szilágyiéval: Domokoséval, illetve Istvánéval jelezhető elsőre gondolt) „vajmi kevés” köze volt. Erre a kívül vagy külön állásra célozhatott a kötet egyik ajánlója, Szilágyi István, aki Bölöni mai önironikus, önkisebbitő értelmezése szerint valami affélével indította útjára, hogy „itt ez a pálya szélén térdeplő atyánkfia, engedjük őt is labdához jutni”. A másik ajánlója, Bajor Andor a játékos-ságát, a derűjét méltatta később is, amikor biztatta s intette, hogy úgy vigyázzon

a humorérzékére, ahogy „Sztálin elvtárs a személyi biztonságára” vigyázott. Ugyancsak tőle jegyezte fel az útba igazító gondolatokat: „Kelet-Európa népei, ezen belül a magyarság, sokszor került nagyon nehéz vagy tragikus történelmi helyzetbe. Ezekben a helyzetekben mentőöv volt a humor. S ez végigkísérhető egészen Tamási Áronig, aki káromkodás helyett mindig valamilyen jót, valami meglepően humorost mondott.”

A Szilágyi István-ajánlás metaforája vissza-visszatér a szerző jellemzéseként – így abban a beszélgetésben is, amelyet a hetvenedik születésnapja alkalmából Zsidó Ferenc készített *Beszólások a pálya széléről* címmel (*Székelyföld*, 2016/9.). Itt esik szó azokról a kötetekről is, amelyek a tizenhét évig Korondon tanítóskodó, iskolát igazgató, irodalmi kört szervező, majd 1990-ben nyugdíjba vonulásáig a marosvásárhelyi napilap, a *Népújság* kulturális rovatát erősítő Bölöni Domokos igen termékeny alkotói „működéséről” tanúskodnak. Tizenhárom könyv egy negyedszázad alatt, a „játékos jegyzetek” között válogató *A rablólhús fogyasztása* (2016) címűtől vissza az 1992-es *Harangoznak Rossz Pistának* címűig, amely akárcsak a többiek többsége, karcokat és novellákat gyűjt össze. Ez utóbbi bemutatóján Markó Béla, annak a *Látónak* a főszerkesztője, ahol akkortájt még helyet kaptak Bölöni Domokos írásai is, azt emelte ki, hogy „Egy markáns arcélű, biztos kezű, a balladai feszültséghez és a görcseinket oldó iróniához egyformán értő író folytatja töretlen kitartással azt, amit hajdanán elkezdett.” Méltatta, hogy a kisprózák mind 1989 decembere után születtek, amikor számos prózaíró „rejtett válsággal küszködik”, az új helyzethez új kifejezőeszközöket keres, Bölöni „konok kitartása” s belső bizonyossága viszont azt hozta magával, hogy a jelen helyzetet „derűre vagy borúra hajló indulattal” elemezze. „Neki máris van bátorsága ebből irodalmat, érvényes irodalmat csinálni. Bizonyítva, hogy az erdélyi magyar irodalom külső és belső kríziseken áteshet ugyan, de mindig képes megújulni, átalakulni és megmaradni”. A pár évvel később megjelent *Egek, harmatozzatok!* című kötetről szólva egy mértéktudó kritikus, Lázok János mintegy előrelátóan a Bölöni-próza legjellegzetesebb szemléleti s poétikai vonásait emelte ki. „A szűkebb otthon, az erdélyi-sóvidéki székely falu mozaikját rakja ki a szerző e novellákban, néhány helyen balladai hangulatú sorokban idézve azokat az értékeket, amelyek századokon át megtartói a székely faluközösségnek, de a

történelem által kikényszerített logikai bukfencek következtében elvesztették eredeti funkciójukat (*Harangoznak Rossz Pistának*). A szerző legnagyobb erénye, hogy egyetlen pillanatra sem csap át ez a nosztalgikus múltidézés hamis pátoszba, szentimentális (ön)sajnálatba, noha e novellák visszatérő motívuma a hajdani értékrend pusztulása, az állandósult értékvesztés élménye. A fiataloktól elhagyott, magatehetetlen öregektől lakott faluban a 'szép' temetés lesz a földi vágyak netovábbja (*Szépek a fiatalok*).” Az összegzés: Bölöni kötetének legjobb novellái „megütik az erdélyi-romániai magyar novellisztika csúcsteljesítményeinek szintjét”. Ugyanezt a kötetet méltatva a néprajzkutatóként is ismert Ráduly János a stílus, a nyelvi megformálás leleményeit, szépségét és jellegzetes voltát emelte ki. Azt, hogy „Tamási-ízek keverednek itt a modern, a huszadik század végi köznyelv kifejezésárával, olyan újabb nyelvi ötvözetet teremtve, amelyre hirtelenjében nagyon kevés példát tudnánk felmutatni a magyar prózában”. Különlegesnek tartotta a szerző szociális érzékenységét, ahogy a ma emberét a társadalom furcsa, groteszk, abszurd visszasságai közepette láttatja. Az évszázad végén, kisregénye, a *Dégi Gyurka pontozója* (1998), illetve a *Bot és fapénz* (1999) karcolatai hasonlat elismerést váltottak ki olyan kortárs szerzőkben is, mint Fodor Sándor vagy Sütő András. Az előbbi ugyancsak a stílus sajátos jegyeire figyeltet, a Hemingway írásmódjára emlékeztető tömör, találó mondataira, s arra, ami szerint a romániai magyar irodalom derékhadának egyik legkiválóbb prózaírójává emeli, az egészséges, „harsánynak indult, majd finommá halkult” humor, ezen belül is az öngúny kifejezési formáira. Sütő Andrást mindenek előtt a szerző rendkívül gazdag élettapasztalata ragadta meg, és Markóhoz kissé hasonlóan ő is úgy vélekedett, Bölöni Domokost „éppenséggel egészséges iróniája őrizte meg az írói szemlélet szabadságában”.

Noha az írói pálya sem a témák, sem a stílusok, sem az alkotói szemlélet tekintetében nem tagolható egymástól elütő szakaszokra, *A nevető gödör* (2004) Nagy Miklós Kund szerezte előszava mégis mintha olyan összegzés volna, amelyik lezár egy fejezetet, hogy egy újabb, az addigitól némiképp különböző, gazdagodást és kiteljesedést hozó megnyitására indítson. Alapvetése a szereplőknek a karakterét, lelki, szellemi alkatát is alakító történelmi, társadalmi meghatározottsága. Az elbeszélő – hangsúlyozza – meghurcolt, önmagukkal meghasonlott emberek történeteit meséli, „elkorcsosult egzisztenciák, kettétört életek, eltorzult jellemek árnyképét vetíti elénk”. A személy

torzulásai szorosan összefüggnek a személytelen hatalom torzulásaival, önkényével. Nyomatékos állítása az is, hogy Bölöni arról ír, „amit jól ismer, s talán a leginkább meg is tapasztalt valamennyi szépírónk közül: a kollektivizálás s a mindent és mindenkit korrumpáló következő évek talajt vesztett falujáról, illetve a karakter- és idegpróbáló utóbbi időszakról, a csalók, ügyeskedők, szélhámosok paradicsomáról, a megváltozott körülmények közt helyüket, életük értelmét nem találók, a városba szakadt lecsúszottak, elszegényedettek drámájáról”. A szerző ekkor a nyolcadik köteténél tart, és ezzel a saját magáról is „találó portrét” felvillantó „sajátos” szociográfiájával valóban mintegy megelőlegezi a folytatást. Azt, hogy az írói pálya legkiemelkedőbb alkotása a *Szélrózsa kankalin* lesz, az azonos című kötet első része, amely a szülőfalu, a Kis-Küküllő mentén fekvő, ma már kétszáz lelket sem számláló Dányán történetébe ágyazva fogalmaz meg, ahogy Bölöni kiemeli, „mondatokat” az életéről. A szerzői elbeszélő azonban túlságosan is szerény ahhoz, hogy önmagát mint egy fejlődésregény hősét állítsa középpontba. Holott az „összöveg”, a pretextus szinte teljes egészében megvolt hozzá. Hosszú éveknél kellett eltelniük ahhoz, míg 2014-ben végre rászánta magát, hogy ami alap és váz már 1998-ban kész volt, s aminek a teherbíró képességét 2009-ben ismét kipróbálta, arra építse fel a vallomásként, memoárként és faluszociográfiaként egyaránt értelmezhető *Szélrózsa kankalint*. Kevés fáradozással járó filológiai aprómunka tárhatná fel, mennyire s miben azonos ez az előadásmódját tekintve alanyi elbeszélés azzal, amelyik a *Magyar Napló* *A magyar társadalom önképe az ezredfordulón* címmel meghirdetett pályázatán nagydíjat nyert. (Pedig olyan mezőny gyűlt össze, ahol például Csiki László vagy Lászlóffy Aladár is szerepelt – mindketten kisdíjban részesültek.) Az *Itt a földem, ki veszi meg?* remek elbeszélői alaphelyzete arra a régi falusi szokásra emlékeztet, amikor a gazdák – s persze a háziasszonyok – a kerítés mellett diskuráltak egymással, hányták-vetették meg gondjaikat, bajaikat. A kerítés két oldalára az írói képzelet oda állíthat eleveneket éppúgy, mint holtakat, mintegy szembesíteni a jelent a múlttal. Azt, ami volt, a világháború után a földosztást követő, gyarapodást ígérő időket előbb azzal, amit a „kollektív”, a közös gazdálkodás „megcsinált”, minek következtében „elhanyagolódott” a paraszti munka, utóbb, amit a rendszerváltás hozott, hogy „a magyarok elkótyavetyélik maradváik elől a földet”. A történelmi változás – a diktatúrából a demokráciába térés esélye – alakította

gazdasági-társadalmi környezet rajza vagy a szerző önportréja még nem változik abban a kötetben, ahol az *Itt a földem, ki veszi meg?* úgy egy évtized múlva napvilágot lát. Az *Elindult a hagymalé* (2009) mégis fontos állomás a *Szélrózsza...* felé, hiszen ahogy Gábor Attila írta beszédes című – *Vallomás a szülőföldről* – elemzésében, a rövidprózák-ból álló gyűjtemény főként a tekintetben üt el a korábbi könyvektől, hogy „inkább vallomások, visszaemlékezések” válogatása. Az író gondjainak „fészke”: a „küszködő szülőfalu”, az elértéktelenedett földjével, kiöregedett népével, a messziről jött, pénzes idegenekkel, akik ki tudják várni, amíg valutát jelent a termőföld. A gyermekkori falu nem kontrasztja a mainak, nem idilli a róla rajzolt kép – de nem is a sötét sártengeré, riasztó elmaradottságé. A „népek”, románok, cigányok, magyarok együttélésének és egymásra utaltságának terepe. A néprajz területére is elmerészkedő, szokásokat, furcsa nyelvi fordulatokat felidéző *Szélrózsza kankalin* falucsúfolói a mindenkori nyomorúság elviselésének példái: „tyúkszaros Kápolna, rongyos Mikefalva, gatyaszár Harangláb, térdig sáros Dányán, szalmán hízott Leppend”. Azé a helyzeté, amikor lehet, hogy Dányánban „az összesen négy és fél utcán kísértet sem jár”, a mókázó kedvvel, a derűvel azért még találkozhatni. Bölöni Domokos önéletrajzi ihletésű munkáját, falurajzát és családtörténetét elbeszélésmódjának színessége is olyan szociografikus művek közé emeli, mint – a rendszerváltozás előtti időkből – az *Anyám könnyű álmodt* ígér Sütő Andrástól vagy a *Gólya szállt a csűrre* Szabó Gyulától. Az újabb időkből pedig az ugyancsak a *Magyar Napló* pályázatának díjazottja, a *Székely apokalipszis* Ferenczes Istvántól, de az *Ordasok tépte tájon* és a *Székely tántorgó* mellett ő az utóbbi harminc év alighanem legjelentősebb erdélyi regénye, egy, a székelység sorsába foglalt családtörténet szerzője is. A *Veszedelmekről álmodom* történelmi számvetés egyszersmind bizonyossága annak, hogy ha kevesen maradtak is a romániai magyar írók közül, akik „hűségesek” vallomástevőként és krónikásként a szülőföldjükhöz, felnevelő falujukhoz, Ferenczes István a kevesek egyike – Bölöni Domokossal együtt.

A születésnap könyvek reprezentatív darabja a *Harangoz egy rézmoszár*. Olyan válogatás, régebbi karcolatokból, tárcákból is, amely méltón és meggyőzően tanúsítja, hogy szerzőjük a „kispróza mestere”, ahogy ezt Simó Márton állítja róla, Mikszáth Kálmán „késői utódjának”, a jó palóc stílusa „továbbfejlesztőjének” tartva. A tréfálkozásra mindig készen látszó „mester” magától értetődőnek mondhatná, hogy tovább-

fejlesztette klasszikus elődje stílusát, hiszen – a kötetbeli utalások tanúsítják – hol dr. Fred Karinthy ötletén derült, hol Kosztolányit citálta, majd Örkény emlékének áldozott, hol pedig Moldova Györggyel mondott valamit, és hát bizony néha gyanús lett maga előtt is: „Vagy ez már – bizonyisten – Tamási?”. Az utóbbira egy hasonlat adott okot: „A mogyorókürt úgy szólt, mint egy hozsánna”, a korábbira pedig tán a póriasabb, prolis beszéd, az afféle, mint „kibarmolom magam a tömbházból, sajog a bal vénám”, a „töltött fehérpálinkát, amitől kiegyenesedik a vonat a kanyarban”, a „mókázni és nem rókázni” s egyebek. S ki tudja, mikor s hol hallotta a gyereksztitkot: „Egyél szurkot, hogy gyászoljon a beled”, hol a veszekedést: „Hazudsz, te hamubotos! Elmész, te kakabakter!, Eredj má’, te sódarmihály!, te ciberedomi”, hol a panaszt: „bönköltem, mint a bikabornyú, mikor villázzák”, mikor, hogy „telik-múlik, kérész-kárész, délész-bulész, nem jön”, meg hogy valaki „egy gezemuza lator, kocsmából ki, dutyiba be”. A beszéd szemléletessége, élénksége eleve feltételezi azt a közvetlen viszonyt, mondhatni tapasztalatot, ami az írások elbeszélői és szereplői között kialakul. Sok esetben alkalmi helyszíneken, vasútállomásokon, buszmegállókban, utcán, kocsmákban – az ideiglenes, futó kapcsolatokban főként a különleges, bizzarr történetek, csattanóval, poénnal záródó sztorik tarthatják ébren az érdeklődést a másik beszéde iránt. S lehetnek a fordulatok tájnyelvek, az otthonosság jelzései, mint a „zándorodás”, a „szerre szolongatás”, a „suadás”, „piócázás a keblünkön” – ám „nem sokat kasfitolt berkeinkben”, vagyis otthontalan a magyar nyelvben, aki „dénielsztílt, sztívenkinget ismeri, Janikovszkyt nem” (*Menedzserszörfing a pszeudoszférában*), s aki, legyen gyermek vagy öreg, „Jó napot!” helyett az „ájlavjú” amerikai mintájára úgy köszön, hogy „Szeretlek!” (*Lajúúú!*). Hogy a nyelv az önazonosság záloga, egyszersmind ajándéka, ezt példázza, a szájbarágó magyarázatokat mellőzve a nagybeteg mami esete. Hetekig meg sem szólalt, majd amikor hallja kinn a falusi birtokon egy menyecske káromkodását, „Baszti kuli vaszi mari!”, nagy boldogan kiáltott fel: „Kis görcs, kis görcs!”, s azután „elszállt” (*Basztikuli*).

A kisprózák feltűnő jellegzetessége szellemi horizontjuk tágassága, a látóhatár peremén felvillantott, legtöbbször rejtelmes, főként irodalmi jelenségek, jegyek sokasága. Némelykor a politika köde gomolyog körülöttük, mint például a *Kokárdában*, ahol a kihallgató tiszt kérdésére, hogy olvas-e szocializmus- és államellenes irodalmat, az elbeszélő

barátja a *Háború és béke*, A *Karamazov testvérek*, A *kőszívű ember fiai*, vagy *Eminescu* versei felsorolásakor bölint. Sokkal nyersebb, szókimon-dóbb az állatmesék antik hagyományát a mai bulvárstílus nyelvi kliséivel felelevenítő *Kisebbségi farkasok autonómiája*. A Gix Faktor szereplői, a Szajkószenzác regősei előtt mesébe nem illő a küzdelem két sereg között: „mind az ebeket, mind a farkasokat el akarják nemzetietleníteni a birkák és a disznók”, lehettek bár az előbbie-k „időtlen idők óta” „őshonosak”, nincs más választásuk, mint „Vakaróz-zatok és takarodjatok. Vagy óvakodjatok és alázkodjatok”. Skandálható címével szintén antik sugallatú a rendszerváltás körüli hónapok naplótöredéke, a *Tankok a Mennyei Béke terén*, amely a „Kínában most van ötvenhat, fifty six” tragikumának felismeréséhez és elviseléséhez kapcsolja a Gogánváralja, majd Vámosgálfalva – Dányánhoz közeli települések – lelkészétől, a híres XIX. század eleji önéletrajzírótól, Fogarasi Sámuelről tanult receptet: ha büzlik az ország – a világ? –, akkor „Nosce te ipsum et cape tibi nasum”, azaz „Ismerd meg magad, és fogd be az orrod”. Tud lelkesülni is azonban, ha Erdélyben nem is, de Magyarországon „már dereng” valami – Nagy Imre temetésén Méray (Tibor) beszéde ragadja meg, és egy fiatalemberé, az ő „nagyon éles, afféle ’mindent egy lapra’ szövege”. Itt is, akár csak más tárcákban, glosszában odavetett félmondatok utalnak egy-egy műre vagy íróra – így igyekszik felkelteni az érdeklődést egyszer a *Soó Péter bánata* iránt, meg sem nevezve a szerzőt, máskor egy Beke-interjút említ, Huszár Sándor gondolatát a kompromisszumokra kényszerített, s ezzel tömegeket veszítő „hazai értelmiségiről”. Az életművét úgyszól-ván a fejében hordó, vagyis a verseit kívülről tudó Páll Lajost méltatja, a magyarországiak közül a „lépcsőházi lázadókról” ítélező Csoórit, aztán Illyést, aki Páskándi Géza szerint mindig kimondta, amit csak ő mondhatott ki – és így tovább. Pontosabban: visszább az időben, Kós Károlyig, „az itthon maradás, a helytállás jelképéig”, aki „nagyon elítélte az elmenőket”, Wass Albertet, de Áprily Lajost is (*Édenterem-tés*). Bölöni, az *Egy jenki Marosvásárhelyen* írója tán még kérlelhetle-nebb: „állásfoglalása” szerint nem hatja meg, hogy „egy erdélyi származású ember 75 éves korában teljesen indokolatlanul hazatér szülővárosába (...), és légből kapott elvárásait vádként szembesíti velünk, e város mostani lakóival. Mi sem vagyunk elégedettek Vásár-hellyel, de azért nem ugatjuk meg a vackunkat.” Elégedetlenségüknek

a helyzet- és életképek alakjai is sűrűn hangot adnak. Ítéleznek: „az egész rendszerváltás csak annyi, hogy egyik tolvaj kilopja magát, s jön a másik” (*Mindenütt fizetni kell*). Kérnék az urakat, polgármestereket, „gondoskodjatok magatok helyett tisztos utánpótlásról, szálfaelkű ifjakról, akik tiszta lappal indulhatnak” (*Kopjafák bicsakkal*).

Ugyanakkor szelíden bár, de ostoroz: „Ez a mi büszke székely népünk?” – kárhoztatja a „csak mának szóló életvitelét” az L. K. emlékére ajánlott kötet-címadó tárcában. Hogy ki volt a Kálmánként emlegetett halott, művész, barát, nem tudni, az emlékezet voltaképp csak két gesztusát őrzi. Előbb a beszélővel együtt egy költői szépségű vidék baljós előérzetű szemlélője: „Nézzük a tájat, átváltott már színezüstbe, rókavörösbe, kékgyönyörbe, őszi bánat boglárkodik emitt, álomlányok-kikericsok táncos raja amott, a magyoróbokrokron túl: kifeködve várja sorsát a nagy halott, a meggyilkolt tündérkirályfi, a Firtos.” Később Kálmán egyedül nézi a megszemélyesített „Nagy Halottat”, és miután „maga is kifekszik, kap majd nagyszerű tudógyuladást”, ezután pedig „fegyelmezetten dőlt be a halálnak”. Az elmúlás, a pusztulás képzetét kelti a táj, ahol különben „valami furcsa tavaszi (?) lázban építkeznek az emberek”, ám ahol „ami régi volt, az mind korszerűtlenné vált”. Vásári csecsebecsévé, turistacsalogató rekvizitummá a rézmozsár, amely megpöngögetve „Gyönyörűen harangoz. Egy kisebbecske’ Atlantisz fájdalma csöng ki belőle”. Firtos? Nagy Halott? Atlantisz? – a beszélő mintha a nemzet kulturális (irodalmi) emlékezetére hagyná, hogy jusson eszébe, honnan ismerősek a nevek hordozta allegóriák. Honnan, hogy „a Firtos lova hátán lehajtott fővel elaludt a Gondviselés”, honnan, hogy „Itt a nagy halott előttünk, / Kiterítve mereven”, és hogy „Mint Atlantisz, a régelsüllyedt ország / Halljátok? Erdély harangoz a mélyben. / Elmerült székely falvak hangja szól / Halkan, halkan a tengerfenéken.” Elfeledett memoriterek, memóriaerősítő próbák. A táj, a szülőföld féltése együtt az anyanyelvével, a korondi forгатagban bámészkodó külföldiek láttán kérdésekbe fordítva: „hogymondják hollandul: bábakalács? Hát azt: ökörnyal?” A kötetben többször idézett Kosztolányi tudott úgy rajongani a magyar nyelvért, ahogy Bölöni Domokos. Úgy fordul felé, olyan kedvességgel, mint siratottja, Kálmán – mily kifejező a népnyelv – a Kurvaszöktető szikla alatt szekerező hegyi emberek felé, s miután az egyik kalapot emel előtte, ő a rokonának mondja, „még Szibériából” (a fogságból, nyilván), „úgy veregetik egymást hátba, hogy attól elmúlik a világ reumája”.

Bölöni másik kötete, *A harmadik pohár* teli reuma elleni itókéval: szellemességgel, titokzatossággal, humorral. Visszafogottabb tán, nem sziporkázik annyira sem a névadásban – Kukubika Szerencsika, Buturugh Bence, Cókmók Csubi, Kaptán Burzó –, sem egy-egy irodalmi mű címével – *Száz év vagány; Vidulj, gyászos elmebeteg; Nem félünk a freskóktól!* –, ám amikor úgy indítja a *Gendoaf, Szilmány!* című tárcáját, hogy „a riomfalvi padon ül, vagy a pad üli az álmát”, akkor karakteres stíluselemével, kitalálnak és valóságosnak az elegyével lep meg. Kikeveri, hogy saját találmányának, nyelvi leleményének hat egy-egy falunév, holott a térképen található, mint Riomfalva, Baromlaka vagy Morgonda. S innentől jöhetnek az adomák, anekdoták (*Lefagyott a lovak szarva, Jön a bika!*), nyitva tarthat az ötletbörze, gyanús marad, a történetmondó nem akar-e becsapni. Hogy valóban olvasta-e vagy „csak” kitalálta Matthias the Goose vadnyugati sztoriját, aki „egymás után háromszor lőtte le” Gold Joe-t és a rabló társaságát, és hogy Mikefalván hallotta-e a vonatról lekéső leppendi asszonyt sajnálkozni: „Futye lele, futye... Elpásli vonatú...” (*Kávédaráló a bús kanyarban*). Ritkán a nevettetést eröltető kabarékba kíváncsoznak a szavakkal való játékaik (Incogk Nyito dugóvállalkozás, a Cumbájspíl Hadaruc, a vigaszpóra képviselője, a „Pék szívárvány porszívózza az eget...” slágere), kétségesse téve itt is, hogy az Objektum homlokzatára írott *Pásol ná turbínká!* csakugyan Kránga Jani (azaz Creanga) meséjéből való-e, s azt jelenti, hogy „a feneketlen tarisznya elnyeli a gonosz embert”. A források – Ribáry Ferenc *Világtörténelem* című vaskos könyve, a Színházi Élet régi-régi számai – egy filológus pontosságával vannak megjelölve, hogy a bizarr történetek a valóságosság hitelével elevenedjenek meg (*Hattyúnyakú Edit és Kékfogú Harald; Madame Zarathusztra*). Nem kell komolyan venni, amikor másvalaki írásairól szólva mintha a magáéiról is állítaná: „Miféle történetekről van szó, amelyeket összefűzött, torz, hibás, mások számára teljesen értéktelen gyöngyök sorává: így együtt az egésznek persze semmi értelme, ijesztően félresikerült dolgok ezek” (*Pé Buzogány hosszú ösvényei*).

Inkább hihető, amit a *Hétköznapi látomásban* vall: „...kegyelmi állapot az írás is, amikor beülök a képzelet kocsmájába egy korsó frissen csapolt mesére”. Hát üljön ott mindig záróráig, legyen kitartó kocsmatöltelék!

Zsidó Ferenc

MONOLÓGOK PÁRBESZÉDE

Míg Borsodi L. László korábbi prózaverskötetei¹ esetében volt tétje annak a dilemmának, hogy versbe szedett epikummal, vagy prózában megformált lírával van-e dolgunk, új könyve² egyértelműen a líraiság felé billen el, így műfaji meghatározásként a prózaköltemények kifejezés lehetne a legtalálóbbr. Polifon, többszólamú kötet ez, mely nézőpontok, szövegtípusok, hangszerelések, intertextualitások és szerepjátékok sokaságával lepi meg az olvasót, de még inkább transzcendentálisba hajló mélységével, forma és tartalom olyan egységét valósítva meg, mely révén egyértelműen kiemelkedik a 2021-es év költői terméséből, ha nem az egyik legjelentősebbje.

Az *Estére megöregszel* egyik olvasata szerint – hogy a fából vaskarikáknál maradjunk – lírai memoár: apakötet. Hisz abban az apa konkrét módon is megjelenik – úgy, mint a konkrét szerző, Borsodi L. László édesapja: Borsodi László (Ladislau), aki úgy lett biológia szakos tanár, hogy sokáig szerzetes papnak készült. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az örök apát, az apaság lényegét, illetve az apa-fiúi összetartozás misztériumát kívánja megragadni a mű.

A kötetet gyakori nézőpontváltások jellemzik: többnyire a lírai én (a fiú) szemszögéből ismerjük meg az apát, kettejük különleges-bensőséges kapcsolatát, de gyakorta az apa nézőpontja érvényesül (apa-monológok!), de a leánytestvér apa-képe is megjelenik, sőt olyan szöveg is van,

-
- 1 *Feljegyzések a földről* (2012), *Parton* (2013), *Utolér, szembejön* (2016), *Szétszórt némaság* (2018)
 - 2 Borsodi L. László: *Estére megöregszel*. Kolozsvár, 2021, Erdélyi Híradó Kiadó.

amelyben az apa révén a nagyszülők idéződnek meg. Apa és fia nézőpontja pedig mindinkább összeolvad – ilyen értelemben talán szerepjátékról is beszélhetünk, de a szerepjátékon túl a de facto összeforrottságot is jelzi.

Az *Estére megöregszel* tehát konceptkötet, a szerző korábbi kötete, a *Szétszórt némaság* folytatása. A bevezetőben (*Introitus*) így szkicceli fel a koncepciót, a témát: „beköltözöm édesapámmal egy másik házba, amelynek udvara van, amelyhez utcák vezetnek, és ahonnan ösvények ágaznak, hegyre fel, le a folyóhoz. Körülötte egy város terjeng, egy ország, a magas ég. És lehet, néha Isten.” (7. o.)

A kötet első darabjaiban még jelen van a leíró és elbeszélő jelleg, felvillannak a családtörténet mozaikjai, az apa életútjának egyes mozzanatait, fordulópontjai, de ahogy haladunk előre a kötetben, a külső történések mindinkább átfordulnak belső történésekbe, konkrétból metaforikusba.

A nyitó tétel a lírai én (a fiú) monológja, melyben tömör, sommás összefoglalót kapunk az édesapa életútjáról a főbb cezúrák mentén, melynek végén bevibrál a halálra készülés feszültsége, plasztikus képekben: „Édesapám kihalt utca, üres udvar, csendes ház. Édesapám a hiány szobra.” (*Meddig*, 10. o.)

A következő alkotás (*Névjegy*) már az édesapa monológja, vagyis kezd kibontakozni az a többsíkú szerepjáték, amelyre följebb utaltam: a fiú az édesapja bőrébe bújva szólal meg (érdekes, hogy az apát ekképp megszólaltatva egyre inkább apává válik ő maga is a kötet során!). Ezek az apa-monológok sorra ráfelelnek a fiú-monológokra (vagy fordítva): árnyalják, kiegészítik egymást és végső soron párbeszédbe kapcsolódnak. A párbeszédes jelleget az is erősíti, hogy a fiú-monológokban gyakoriak a megszólító szerkezetek. Például az *Isten balján* című szöveg úgy megszólító, hogy egyben vallomás: a (kettős) halálfélelemlről, mely egy látomásban fogalmazódik meg: „Attól félek, egy reggel nem mozdulsz, hiába szólítlak (...), mert testeddel magamra hagysz, és rettegek és ordítok nagyon, míg a csended vérem felissza, s elengedve Isten balját végleg, a padlóra melléd zuhanok.” (15. o.)

Ez az ellenpontozás, hogy apa és fia monológja egymás echóiként jelentkezik, többször is előfordul a kötetben: például az apa perlekedik Istennel a nála tizenhat évvel fiatalabb felesége korai halála miatt, a párversben a fiú reflektál édesanyja halálára, illetve arra, hogy apja

ezt követően emlékeiben, az együtt töltött „harminckilenc évben barangol. Letölti, mi hátravan még.” (*Gyász*, 19. o.)

A kötet hét ciklusa, amint a felvezetőben is jeleztem, változatos szövegtípusok és megszólalási formák révén fest árnyalt képet az apáról, az apa és fia közti kapcsolatról, továbbélő apamodellről, a családi kötelékek elszakíthatatlanságáról, s mindezek iránytűjéről, Istenről.

A *Medalion* című ciklus néhány gyermekkori apa-élményt villant fel, olyan emlékeket, melyek meghatározóak az összetartozás, a lírai én emberré válása szempontjából. Ezek közül a legmegkapóbb a *Darnyi* című, mely az intertextualitás funkcionális működtetéséből is ízelítőt ad: az 1988-as szöuli olimpia kommentátorának vendégszövege összeépül az apa és fia eufórikus élményének leírásával, amint együtt szurkolnak, együtt örülnek annak, hogy Darnyi Tamás olimpiai bajnok lett a 200 vegyes döntőjében, megmutatva, hogy egy ilyen egzaltált pillanat egyszerre erősítheti az összetartozást és az identitást.

Az *Arabeszk* című ciklus a szerző gyermekkori (valós vagy fiktív?) naplójának néhány apára vonatkozó részletét dolgozza fel. A tisztelet, a bensőségesség újabb dimenziói jelennek meg, apakép és Istenkép egymás visszfényébe kerül: „Úgy tesz, mint ki nem figyel rám. De tudom: számontart, bízik bennem. Mint az Isten.” (*Jelenlét*, 45. o.)

A *Magister et discipuli* című ciklus fókuszában a tanár-apa áll, a pedagógusi pálya főbb summáit egykori diákjai (újabb szerepjáték!) foglalják össze; újabb nézőpontok bukkannak fel, lényeglátó jellemzőket nyújtva (pl. „Antal mondja”, „Bokor mondja”, stb.), a következő pedig egy vallomás: „Milyen jó, hogy (...) negyven éve más mércével is mér, édesapám!” (*A mérce*, 56. o.)

A *Talált füzetlapok* című ciklus ismét újabb perspektívából mutatja meg az apát, így lesz egyre árnyaltabb a jellemrajz: ezúttal az apa feljegyzései kerülnek terítékre. Ezek többnyire állatmeseszerűek, pontosabban olyan allegóriák, melyekben – biológushoz méltón, mégis szépírói érzékkel – állatokat és növényeket vonultat fel parabolisztikus kistörténetekben, áthallásos ábrázolásokban. A ciklus stílszerűen *A biológus imájával* végződik. A következő rész (*Mázsás lakat, hulló vakolat*) – továbbra is főként az apa nézőpontjából – már nem csak parabolikusan, hanem explicit módon is felmutatja a kommunista Románia működését, a szekuritáté általi megfélemlítést, a vallásellenességet, az ezzel dacoló hinni akarást. A *Mind megmondták* című darab párbeszéd

az apa irodalmi hagyományával, megidéz erdélyi szerzőket, úgy fejezi ki az 1980-as évek kisebbségi aggodalmait és azok ellentétéként a megmaradás reménységét.

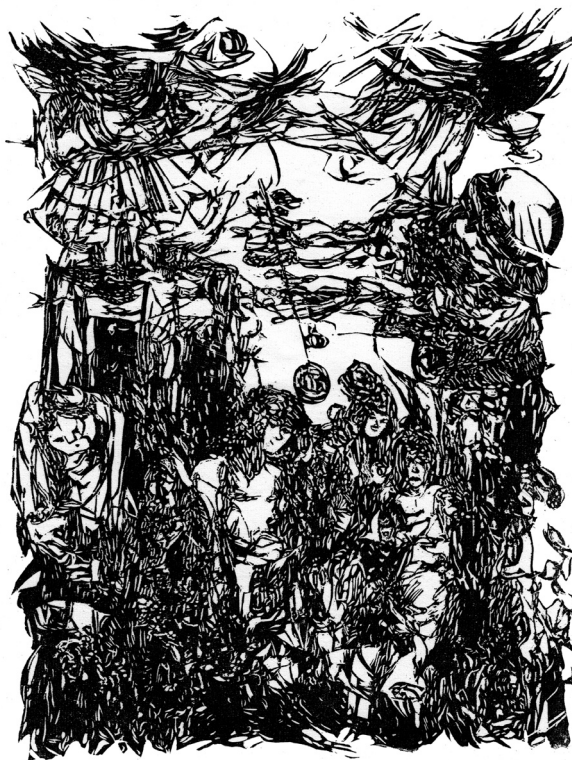
A záró ciklus, az *Estére megöregszel* a nyitó rész párja, így foglalja keretbe a kötetet. Az apa múltba fordulását, az elmúlt idő faggatását, az útra való felkészülést láthatjuk itt. A címadó darab a test romlását, a kérlelhetetlen elmúlást összegzi: „Az eltelt napra gondolsz, napjaidra. Estére mindig öregebb vagy.” (*Estére megöregszel*, 105. o.) Újabb apa-monológok sorjáznak, melyek belső feszültségét a hosszú, burjánzó mondatok érzékeltetik (két alkotás alcíme is az, hogy: „egymondatos”). Aztán *Tavaszi nehézségek* címmel a fiú lakonikus feljegyzései következnek az apa betegségéről, a halál kézzelfogható közelségbe kerül. E ciklus legdrámább apa-monológja a *Haza* című, ez még az élni akarás feszültségével indít („Még adj haladékot”), de eljut a belenyugvásig: „Haza akarok menni – haza –”. Az utolsó szövegek már ezt a nyugalmat sugározzák, melybe már-már reményteli, sőt: örömteli várakozás vegyül. A földi valóságtól mindinkább eltávolodik, és egyre közelebb kerül Isten, így az elmúlás gondolata már inkább csak a fiúnak fáj. Korábban említettem, hogy apa és fia szinte behelyettesíthetők, nos, ez a *Milyen vagy* című szövegben válik legnyilvánvalóbbá, a szerepjáték itt teljeseedik ki: ebben jószerével nem derül ki, ki beszél, csak a korábbi szövegek logikája sejteti, hogy az apa, de akár a fiú is lehetne. Bensőséges Isten-vallomás ez, a kép egyszerre plasztikus és éteri, transzcendentális és nagyon is emberi: „Ma már tudom: nem vagy sehol és vagy mindenütt. Te vagy a csend, te vagy az észrevétlen lüktetés, s tán te vagy, ki majd egyszer magadhoz békítesz, magadba fogadsz.” (119. o.)

A kötetben kétirányú időbeli mozgás figyelhető meg: a jelenből a múltba (emlékek, stb.), illetve a jelenből a parttalan jelenbe, a jövőbe: az ebbe a kategóriába sorolható írások a halálra való készülés stációinak is nevezhetők. A belső feszültséget az adja, hogy a fiú jobban fél a közeledő haláltól, szinte retteg tőle, ezért olykor eufemizálja, az apa számára viszont hovatovább végső megérkezés-ként artikulálódik.

Sokatmondó, hogy a kötetzáró vers az apa hangján szól (nem a fiún, tehát nem ő összegez, hanem az apa), itt fogalmazódik meg legtisztábban a halál értelme: Istennel való találkozás lehetősége. Földi valónkat

elhagyva Seholországba készülünk, ott vár ránk a Házigazda, ki az alfa és ómega, kezdet és vég: „Csak egyvalaki jár fenn, arca, tekintete jóságos, mint egy öregemberé, szelíd, mint egy kisgyermeké, de nem szól. Némán körbemegy, mértékkal tölt, újra tölt. Azt mondják, ő a Házigazda. Azt mondják, ő.” (*Seholország*, 120. o.)

Ezzel a megnyugvással oldja a halál fájdalmát, így lesz a kötetnek, a komor téma ellenére, pozitív végkicsengése. Így sikerül a halál fájdalmán felülemelkednie a fiúnak is: a könyv azt példázza, hogy a traumák feldolgozhatók írásban, de kell egy harmadik, immanens tényező: a hité.

Búcsú, 2021
(22 x 17 cm, fametszet)

Gidó Attila

ÉVKÖNYV ERDÉLY
OKTATÁSTÖRTÉNETI MÚLTJÁRÓL

A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Történelem–Filozófia Kar) indította útjára a felhívást 2020 januárjában. Ebben azt kérte erdélyi és magyarországi történészektől, hogy a soron következő intézeti évkönyvbe erdélyi oktatástörténethez kapcsolódó kéziratokat küldjenek. A felhívás fókuszában az egyetem előtti oktatás kérdésköre állt, hiszen az egyetemi oktatással foglalkozó szakirodalom bővebb, az utóbbi időszakban több eredményt tud felmutatni.

A kötet¹ hét nagyobb blokkból áll, az ezeken a blokkokon belül szerepeltetett szövegek elrendezése kronologikus. Ahogyan haladunk a szövegek olvasásával, úgy kerülünk közelebb a 19., majd a 20. századhoz és a közelmúltunkhoz.

Az első blokk (*Oktatás Erdélyben – az elmélettől a gyakorlatig, a középkortól a 20. századig*) hét, oktatás- és iskolatörténettel foglalkozó tanulmányt tartalmaz. Az idősík pedig, amit átfog, néhány évszázad. A középkortól az államszocialista időszak utolsó évtizedéig terjed ez a perspektíva.

A kötet nyitó tanulmánya (Adinel Dinică: *Az erdélyi százszok elemi oktatása a középkorban. Régi források, új értelmezések*) nemcsak kronológiai szempontból az első, hanem az oktatási formákat illetően is. Hiszen a reformáció előtti erdélyi százsz elemi oktatás áll a vizsgálatok középpontjában.

Az okleveles említésekből tudjuk, hogy a százsz településeken már a 14. század első felében volt szervezett oktatás, a 15. század közepén pedig a százsz településeknek több mint felében működött valamiféle oktatási forma. A szerző romániai és magyarországi levéltári források segítségével közöl eddig ismert, vagy részben ismert információkat az iskolai környezetre és tárgyi emlékekre, a tanítást végző egyházi vagy

1 Lupescu Makó Mária (szerk.): *Erdélyi évszázadok. A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet Évkönyve, VI. Oktatás Erdélyben – az elmélettől a gyakorlatig, a középkortól a 20. századig*. Kolozsvár, 2021, Egyetemi Műhely Kiadó.

világi személyekre, a tanulókra és a szász vidékeken használt tankönyvekre vonatkozóan.

Az európai reneszánsz újból felfedezte a görög nyelvet. Ennek az újrafelfedezésnek az erdélyi jelenségével foglalkozik Iulian Mihai Damian tanulmánya: *A kétnyelvű (görög–latin) klasszikus oktatás kezdetei az erdélyi humanista iskolákban*. Rámutat arra, hogy az Alpoktól délre fekvő európai területekhez képest Közép-Európában megkésve, azaz csak a 15. század végén kezdik el oktatni a görög nyelvet az egyetemeken. A bécsi egyetemen például az első görög nyelvi előadás 1497-ben hangzik el, de maga a nyelv oktatása csak 1523-at követően állandósul. Nagyjából ez az az időszak, amikor az erdélyi és a kelet-magyarországi értelmiségi elit is fokozottabban kezd érdeklődni a görög nyelv iránt. A szerző utal Haczaki Márton (Martinus Haczius) váradi kanonokra és Honterusra mint a görög műveltség első jelentősebb erdélyi/partiumi képviselőire és részletesen foglalkozik Honterus görög nyelvtankönyvével, illetve a görög nyelv oktatásával Brassóban.

Balogh Judit és Horn Ildikó közös tanulmánya (*Fejedelmi oktatáspolitikai és az erdélyi középfokú oktatás*) a fejedelmi oktatáspolitikák irányait és hatásait mutatja be Izabella királyné idejétől Apafi Mihályig. Amint a szerzők is kiemelik, „a kora újkor Európa-szerte alapvető változásokat hozott az oktatásban. A középkorban kiépült alsófokú, városi és kolostori, majd pedig a humanista iskolák rendszere mellett megjelent a középfokú oktatás új iskolatípusa, a líceum vagy gimnázium. [...] A[z erdélyi] fejedelmek közül sokan tartották fontosnak [...] az oktatási intézmények támogatását, amivel részben a számukra kedves felekezetet kívánták erősíteni, részben az erdélyi társadalmat igyekeztek alakítani.” A szerzők arra is kitérnek, hogy az erdélyi szászok 1540-es években német mintára alapított iskolái szolgáltak mintaként a később létrejövő református és unitárius, valamint római katolikus oktatási intézmények számára. Megállapításuk szerint, „a fejedelemség időszakát az erdélyi írásbeliség társadalmi kiszélesedése, az egyéni írásbeliség nagymértékű fejlődése jellemezte, amelyben az újonnan megjelenő középfokú oktatási intézmények főszerepet játszottak”.

A fejedelemségkori középfokú oktatás különlegességét az adja, hogy a mindenkori erdélyi fejedelmek számára az oktatás a felekezeti identitás megszilárdításának eszköze is volt. Így a fejedelemtől és a

fejedelem vallásától függően időszakonként változtak az erdélyi középfokú oktatás súlypontjai.

A következő tanulmánnyal (*Tanítói fizetések a széki egyházmegyében, 17–18. század*) földrajzi perspektívát váltunk. Míg a kötet első két szövegének fókuszában elsősorban a Szászföld áll, az erdélyi fejedelmek oktatáspolitikáját tárgyaló elemzés pedig nagyobb regionális kitekintést nyújt, a soron következő értekezés a Mezőségre kalauzolja az olvasót. Kolumbán Vilmos József a széki egyházmegye református oktatástörténetének eddig feltáratlan területével foglalkozik. Az adatokban gazdag tanulmány a tanítói fizetések összetételét, azaz terményjövedelmeket, tűzifából származó jövedelmet és a tandíj mértékét tárgyalja. Érdekes adatokat közöl továbbá az egyes gyülekezetekben tapasztalható iskolába járási hajlandóságról.

A Gloviczki Zoltán által jegyzett tanulmány (*Makkai Sándor a nevelésről*) 20. századi témát dolgoz fel. Középpontjában Makkai Sándor református püspök neveléseméleti munkássága áll. Nyilvánvalóan a vizsgált téma elméleti megközelítést kíván a szerzőtől. Ennek a vizsgálatnak a középpontjában az „érték” képviselője és átadása mint a nevelés egyik alappillére áll. A tanulmány végén feltett kérdés arra vonatkozik, hogy mi a jelentősége Makkai pedagógiai munkásságának? Gloviczki Zoltán válasza pedig a következő: „Műveinek ismerete, olvasása – mint említettük – szépírói, teológiai műveinek értelmezésében kikerülhetetlen. [...] Plasztikus és autonóm lenyomatát adja ugyanakkor a 20. század első fele egyetemes és különösen magyar neveléseméleti gondolkodásának.”

Tibori Szabó Zoltán írása, a *Kolozsvári Zsidó Gimnázium (Zsidlic) elsőosztályosai 1944-ben* ajánlással indít: „Az egykori Zsidlic elpusztított diákjainak és tanárainak, különösképpen dr. Gönczi Magdolna és dr. Steiner Lenke emlékére, akik a diákok önképzőköri tevékenységét a kolozsvári gettóban és Auschwitz-Birkenauban is folytatták.” Ehhez az ajánláshoz azt kell tudni történelmi háttérként, hogy az 1920–1927, majd 1940–1944 között működő kolozsvári zsidó líceum 1944-es diákjai ugyanúgy a gettóba, majd Auschwitzba kerültek 1944-ben mint Észak-Erdély teljes zsidó közössége. A gettóba bevitt diákok az őket körülvevő szörnyű valósággal dacolva, azt tudomásul nem véve működtették az iskolai önképzőkörüket. A szerző újonnan felfedezett források alapján közli a Zsidó Líceum első osztályos diákjainak névsorát és adatait,

Gidó Attila: Évkönyv Erdély oktatástörténeti múltjáról 175

valamint röviden kitér a holokauszt áldozataul esett zsidó diákok számára, arányára. A tanulmány egyszerre számít hiánypótlónak az erdélyi/kolozsvári zsidó oktatástörténet/iskolatörténet területén és a holokauszt-kutatás területén.

A rovat záró tanulmánya (Novák Csaba Zoltán: *Oktatás, kultúra, közművelődés a Székelyföldön az államszocializmus időszakában*) kronológiailag hozzánk közel álló témát dolgoz fel. Azokat a művelődés, kultúra és oktatás szintjén bekövetkezett fontosabb változásokat, időszakokat tárgyalja, amelyek a Székelyföldön mentek végbe a kommunista hatalomátvétel után. Nyilván, mindezt úgy teszi, hogy közben a Román Kommunista Párt oktatás- és művelődéspolitikájának székelyföldi érvényre jutását is vizsgálja. Novák kiemelten foglalkozik az 1952-ben létrehozott Magyar Autonóm Tartomány oktatásügyével, megállapítva, hogy az 1950-es években az erdélyi magyar tannyelvű oktatás a Székelyföldön, a Magyar Autonóm Tartományban számított a legvédelebnek. Itt működött a legátfogóbb magyar nyelvű oktatás. Ezt követően a Ceaușescu-korszak oktatáspolitikáját elemzi. Nyilván, ez az 1989-ig tartó időszak is kisebb-nagyobb korszakokra bontható. A kezdeti politikai enyhülés és az enyhébb hatalmi szigor mondhatni kisebbségbarátabb oktatáspolitikával társult. Ez a nyitás egyébként a kulturális élet területén is tapasztalható volt. Az 1970-es évek második felétől következő évek az egyre restriktívebb oktatás- és kultúrpolitika jegyében zajlottak.

Az évkönyv második blokkja a *Műhely* címet viseli és 5 közleményt tartalmaz. Egy kivételével mindegyik az oktatáshoz kapcsolódik. Olvashatunk az erdélyi Árpád-kori bevándorlásról (Gáll Erwin – Hőgyes Mihály Huba), Várdai Ferenc erdélyi püspök itáliai tanulmányairól (Kovács Mihai), a dualizmus kori Kolozsvár római katolikus egyházi iskolai építészetről (Gál Zsófia), a két világháború közötti Szentegyházassz falu oktatástörténetéről (Demeter Csanád), valamint Hunyadi János megjelenítéséről a romániai tankönyvekben (Bartos-Elekes Imre).

A harmadik, *Arcél* című blokk életrajzi jellegű írásokat közöl Szent Domokosról (Zágorhidi Czizány Balázs), erdődi Bakóc Tamásról (Horváth Richárd), Báthory Istvánról (Gebei Sándor), valamint Pákei Lajosról (Horváth Csaba).

Az *In Memoriam* részben Sipos Gábor emlékezik meg Vekov Károlyról, Petruț Dávid pedig a 2021-ben elhunyt Bajusz István oktatói tevékenységét ismerteti.

A kötetben van továbbá *Esemény* (itt Rüszt-Fogarasi Enikő Romsics Ignác-laudációját és Romsics Ignác díszdoktori előadásának írott változatát olvashatjuk.), *Könyvszemle* és *Krónika* rovat.

A közel 500 oldalas évkönyv 37 szerzőt vonultat fel. Impozáns munka terjedelem és tartalom tekintetében is.

Vágyott rutin, 2022
(70 x 84 cm, linómetszet-mozaiik)

Fekete J. József

ÖRDÖGÖK ÉS HALOTTAK IDŐKAPUJA

Egy évvel a *Banánliget* megjelenését követően került az olvasó kezébe Fehér Béla újabb műve, az *Ördögcérna*¹. A történet kerete: egy filmes gárda megszáll egy hajdúsági fogadót, hogy filmet forgasson a szerző harminc évvel korábban megjelent, *Zöldvendéglő* című regénye alapján. Természetes, hogy az onnét átvett szereplőket színészek jelenítik meg, az viszont már nem magától értetődő, hogy a regényszereplők egy évszázad után is ott tekeregnek a forgatás színhelyén. Ez Fehér Béla: nála összefolyik az idő, különös figurák népesítik be a történeteket, amelyek közül többet közvetítők által, a regényszereplők korábban tett feljegyzéseiből ismer meg az olvasó. A *Zöldvendéglő*ben megjelenő ördögök meg a péklapáton utazó, garabonciás elbeszélő nem maradtak el az *Ördögcérná*ból se, ráadásul a *Nyugat* folyóirat majdnem teljes szerzőgárdája (az első és a második nemzedékből, vegyesen) is megjelenik, kiegészítve EP prózaíróval, akinek humora egyenesen utal Esterházy Péter személyére, aki a cselekmény idején már ugyanúgy halott, mint a felvonultatott nyugatosok.

Elbeszélésében a szerző a XVI. század első felében spanyol nyelvtérületen született pikaeszk regény formai jegyeihez tér vissza. A történetet rövidebb fejezetekre darabolja, ezeket akár véletlenszerű sorrendben is olvashatnánk, de szerencsére belénk idegződött, hogy a könyvet az elejétől a vége felé tartva olvassuk, így a sorrend tekintetében az elbeszélő szándéka, nem pedig a véletlen érvényesül. Ez az állítás ugyan nem áll meg a lábán, mert több elbeszélője van a regénynek, erre később visszatérek.

A pikaeszkre utaló másik formai megoldás, hogy a fejezeteket rövid tartalmi összefoglaló, praefatio, avagy bevezető szavak, előbeszéd vezet be. Gondoljunk csak Cervantes *Don Quijote* című pikaeszkjére, az valamikor kötelező olvasmány volt az iskolában: „VII. FEJEZET. Don Quijote híres harcza a hosszú karú óriásokkal, a miket Sancho

1 Fehér Béla: *Ördögcérna*. Budapest, 2021, Magvető.

Panza szélmalomoknak nézett.” Ha rémlik valami, akkor íme egy előbeszéd az *Ördögcérnából*: „Praefatio, amelyben új tobogán születik, kénköves ördögszar, tűzben hamvadó bocskor.”

A forgatás helyszínéül szolgáló Sárga Pipacs fogadót immár a negyedik generációs fogadás, IV. Rideg vezeti, mind a négy férfi feleségének Gilike volt a neve. A nevek Fehér Béla erősségei: Vági Pipó vezető operatőr (a 163. oldalon: segédoperatőr), Viszkléder Lojzi, az infantilis tréfamester, Stencinger Hangya, a kettes számú operatőr, Lombos Győző filmrendező, Kormányos Kormi Géza forgatókönyvíró, Lulla, az ördögfióka.

Az elbeszélők: Szerző, Lexicus (Berettyó Gyula helytörténész), Putto, a Péklapáton utazó Tobogán, II. Rideg fogadás. Szólamaik pikareszk módon váltakoznak, de még a történeteiken belül is csavarodnak az időszálak. Putto ezt a következőképpen magyarázza: „Mert az idő nem úgy megyen, hogy a múltból halad toronyiránt egyenesen, hanem csigásan kanyarog, tekereg, vagyis úgy fonakodik előre, hogy visszavisszatér, belekapdos abba, ami már eltelt, de abba is, ami majd eztán jön.” Ha úgy gondolnánk, hogy ez a teória csupán egy garabonciás képzelgése, vessük össze Albert Einstein tudós meglátásával: „Nekünk, akik hiszünk a fizikában, a jelen és a jövő közötti különbségtétel csupán képzelgés, bármily makacsul is tartja magát.”

További nevek a regényből: Mesteruccai Posta Salamon, dr. P. P. urológus, Koronka Sunyó, a nagy drámai színész, Upor Lóránt művész úr, Baziliszkus asszisztens, Elepi Kőszál, II. Rideg Gilike édesapja, Patkós Ködmöndiné, vagyis Bazsarózsai, Rothkugel Frideri. II. Rideg papíron rögzített elbeszélésében a *Nyugat* írógárdája mellett a magyar népmesék alakjai is feltűnnek. A mesehősök és a magyar hiedelemvilág heroikus figurái közt ördögök kóborolnak, antropomorf figuráikkal több szereplő is találkozik, így nem meglepő, hogy kiemelkedő szerepet nyer a merde diaboli, avagy a Teufeldreck, vagyis ördögszar, a szertebolyongó excrementuma.

A Zöldvendéglő bámulatosan pazar nyelvezete visszaköszön az *Ördögcérnában*: „Itt vagyok, ragyogok! Mit ad a magyarok Istene! Bevezetés így megkésve? Talán elaludt a fabulátor, vagy mi a csókos fagyöngy? Dehogy. Megszoktátok, mint baka a talpalást, hogy a praefatióval kezdődik minden, én meg bólogatok, szent igazatok van, még akkor is, ha nem, mint most. Az élet jó ideje azon mesterkedik,

hogy mindent a teje tetejére fordítson. Meglássátok, a végén a fák gyökere lesz fejül, a lombja ájul, hovatovább gödröt vájunk, úgy szüretelünk piros almát. Praefatióm arra szolgál, hogy megtuggyátok, miként tettem szert sütőlapátomra, mely húséges társa a szállva vándorlónak, aki lettem a magas ég és a levegőn túli mélység irgalmából, ámen. Légi lapátom nem közönséges. Suhan, akár a tollas angyal, de ha kell, lebeg, forog, bókol, akár a füstös seggű kísértet. Ülök a rúggyán, én, az apokalipszis ötödik lovasa, ki Remény névre hallgat. Mögöttem lohol a hatodik, Terminator. Addig jó, míg nem látod röptünket! Megint ámen.”

A Sárga Pipacs fogadó egyfajta idő- és dimenziókapu, ördögök, ördögfik, szellemek, lidércek (lúdvércek) jutnak révén az emberi világba, ember viszont nem léphet át a kapun, bár akad, akinek sikerül, Ezt a dimenziók, világok közti átjárót a Földön az ördögcérna (licium) cserjéje jelzi. Ez az átjáró el is viszi a teljes regényt a fenébe: a filmet nem fejezik be, csonka marad a történet. Ami megmaradt: a páratlan hasonlatok, fordulatok és a remek káromkodások. Amíg a *Banánliget* történetét a komikus helyzetek teremtették meg és vitték előre, addig az *Ördögcérna* a nyelvi humor teremtménye, e tekintetben is visszatérés az 1990-es *Zöldvendéglő* lebilincselő sodrású nyelvi világába, amit ugyanúgy átjárnak az időbeli korlátokat nem ismerő szellemek, hozzátartozók alakjai, mint a *Törökméz* meg a *Romfürdő* című regényeit. Olvasnám boldogan kacagva tovább, de a szerzőből egy apokaliptikus jelenet után kifogy a szufra, egyszerűen abbahagyja az eleve végtelen történet további elbeszélését. Vagy kiutat teremt a folytatáshoz? Ha igen, akkor Puttón kívül új szereplőket kell találnia, mert az *Ördögcérnát* az amerikai, megtörtént eseményekre alapozó filmek stílusában zárja, elmondja szereplői sorsának későbbi alakulását.

Azoknak ajánlom, akik még képesek nevetni, nem akarnak a gondokba savanyodni, és nem bánják, hogy ha olvasmányuk pusztán csak szórakoztat. De azt nagyon!

Aerotika II., 2021
(34 x 25 cm, linómetszet)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely	Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely	Bartos Jenő – Jászvásár
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy	Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Albert Géza – Székelyudvarhely	Benkő Levente – Magyarvita
Andrási Ilona – Alsósófalva	Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
András Pál – Bukarest	Berze Imre – Székelyudvarhely
Angi Gyula – Marosvásárhely	Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda	Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Antal István – Székelyudvarhely	Bíró Gábor – Csíkmadaras
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely	Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Árva Katalin – Sepsiszentgyörgy	Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Asztalos István – Székelyudvarhely	Bíró László – Kalotaszentkirály
Bács Károly – Csíkszereda	Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bajna György – Gyergyószentmiklós	Bíró Réka – Barót
Bakcsi Anna – Madéfalva	Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely	Blénessy Jolán – Székelyudvarhely
Bakk Pál – Szentkatolna	Bocskay Vince – Szováta
Bakó Botond – Nagyenyed	Bodó István – Csíkszereda
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete	Bodor Antal – Csíkszereda
Balázs Dénes – Csíkrákos	Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda	Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda	Bogos Zsolt – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda	Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda	Borbély László – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda	Borbély Tamás – Marosvásárhely
Bán Kata – Székelyudvarhely	Borbély Zsolt Attila – Arad
Bán Árpád – Alsóboldogfalva	Borboly Csaba – Csíkszereda
Barabás Imre – Gyergyóremete	Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Baracsi Levente – Arad	Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró	Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy	Bölöni Ildikó – Bikafalva
Bartha Árpád – Kászonújfalva	B. Tomos Hajnal – Négyfalu
Bartha György – Csíkszereda	Buna Blanka Boróka – Tamásfalva
Bartha Imre – Székelyudvarhely	Burus János Botond – Csíkszereda
	Czikó László – Búzásbesenyő
	Czoppelt Julianna – Kovászna
	Császár Vilmos – Csíkrákos

Csávossy György – Nagyváradi
 Csatlós Mihály Levente – Kézdi-
 vásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyváradi
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy

Elekes Péter – Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágyosomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagyí József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószent-
 miklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes

Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíksicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Maros-
 vásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközélpók
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó

Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre –
 Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdi-
 vásárhely

- Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Pénzes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda

- Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíksicsó
 Szabó Magdolna – Csíksicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva

Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)

Kovászna Megyei Tanács – Sepsis-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon

- Községi Könyvtár – Kézdivolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Oszdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külcapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék

Városi Könyvtár – Gyergyószent-
miklós
Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
Városi Könyvtár – Kovászna
Városi Könyvtár – Maroshévíz
Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
Városi Könyvtár – Szentegyháza
Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
Városi Művelődési Ház – Barót
Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
tár – Kézdivásárhely
Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
Ágh István – Budapest
Alföldy Jenő – Kecskemét
André András – Martonvásár
Dr. Antal Balázs – Budapest
Bakos József – Budapest
Dr. Balássy Péter – Szombathely
Bálint Gábor – Dabas
Dr. Baricz Zsolt – Szeged
Barta László – Budapest
Dr. Bartók Gergely – Budapest
Báthori Csaba – Budapest
Beke Mihály András – Budapest
Bereczky Gábor – Budapest
Bertha Zoltán – Debrecen
Bíró Miklós – Budapest
Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Bodor Ádám – Budapest
Borbás János – Veszprém
Boga Tamás László – Szeged
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes

Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Szikszó
Demse Márton – Budapest
Dr. Dobos László – Budapest
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán – Veszprém
Fazakas Lehel – Gödöllő
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fazekas Márta – Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Fritsch László – Budapest
Dr. Fülekgyörgy György – Budapest
Fűrjesi Csaba – Budapest
Füzi Michael Stephan – Budapest
Dr. Gál József – Budapest
Gálffy Attila – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
György Tünde – Budapest
Gyurka Eta – Budapest
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese –
Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Gyula – Dunapataj
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy

- Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Juhász Béla – Abasár
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Kézdi Anna – Battonya
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Koszta Csaba – Sukoró
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császársz
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Kuti József – Tura
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Budapest
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miakich Gábor – Budapest
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Levente – Szigetmonostor
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh István – Százhalombatta
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pados József – Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg

Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest

Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Községe – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentes
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipik László – Bécs

Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Péray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várдарóc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
 Benda Török Livia – Moholgunaras
 Csáki Edina – Topolya
 Lengyel Emese – Topolya
 Nagy Majláth Ágota – Topolya
 Nyirádi Hajnalka – Topolya
 Pressburger Kucor Blanka – Topo-
 lya
 Rancz Károly – Pancsova
 Surányi Roland – Óbecse (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Tari István – Óbecse
 Vajda Annamária – Topolya
 Vastag Gázsó Hargita – Topolya
 Zolcer Andrea – Topolya
 Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignácz Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódý Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.